

T.C
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

*İNSAN HAKLARI, DEMOKRASİ
VE HUKUK DEVLETİ EKSENİNDE*
BİLGİ EDİNME HAKKI

HADİ CİN

Danışman: PROF.DR.MUSTAFA KOÇAK

**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Antalya
2005**

ÖZET	4
GİRİŞ	5
1.BÖLÜM	9
KAVRAM VE KAYNAK	9
I) BİLGİ EDİNME KAVRAMI, HAKKI VE DAYANAĞI	9
1) <i>İnsan Hakları ve Bilgi Edinme Hakkı</i>	11
A) <i>Uluslar arası İnsan Hakları Belgelerinde Bilgi Edinme Hakkı</i>	12
a) <i>Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi</i>	12
b) <i>Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi</i>	13
c) <i>Avrupa Birliği Temel İnsan Hakları Şartı</i>	13
d) <i>BM Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi</i>	14
e) <i>AK Bakanlar Komitesinin Bildiri ve Tavsiye Kararları</i>	14
B) <i>İç Hukuktaki kaynaklar</i>	17
a) <i>Anayasa</i>	17
b) <i>Kamu Yönetimi Temel Yasası</i>	18
C) <i>Düşünce Özgürlüğü ve Bilgi edinme Hakkı</i>	18
D) <i>Dayanışma Hakları, Çevre Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı</i>	24
2) <i>Demokrasi ve Bilgi Edinme Hakkı</i>	29
3) <i>Hukuk Devleti ve Bilgi Edinme Hakkı</i>	33
II) DEĞERLENDİRME	35
2.BÖLÜM,	37
YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMA	37
I)BİLGİ EDİNME KANUNU VE İLGİLİ KANUNLAR	37
1) <i>DİLEKÇE HAKKI</i>	37
2) <i>AVUKATLIK KANUNUN 2. MADDESİ</i>	38
3) <i>DEVLET SIRLARI KANUN TASARISI</i>	41
4) <i>TİCARİ SIRLAR KANUN TASARISI</i>	44
II-DÜNYADA BİLGİ EDİNME YASALARI	49
1) <i>BELÇİKA:</i>	49
2) <i>İSVEC:</i>	50
3) <i>İSPANYA:</i>	51
4) <i>İTALYA:</i>	52
5) <i>ABD</i>	52
6) <i>FRANSA:</i>	54
7) <i>GÜNEY AFRIKA</i>	54
8) <i>DİĞER ÜLKELER:</i>	55
III-BİLGİ EDİNME HAKKI VE UYGULAMA TARTIŞMASI	56
1) <i>BİLGİ EDİNME HAKKI VE BÜROKRASI</i>	56
2) <i>BİLGİ EDİNME HAKKININ ANAYASAL GÜVENCEYE ALINMASININ ÖNEMİ</i>	60
3) <i>BİLGİ EDİNME HAKKININ SİYASAL KAYNAĞI: DEVLET TOPLUM İÇİNDİR.</i>	62
4) <i>DEVLETTE DENETİM ZAAFI VE VATANDAŞ ELİYLE DENETİM İHTİYACI</i>	63
5) <i>BİLGİ EDİNME HAKKININ SINIRLARI VE HİKMET-İ HÜKÜMET</i>	65
3.BÖLÜM	68
BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNUN ESAS VE USULÜ	68
I) KANUNUN ESASI	69
1) <i>KANUNUN AMACI</i>	69
2) <i>HAK SAHİBİ</i>	70
3) <i>HAKKIN SINIRLARI VE KAPSAMI</i>	71
A- <i>Yargı denetimi dışında kalan işlemler:</i>	72
B- <i>Devlet sırlarına ilişkin bilgi ve belgeler</i>	73
C- <i>Ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgeler</i>	75

<u>D- İstihbarata ilişkin bilgi ve belgeler</u>	76
<u>E- İdari Soruşturmalara İlişkin Bilgi ve Belgeler</u>	77
<u>F- Adli soruşturma ve kovuşturmaya ilişkin bilgi ve belgeler</u>	78
<u>G- Özel hayatın gizliliği</u>	79
<u>H-Haberleşmenin gizliliği</u>	80
<u>I-Ticari sır</u>	81
<u>İ- Fikir ve sanat eserleri</u>	83
<u>J-Kurum içi düzenlemeler</u>	85
<u>K-Kurum içi görüş, bilgi notu ve tavsiyeler</u>	85
<u>L- Tavsiye ve mütalaa talepleri</u>	86
4) HAKKIN MUHATABI VE BİLGİ VERME YÜKÜMLÜLÜĞÜ	87
<u>A) Bilgi Verme Yükümlülüğü</u>	87
<u>B) Bilgi Edinme Hakkının Muhatabı</u>	91
5) DEĞERLENDİRME	93
<u>II-BİLGİ EDİNME HAKKININ KULLANIM USULÜ</u>	94
1-BAŞVURU USULÜ	94
<u>A-Başvurabilecek kişiler:</u>	94
<u>B- Başvuru şekli:</u>	95
<u>C- Süreler</u>	99
<u>D- İtiraz</u>	101
2-BAŞVURU KONUSU OLAN BİLGİ VE BELGEYE ERİŞİM	103
<u>A-Bilgi verme yükümlülüğü:</u>	103
<u>B-Bilgi Edinme Birimleri</u>	106
<u>C-Yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi ve belgelere erişim (md.8)</u>	108
<u>D-Gizli bilgi ve belgeyi ayırarak bilgi ve belge verme</u>	109
<u>E-Başvuru ücretleri</u>	109
<u>III)KANUNUN UYGULANMASINDA SORUMLULUK</u>	110
<u>1) Cezai Sorumluluk</u>	110
<u>2) İdari Sorumluluk</u>	113
<u>IV) DEĞERLENDİRME</u>	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	121
ÖZGEÇMİŞ	126
ÖZET	127

ÖZET

Bu tezin amacı; 4982 sayılı yasa ile düzenlenen bilgi edinme hakkının insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti ekseninde incelenmek ve önemini ortaya koymaktır. Bilgi edinme hakkı, devlete yöneltilebilecek, hak sahibinin herkes (gerçek ve tüzel kişiler) olduğu, ödevli ve yükümlünün de kamu kurum ve kuruluşları olduğu bir haktır.

Bilgi edinme hakkının kaynaklarından ‘insan hakları’, ‘demokrasi’ ve ‘hukuk devleti’ en önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları neredeyse tüm dünyada yönetimin meşruluğunun tek ölçütü olup, uluslararası ilişkilerde de prestijin belirleyicisidirler. Ayrıca İnsan hakları sürekli bir gelişim içinde çoğalmaktadır. Bilgi edinme hakkı da uzayıp giden insan hakları zincirinin bir halkası niteliğindedir.

Katılım, çağdaş demokrasinin en önemli unsuru olup, bilgi edinme hakkı ile daha etkin bir şekilde gerçekleşecektir. Hukuk devleti de kısaca hukukun üstünlüğüne dayanan toplum ve devlet hayatını ifade ettiğine göre vatandaşların devletin eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olup olmadığı konusunda bilgi edinmeleri kadar doğal bir hak olamaz.

Bilgi edinme hakkının, yönetimin şeffaflaşmasına hizmet edeceği şüphesizdir. Devlet teşkilatının uzak geçmişinden bu yana yönetim şu veya bu şekilde kötüye kullanılmıştır. Kötüye kullanmayı kolaylaştıran en basit yol yönetimin işlem ve eylemlerini bir sır halesi ile çevrelemektir. Bu sır halesini kaldırma konusunda bilgi edinme hakkı kanunu önemli olduğu kadar tüm idari işlemler ve eylemlerin yargı denetimine açılması da gerekli ve zorunludur.

Bilgi edinme hakkı batılı devletlerin hemen hepsinde olmak üzere bir çok dünya devleti tarafından yakın geçmişten bu yana yasallaşma sürecini devam ettirmektedir.

Bilgi edinme hakkı kanunu ile ilgili bazı kanunlar ve kanun hükümleri ve tasarılar bulunmaktadır. Bunlar Avukatlık Kanununun 2. maddesi, Devlet Sırları Kanun Tasarısı, Ticari Sırlar Kanun Tasarısı, Dilekçe Hakkı Kanunu en önemlileri olarak sayılabilir.

Bilgi edinme hakkının, hem kanunda bulunan sınırlamalar hem de bürokrasiye egemen zihniyet nedeniyle etkin kullanılamayacağı ileri sürülebilir. Ayrıca bilgi edinme hakkının anayasal güvenceye alınmamasının hukuk tekniği bakımından bu hakkın yeni bir kanunla kaldırılabilmesine olanak tanıdığı açıktır ancak bunun pratikte kolay olmadığı da belirtilmelidir.

Bilgi edinme hakkı, kamuoyu tarafından yeterince tartışılmadığı için, bu hakkın mahiyeti ve kullanma usulü de yeterince bilinmemektedir. Beklide en önemlisi hakkın taşıdığı önemin anlaşılmamasıdır.

SUMMARY

The purpose of thesis is to examine “The Right to Obtain Information”, regulated with law number 4982, on the axis of rights, democracy and state of law and put forward the importance of it. “The Right to Obtain Information “ can be forwarded to state. The holder of the right can be anybody (factual or judicial) and the responsible part is the public authorities

It can be stated that the resources of “The right to Obtain Information” are “human rights”, “democracy” and “the state of law”. Nearly everywhere in the world the human rights are the only measure to prove that the administration is legal and it defines the prestige in international relation. In addition the human rights increase in a developing structure. “The Right to Obtain Information” is one of rings of the chain of human rights.

Participation is the most important element of modern democracy and it is going to exist more actively with “The Right to Obtain Information”. As the state of law means a social and state life that believes in the superiority of the law, “The Right to Obtain Information” of citizens of a country is a natural right.

It is certain that, “The Right to Obtain Information” will contribute to the transparency of the administration . Since the far history of the state, the administration is used wrongful in any ways. The easiest way of this has been to cover the operations and actions of the state with secrecy. On the way of dispelling this secrecy, is is an important and necessary as law of “The Right to Obtain Information” to open all the administration operations and actions to judgment.

“The Right to Obtain Information” is going on process of legalization since the near history in many of the world countries and nearly in all the Western (European) countries

There are some law, forces of the law and draft laws about “The Right to Obtain Information” . The most important one is of these are the 2.nd article in The Advocacy Law, The Draft Law of State Secrets, The Draft Law of Comemercial Secrets and Petition Right Law.

It can be put forward that the “The Right to Obtain Information” cannot be effectively used because of the bureaucracy and the limitations in the law. In addition “The Right to Obtain Information” is possible to be cancelled with a new law because it is not application of this not very easy.

The use and true nature of “The Right to Obtain Information” is not known enough because it has not been in the discussion of public opinion sufficiently. May be, last but not at least, the importance of this right is not understood.

GİRİŞ

Çalışmama konu olan Bilgi Edinme Hakkını düzenleyen 4982 sayılı kanun 9.10.2003 tarihinde mecliste kabul edildi ve 24.10.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlandı. Yürürlük tarihi yayımlanmasından 6 ay sonra olduğu için 24.04.2004 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu kanunla yeni bir hak, yasal güvenceye alınmış oldu.

Bu hak, her türlü iktidar karşısında bireyi koruyan ve insanı her şeyin önüne koyan ve gittikçe çeşitlenen, zenginleşen, siyasal iktidarlara sınırlayan ve hukukla bağlayan insan hakları zincirinin bir halkası niteliğindedir. Bu hak insan haklarının temel felsefesi olan devlet örgütünün amacının ancak “insana hizmet” etmek olacağı düşüncesine dayanmaktadır. Batı toplumları Rönesans ve aydınlanma dönemi ile devleti sorgulamış ve iktidarı da yeryüzüne indirerek insanı yeryüzünün öznesi ve biricik efendisi olarak kabul eden modern felsefeyi toplum ve devlet hayatına yaymışlardır. Bunun sonucunda devlet, ayrıcalıklı zümrelerin değil toplumun tümüne mal edilmiştir. Bu dönüşümü sağlayan sosyal araçlar demokrasi, hukuk ve insan hakları olmuştur. Gerçekten de yukarıda sözü geçen kavramlar, insan merkezli bir dünya düşüncesine dayanan ve insana onurlu bir yaşamın sağlanmasını zorunlu gören kavramlardır. Ayrıca hepsi de konumuzla doğrudan ilgilidir ve bilgi edinme hakkının hukuksal kaynaklarıdır.

Yukarıda adı geçen sosyal araçlar, toplumsal çözümsüzlüklerin sonucunda derin düşüncelerden ve uzun tarihsel tecrübelerden sonra ortaya çıkmışlardır. Bugün için devlet ve toplum hayatında esas belirleyici olan güç değil sosyal kurallardır. Nitekim dünyanın belirli coğrafyalarında bu sosyal kuralları karşılayan kavramlar yerli yerine

oturmuş ve sorunların çözümünde çoğunlukla tek kaynak olarak kullanılmaktadırlar. Bu hakkın Türkiye’de yasa ile güvenceye alınması Türkiye’nin de bu yönde ilerlediğini ve sivilleşerek demokrasisini çoğulcu bir anlayışla güçlendirmeye, toplum hayatında insan hakları ve hukuku egemen kılmaya çalıştığının bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

Bilgi edinme hakkı kanununun amacı şeffaf devlet ve açık topluma ulaşmaktır. Bu amaca ulaşmak için en önemli öge şüphesiz toplumun yönetime etkin bir şekilde katılabilesinin sağlanmasıdır. Toplumun sadece seçim yolu ile meclisi ve hükümeti oluşturması, yönetime etkin olarak katıldığı anlamına gelmez. “Belirli zaman dilimlerinde oy kullanarak bir veya birkaç temsilciyi seçmek, sonra da diğer seçim zamanına kadar susmak, ilgisiz kalmak, çekimser olmak, gerçek demokrasiyle ve onun olmazsa olmaz koşulu niteliğindeki yönetimin kontrolü ve yönetime katılma olgusuyla bağdaşmaz.”¹ Kaldı ki halkın seçimle oluşturduğu organların işlem ve kararlarına ulaşmak çok zor da değildir. Esas zor olan atanmışların oluşturduğu bürokrasinin işlem ve kararlarına ulaşabilmektir. Seçimle oluşturulan organlar genellikle topluma açık bir şekilde görev icra ederler ve bu organlar aynı zamanda seçmenin tepkilerine karşı duyarsız da değildir. Oysa bürokrasiyi oluşturan kişiler, atanmış kişilerdir ve çoğunlukla kapalı kapılar ardında tek taraflı karar alırlar, işlem yaparlar. Halka karşı değil, kendilerini atayanlara ve hiyerarşik üstlerine karşı sorumluluk hissederler.

Devletin işlem ve kararlarının ezici bir çoğunluğu idari teşkilat tarafından meydana getirilmektedir. Yasamanın ve yürütmenin belirli olan işlemlerine dayanılarak idare, ülkenin muhtelif yerlerinde birbirinden farklı hatta birbiriyle çelişen sayısız işlem ve karar tesis etmektedir. Bu işlem ve kararların büyük bir kısmı idarenin tek taraflı

¹ EKEN, Musa., Kamu Yönetiminde Açıklık ve bilgi edinme hakkı, s. 57

iradesi ile vücuda getirilmekte ve re'sen uygulanma kabiliyetine sahip olmaktadır.

Önemli olan bireylerin tesis edilen işlemler hakkında her aşamada bilgi sahibi olabilmesi ve tepkilerini ortaya koyabilmesidir. Toplumun, demokratik katılım anlamında devlet organlarının tesis ettiği işlem ve kararların hazırlanma aşamasında, oluşumunda ve uygulanmasında tepkilerini ortaya koyması bu konuda bilgi sahibi olup olmamasına göre değişir. Halkın işlem ve karar hakkında bilgi sahibi olması gerekir ve bu da ancak işlem ve kararların mümkün olduğu kadar halka açık hale getirilmesi ile sağlanabilir.

Bilgi edinme hakkı halkın, yönetime etkin katılımının yanında ve bunun bir sonucu olarak, yönetenlerin iş ve işlemleri üzerinde denetim yapabilmesine ve hesap sorabilmesine olanak verecektir. Bu da öteden beri devlet karşısında edilgen olan bireyin etkin hale gelmesi anlamına gelir. Demokratik hayatın vazgeçilmezleri olan siyasi partilerin ve seçimin bireyi yeterince etkin hale getirip getirmediği ülkenin demokrasi kültürüne ve pratiğine bakılarak değerlendirilmelidir ve bu yolla yapılacak bir değerlendirmede Türkiye'de faaliyet gösteren siyasi partilerin demokrasi okulu olmadıklarını, dolayısıyla bireyi etkin hale getiremediklerini söylemek mümkündür. “Siyasal partilerin aslında demokratik rejim içinde bir oligarşi tarafından yönetildikleri, siyaset bilimcilerini öteden beri ilgilendirmiş, parti içi demokrasinin sağlanması yolunda çareler aramaya itmiştir. Uzun bir tarihsel seyir takip eden bu gelişim demokratik ülke anayasaları ve siyasi partiler yasalarında somutlaşmıştır.”² Dolayısıyla demokrasilerde siyasi partilere yüklenen misyonun tam tersi bir pratikle partilerin din, ırk, cemaat esasına göre kurulup faaliyet gösterdikleri, hem iç ilişkileri ve örgütlenişleri ve toplumla kurulan bağların biçimi ve nedeni bakımından demokrasiyi güçlendirmede zayıf kaldıkları gerçeği açıkça gözlenebilmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde doğrudan demokrasinin

² KOÇAK, Mustafa., Siyasi partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları, Turhan Kitapevi, s.102

tam anlamıyla uygulanamadığı, bireyin yönetime katılma hakkını temsilciyi seçerek kullandığı, temsilcinin halkı değil, milleti temsil ettiği, üstelik temsilcinin misyonunun gereğini yerine getiremeyen siyasi parti içinde olduğu düşünüldüğünde ve bütün bu unsurlar beraber değerlendirildiğinde bireyin gerçek anlamda yönetime katılması için yeni yolların bulunması zaruret haline gelmektedir. Bilgi edinme hakkı da bu yeni yollardan biri olarak değerlendirilebilir.

Bireyin yönetime katılmasının yeni yollarından biri olarak nitelendirdiğim bilgi edinme hakkının teorik tartışması bile yapılmadan yasallaşması şaşırtıcıdır. Henüz yeni bir hak olması nedeniyle üzerine en az monografi yazılan insan haklarından biri olması doğaldır. Çalışmamda bu hakkın düzenleniş biçimi ve içeriği üzerinde durmayı da belki de bu nedenle gerekli gördüm.

Çalışmam üç bölümdür. Birinci bölümde bilgi edinme hakkının düşünsel ve hukuksal kaynakları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bu hakkın kavramsal içeriğine, insan hakları içindeki yerine, demokrasi ile bağına, hukuk devletinin bir sonucu olarak önemine vurgu yapılmıştır.

Çalışmamın 2. bölümünde karşılaştırmaya girmeden dünyada Bilgi Edinme Hakkının kanunlaşma serüvenine kısaca değinilmiştir. Bu kapsamda AB üyesi ve diğer bazı devletlerin bu konudaki mevzuatlarına genel hatları ile değinilmiştir. 2. Bölümde ayrıca bilgi edinme hakkının uygulamada bürokrasinin biçimi, anayasada düzenlenmemesi, demokrasi kültürünün gelişmemiş olması nedenleriyle karşılaşılabileceği olası sorunlar tartışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Bilgi Edinme Hakkı Kanunu üzerinde çalışılmıştır. Dolayısıyla kanunun düzenlediği hakkın esas ve usullerinin neler olduğuna, hakkın kullanım usulüne, hak sahibinin kimler olduğuna, hak sahiplerinin bu hakkı kime ve nereye karşı ileri sürebileceğine, hakkın kullanımını konusunda kamu personelinin sorumluluğuna değinilmiştir.

1.BÖLÜM

KAVRAM VE KAYNAK

I) Bilgi edinme kavramı, hakkı ve dayanağı

Bilgi için çeşitli tanımlar yapılabilir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde; “İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütününe verilen ad, malumat” olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanım ise “öğrenme, araştırma veya gözlem ile elde edilen gerçek, vukuf” diğer bir tanım “insan zekasının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü” olarak verilebilir. Belge ise “bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb. vesika, doküman” olarak tanımlanmaktadır. Bilgi edinmek ise yukarıda verilen tanımlardan herhangi birine giren bir bilgiyi öğrenmek, bilgi almak, bir durumu öğrenmek olarak tanımlanabilir.³ Ayrıca bilgi sözcüğünün 3 temel kullanımı olduğu, bunlardan birincisi, süreç olarak bilgi (information as process), ikincisi bilgi olarak bilgi (information as knowledge), üçüncüsü ise nesne olarak bilgi (information as thing) söylenebilir.⁴ Yani öğrenme, kültür veya bilgi birikimi ile bilme kavramları bilgi sözcüğünün temel kullanımları karşılanabilir.

Yukarıdaki bilgi ve bilgi edinme tanımlarını beraber değerlendirdiğimizde insanların çeşitli yollarla bilgiye ulaşabileceklerini söyleyebiliriz. İnsan akıl sahibi bir varlık olarak kendi aklıyla çözümler yaparak, hipotezler kurarak, analizler yaparak bilgi edinebilir. Ayrıca insan okuyarak, araştırarak veya gözlemler yaparak bilgi sahibi olabilir. Ancak her bilgiye insanlar bu

³ <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=belge&GeriDon=0&EskiSoz=>

⁴ <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/garmagan.pdf>

yollarla ulaşamazlar. Çoğu zaman bilgi ve onu taşıyan belge herkesin her zaman ulaşamayacağı yerde veya bir kamu kurum veya kuruluşunun elinde olabilir. Bu özellikteki bilgi ve belgelerin bireylere sağlanması büyük önem arz etmektedir. Çünkü bireyler diğer bilgilere kendileri istedikleri oranda ulaşabilmektedirler. Oysa bireyin bir hedefe yönelmiş iradesinin engellenmesi bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilgi edinme yeni bir kavram ve yeni bir haktır. Buna rağmen bu kavram kısa sürede yayıldı ve bu konuda yasalar çıkarıldı. Bunun nedeni hem insan haklarının evrenselliği hem de kavramın içerdiği hakkın taşıdığı önemdi. Günümüzün karmaşık faaliyetli ve demokratik devletler ve bireysel kimlik bilincinin üst seviyelere çıktığı toplumlar için bilgi edinme hakkı hızlı bir çıkışla bir çok temel hak ve özgürlükten daha önemli hale gelmiştir.

İnsanların herhangi bir konuya ilişkin olarak bilgi edinme taleplerinin karşısında çoğu zaman bir çok engel bulunabilir ancak çağımızda bilgi, insanlar için ekmek kadar su kadar hayati bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla bırakın elindeki bilgi ve belgeleri bireylere sunması, devlet en başta bilgiyi elde etmenin önündeki engelleri kaldırma yönünde aktif bir rol alması gerekir.

Bilgi edinme, yönetimin kararları, eylem ve işlemleri konusunda gerekli bilgi ve belgelerin elde edilebilmesi olgusudur. Bu olgunun yasa ile hak olarak düzenlenmesi ve kişilere tanınması bilgi edinme hakkını ortaya çıkarır.⁵ Bilgi edinme hakkı demokrasilerde bilginin öneminin anlaşılması, bunun sonucunda yasaların yayınlanması, yargılamada gerekçelerin istenmesi, meclis toplantılarının açık yapılması, önemli projelerin açıklanması gibi kurumların gelişmesi ve açıklığa ilişkin taleplerin artması ile birlikte gelişmeye başlamıştır.⁶

⁵ EKEN, Musa., a.g.e, 1993,s. 68

⁶ CİHANER, İlhan., İnsan Hakkı Olarak Bireysel Bilgi Edinme, Ankara , s.32

İç hukukumuz bakımından bilgi edinme hakkının anayasada düzenlenmeyişi bir eksiklik olarak ileri sürülebilir. Bilgi edinme hakkının türevi olabileceği ve anayasada düzenlenen haklar 26 ve 74. maddelerde düzenlenen düşünce ve ifade özgürlüğü ile dilekçe hakkıdır. Aslında dilekçe hakkına bir cümle eklenmesi ile bilgi edinme hakkı hem anayasal norm statüsüne çıkarılmış olacaktı hem de sınıflandırmada belirli bir yere konulmuş olacaktı.

Bilgi edinme hakkının hukuksal belge olarak kaynakları başta Anayasa (anayasanın 26 ve 74. Maddeleri), kamu yönetiminin temel ilkeleri ve yeniden yapılandırılması hakkında kanun (41.maddesi), İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. Özellikle Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 29/04/1982 tarihinde 70'inci oturumda kabul ettiği İfade ve Bilgi Özgürlüğü Bildirisi bilgi edinme hakkı bakımından büyük önem arz eden belgelerden biridir.

1)İnsan Hakları ve Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkı en sade deyimle insan haklarının yeni üyesidir. Bu hak insan hakları sınıflandırmasında farklı yerlere konulabilmektedir. Bunun en önemli teknik nedeni bu hakkın anayasada düzenlenmeyişi ve yeni ortaya çıkmış olmasıdır.

İnsan hakları sınıflandırması İnsan hakları çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. İnsan hakları öznelerine, konularına, sınırlandırılmalarına, olağan ve olağanüstü rejimlerdeki farklılıklarına göre sınıflandırılabilir. Önemli bir sınıflandırma da Pozitif ve Negatif haklar sınıflandırmasıdır. Negatif haklar kısaca devletin müdahalesine kapalı haklardır. Bunlara örnek olarak ifade özgürlüğünü verebiliriz. Pozitif haklar ise devletin bireylere sağlayacağı haklardır. Bunlar ekonomik, sosyal ve kültürel haklardır. Bu sınıflandırma Alman Hukukçu G. Jellinek'ın yaptığı sınıflandırmadan çıkarılmaktadır. Bu yazara göre hak ve özgürlükler, geleneksel hak ve özgürlükler (pasif

statü hakları), siyasal haklar (aktif statü hakları) ve sosyal haklar (pozitif haklar) şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabidirler.⁷

Ayrıca yine tarihsel gelişime göre temel bir sınıflandırma olarak insan hakları 3 kuşağa ayrılmaktadır. Kişi hak ve hürriyetleri ile Siyasi hak ve hürriyetler 1. kuşak, Sosyal ve ekonomik haklar 2. kuşak, dayanışma hakları veya diğer adıyla Yeni haklar ise 3. kuşak hakları oluşturmaktadır. 3. kuşak haklar konusunda teoride çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Öncelikle bu sınıflandırma tarihsel sürece dayandığından 3. kuşak hakların henüz tamamlanmadığı ileri sürülmektedir. Diğer bir tartışma konusu ise 3. kuşak hakların sahibinin belirsizliği ve ihlalinde başvuru yollarının elverişsizliği ve müeyyidesinin olmayışıdır.⁸

Bilgi edinme hakkının yukarıdaki sınıflandırmalar bakımından yeri tartışmalı olmakla birlikte tarihsel gelişime dayanan sınıflandırmada Dayanışma Hakları içerisinde yer alacağı şüphesizdir. Nihayet geçmişi yakın tarihe dayanan yeni bir haktır. Burada tartışılması gereken nokta bilgi edinme hakkının dayanışma haklarından biriyle (Çevre hakkı, insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı, gelişme hakkı, Barış hakkı) hukuki bir bağ kurmasının zorunlu olup olmadığıdır. Esasen bu sınıflandırma içerisinde yer alması için mutlaka daha önce bu sınıflandırma içine yer almış bir hakla doğrudan bir bağ kurması zorunlu değildir çünkü kuşak sınıflandırması, haklar arasındaki bağa değil tarihsel sıraya dayanmaktadır. Diğer sınıflandırmalar hakları öznelerine, konularına, sınırlandırılmalarına göre sınıflandırsa da hiçbir sınıflandırma insan hakları arasındaki bir hiyerarşiyi işaret etmez.⁹ İnsan hakları bir bütündür ve biri diğerine tercih edilmez. Bilgi edinme hakkı da bu bütünlüğün önemli bir parçasıdır.

⁷ GEMALMAZ, Semih., İnsan Hakları Genel Teorisine Giriş, Beta yayınları, 3 bası. s.468

⁸ CİHANER, a.g.e., s.15.16

⁹ O'DONNELLY, Jack, İnsan Hakları, Çeviren: Mustafa ERDOĞAN, Levent KORKUT, Yetkin yayınları, s.47

A) Uluslar arası İnsan Hakları Belgelerinde Bilgi Edinme Hakkı

a) Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 19. maddesi bilgi edinme hakkı bakımından önemli bir uluslar arası kaynaktır. “Herkes fikir ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, bir müdahaleye maruz kalmadan bir fikre sahip olma ve haber ve düşünceleri basın ve yayın araçları vasıtasıyla ülke sınırları ile bağlı olmaksızın arama, elde etme ve ulaştırma hakkını da içerir.” Söz konusu madde bilgi hakkı ve kanaat özgürlüğünün uluslararası kaynakları bakımından temel teşkil etmektedir.¹⁰

b) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde de bilgi edinme hakkına kaynaklık eden 10. madde şöyledir; “1-Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu, hak kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2-Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasa ile öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.” Görüldüğü gibi bilgi edinme hakkına kaynaklık eden uluslararası belgelerin ilgili maddeler salt bilgi edinme hakkından bahsetmemekte, mutlaka ve öncelikle düşünce özgürlüğü ve kanaat edinme özgürlüğünden de bahsetmektedir. Esasen birey için bilgi edinme, düşünce oluşturma bakımından temel girdi olarak kabul edilebilir.

¹⁰ www.tesev.org.tr/bilgi edime hakkı değerlendirme raporu

Çünkü bilgi, düşüncenin hammaddesi olup bilgilenme düşüncenin oluşum sürecini oluşturur.¹¹

c) Avrupa Birliği Temel İnsan Hakları Şartı

Avrupa Birliği Temel İnsan Hakları Şartına göre “Herkes ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve sınırlar söz konusu olmaksızın düşünce özgürlüğü ve fikir ve bilgileri iletmek ve açıklamak özgürlüğünü içermektedir.” Bu maddeden de anlaşılacağı gibi bilgi edinme hakkı bazı hakların varlık şartı, bazı hakların ise anlamlı bir şekilde kullanımı için vazgeçilmezdir.

d)BM Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

- 1- “Herkesin müdahaleye uğramadan, kanaat edinme hakkı vardır.
- 2- Herkesin söz özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak gerek sözlü, yazılı yada basılı veya sanat eseri şeklinde, gerekse seçilen her hangi bir yoldan, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, her türlü haber ve düşünceyi araştırma, alma ve verme özgürlüğünü içerir.
- 3- Bu maddenin ikinci fıkrasında öngörülen hakların kullanılması bazı ödev ve sorumlulukları da içerir. Bu nedenle belli kısıtlamalara konu olabilirler; ancak bunlar yasanın öngördüğü, ve:
 - Başkalarının haklarına ve ününe saygılı olmak;
 - Ulusal güvenliğin ve kamu düzeninin veya kamu sağlığının yada ahlakının korunması için zorunlu olan kısıtlamalardır.”

e)AK Bakanlar Komitesinin Bildiri ve Tavsiye Kararları

e1-Kamu Makamlarının Sahip Olduğu Bilgiye Ulaşma

Hakkında Tavsiye Kararı (1981):

"Kamu Makamlarının Sahip Olduğu Bilgiye Ulaşma Hakkında Tavsiye Kararı" No. R (81) 19, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 25/11/1981 tarihinde, Bakan Yardımcılarının 340'ıncı toplantısında kabul edilmiştir.

¹¹ CİHANER., a.g.e s.42

Bu Karar metninin ekinde bir dizi ilke yer almaktadır:

-İlkelerden yararlanacak olanlar gerçek ve tüzel kişilerdir;

-Avrupa Konseyi üyesi bir Devletin yargı yetki alanında bulunan her kişinin istemde bulunması üzerine, yasama ve yargı organlarının dışında kalan kamu makamlarının sahip bulunduğu bilgileri edinme hakkı vardır.

-Bilgiye ulaşmayı güvence altına alacak etkin ve elverişli yöntemler sağlanacaktır (Madde II);

-Bilgiye ulaşma, böyle bir istemde bulunan kişinin o konuyla ilgili olarak özel bir yararı olmadığı gerekçesine dayanılarak reddedilmeyecektir (Madde III);

-Bilgiye ulaşma eşitlik temelinde temin edilecektir (Madde IV);

-Belirtilen ilkeler, sadece, bir demokratik toplumda (ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni, ülkenin refahı, suç işlemenin önlenmesi ya da mahrem nitelikli bilginin alenileşmesinin önlenmesi gibi) kamunun meşru amaçlarının korunması ve özel yaşamın ve diğer özel çıkarların korunması için gerekli olan türdeki sınırlamalara ya da kayıtlamalara tabi tutulabilecektir (Madde V);

-Bilgi edinmeye ilişkin herhangi bir istem makul süre içerisinde karara bağlanacaktır.(Madde VI);

-Bilgiye ulaşma istemini reddeden kamusal makam, yasa ve uygulama çerçevesinde, bu ret kararının dayandığı gerekçeleri gösterecektir (Madde VII);

-Bilgiye ulaşma isteminin reddedilmesi kararı, istem üzerine, yeniden gözden geçirilmeye açık olacaktır (Madde VIII).

Bu Tavsiye Kararında dikkati çeken öğeler şunlardır:

-Karar, özellikle, yürütme/İdarenin sahip olduğu bilgilere ulaşma hakkına ilişkindir;

-Bu hakkı kullanabilecek olan gerçek ya da tüzel kişilerin, isteme konu olan bilgi ile doğrudan bir yarar ilişkisinin olması zorunlu değildir;

-Bilgiye ulaşma hakkının sınırlandırılması için belirli ölçütler konmuştur. Bunlar olası bilgi edinme isteminin reddedilmesi halinde, söz konusu ret kararının dayanacağı ölçütlerdir. Kamusal makam, ret

kararı için sadece yasal ve uygulamaya ilişkin gerekçe göstermekle kalmayacak, bunları sayılan sınırlama ölçütleriyle ilişkilendirmek ve bunu açıklamakla da ödevlidir.

e2- Bilgi Edinme Özgürlüğü Bildirisi

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 29/04/1982 tarihinde 70'inci oturumda kabul edilmiştir. Bu bildiri; İfade ve bilgi özgürlüğünün, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerinin bir temel ögesi olduğunu belirtmekte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 10 ile Evrensel İnsan Hakları Bildirisi madde 19'a yollama yapmakta, bu özgürlüğün toplu olarak uygulanabilmesi için, AİHS ile kurulan organların denetim ve gözetim yaptıklarını hatırlatmakta, bu özgürlüğün, her kişinin, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmesi için gerekli olduğunu ve sosyal ve kültürel grupların, ulusların ve uluslararası topluluğun uyumlu biçimde gelişmesinin bir koşulunu teşkil ettiğini saptamakta, sınırlar dikkate alınmaksızın ve kaynağı ne olursa olsun bilginin ve görüşlerin, ifade edilmesi, araştırılması, edinilmesi ve yayılmasında, bilişim ve iletişim teknolojisindeki süre giden gelişmelerin bu hakkın güçlenmesine hizmet ettiğine dikkati çekmekte, devletlerin, ifade ve bilgi özgürlüğüne yapılacak müdahalelere karşı güvence getirmek ödevi altında olduğunu ve bu bağlamda, düşüncelerin ve görüşlerin çoğulluğuna olanak verecek şekilde, mümkün olduğunca medyada çeşitliliği ve bilgi kaynaklarının çoğulluğunu güçlendirecek nitelikte siyasaları oluşturmakla yükümlü olduğunu vurgulamaktadır.

AİHS Madde 10, paragraf 2'deki yasal önlemlere ilaveten, kitle iletişim alanındaki mesleki örgütler tarafından gönüllü olarak Etik Kuralların kabul edilmesi ve uygulanmasının önemine işaret etmekte, bilginin serbestçe akışı ve geniş çaplı olarak sınırlar ötesinde dolaşımının, uluslararası anlayışın gelişmesi, insanların bir araya gelebilmeleri ve kültürlerin karşılıklı olarak zenginleşebilmesi için önemli bir etken olduğunun altını çizmektedir.

Bildiride ayrıca, bilgi ve kitle iletişimi alanlarında şu amaçların gerçekleştirileceği belirtilmiştir: Sınırlar dikkate alınmaksızın, AİHS Madde 10'da düzenlenen koşullar çerçevesinde, herkesin kendisini ifade etmesi, kaynağı ne olursa olsun, bilgi ve görüşleri araştırabilmesi ve edinebilmesi ve yanı sıra bunları yayabilmesi hakkı korunacaktır.

Bilgilenme sürecinde yer alanlar, medyanın içinde yahut bilginin iletilmesi ve yayılmasında yer alanlar üzerinde, hiçbir biçimde sansür yahut her hangi bir keyfi denetim yada kayıtlama olmayacaktır. Bireyin anlayışını ve siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel meseleler hakkında özgürce tartışma yetisini geliştirmek üzere, bilgiye ulaşma dahil, kamu sektöründe açık bir bilişim siyaseti izlenecektir.

Düşüncelerin ve görüşlerin çeşitliliğini yansıtmaya el veren, geniş kapsamlı ve çeşitli olacak şekilde bağımsız ve özerk bir medya oluşturulacaktır. Bilginin ve görüşlerin yerel ve uluslararası iletimine ve yayılmasına elveren uygun olanakların makul koşullarla ulaşılabilir ve elde edilebilir olması sağlanacaktır.

Bildiride dikkati çeken diğer öğeler şunlardır: Düşünce, bilgi ve görüşün araştırılması, edinilmesi, ilgili kaynaklara ulaşılabilmesi hakkı; bu yolla özgür düşünceyi oluşturma hakkı, oluşturulan düşünceyi yada görüşü ifade etme özgürlüğü, oluşturulan düşünce ve edinilen bilgi ve görüşün yayılması özgürlüğü, bütün bunların koşulları olarak, sansür yasağı ve bu özgürlüğün kullanılmasına keyfi müdahalede bulunulması veyahut kayıtlama getirilmesi yasağı, bağımsız ve özerk medya.¹²

Bilgi edinme hakkının uluslar arası kaynağı olan bu bildiri AİHS'ne atıf yaparak çok açık bir şekilde devletlerin düşünce özgürlüğü ve bilgi edinme özgürlüğü bakımından ne yapmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Bilgi edinme özgürlüğünün önemi açıklanırken, ancak bu özgürlük ile düşüncelerin oluşabileceği,

¹² <http://www.antenna-tr.org/giris.asp>

dolayısıyla düşünce özgürlüğünün bilgi edinme özgürlüğüne bağlı olduğuna vurgu yapılmıştır.¹³

B) İç Hukuktaki kaynaklar

a) Anayasa

25/1. madde: “Herkse, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.”

26/1. madde: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak yada vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü radyo, tv, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”

74/1.madde: “Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydı ile Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve TBMM’ye yazı ile başvurma hakkına sahiptir.”

b) Kamu Yönetimi Temel Yasası

15.07.2004 tarih ve 5227 sayılı kamu yönetiminin temel ilkeleri ve yeniden yapılandırılması hakkında kanunun 41. maddesi bilgi edinme hakkına yer vermiştir. Aslına bilgi edinme kanunu ile adı geçen kanun arasında bir altlık üstlük ilişkisi yoktur. Dolayısıyla adı geçen kanunda düzenlenmiş olması çok şeyi değiştirmez. Düzenleme şöyledir;

“Bilgi edinme hakkı ve saydamlık

MADDE 41. – “Gerçek ve tüzel kişiler, kanunla belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bilgi edinme hakkına sahiptir. Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerin talep etmeleri halinde, istenen bilgi ve belgeleri kanunda belirtilen istisnalar dışında vermekle yükümlüdür.

Kamu kurum ve kuruluşları, görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporlarını bilgi

¹³ www.tesev.org.tr/bilgi edinme hakkı

iletişim teknolojilerini de kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Kesinleşen faaliyet ve denetim raporları uygun vasıtalarla kamuoyunun incelemesine açık hale getirilir. Mahallî idarelerde bu raporlar meclislerinin ilk toplantısında üyelerin bilgisine de sunulur.”

C) Düşünce Özgürlüğü ve Bilgi edinme Hakkı

İnsan haklarının ulusal ve uluslar arası belgelerinin düzenledikleri ve bilgi edinme hakkı ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan hak ve özgürlüklerden en önemlisi hiç şüphesiz düşünce özgürlüğüdür. Ancak tüm insan haklarının bir bütün oluşturduğu ve ayrılmaz olduğu ilkesi temelinde bir yaklaşımla bilgi edinme hakkının varlığı ve güvencesi anlamında tüm insan haklarının vazgeçilmez olduğunu kabul etmek gerekir.

“İnsan hakları, en geniş anlamda, siyasal meşruluğun bir ölçüdür; hükümetler ve onların uygulamaları, insan haklarını korudukları ölçüde meşrudurlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ifade edildiği gibi insan hakları bütün haklar ve bütün uluslar için başarının ölçütüdür. Ama bunun önemli diğer bir konu; bunların vatandaşları ve hakları savunmak üzere harekete geçmeye, haklarını kullanmak suretiyle bu standartların gerçekleştirilmesinde ısrarlı olmaya ve bunların gerçekleştirdikleri bir dünya yaratmak üzere mücadele etmeye yetkili kılmalarıdır. İnsan hakları yalnızca emelleri, önerileri, dilekleri ve övgüye-değer düşünceleri değil, fakat haklara dayanan sosyal değişme taleplerini de ifade eder. Ve bu talepleri kişi kendi hükümetine yöneltebilir.”¹⁴ Böylelikle bireyin sisteme yönelik olan ve içerik itibarıyla insan haklarıyla ilgili olan taleplerinin karşılanması o siyasal sistemin meşruluğu yaratır.

¹⁴ O'DONNELLY., a.g.e., s.25

İnsanın, toplumsal olaylar yada kişisel problemler karşısında, beyin fonksiyonları yoluyla biçimlenmiş, negatif yada nötr tutumu, düşünce kavramını kısmen tanımlamaktadır.¹⁵ İnsanın bu anlamdaki düşüncesinin sınırlanması, yani bu sübjektif değerlendirmesine engel olunması her ne kadar mümkün değilse de onu, olaylar, işlemler, faaliyetler konusunda bilgisiz bırakmak düşünceye sahip olamamasını doğurur ki bu da düşüncenin dolaylı bir şekilde sınırlanması anlamına gelecektir.

Montesquieu'ya göre düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. Ona göre "insan, dinamik, yaratıcı ve erdemli bir varlıktır. Fakat bu nitelikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam, kuşku ve korku da belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir. Özgür insan, özgürce düşünebilen ve kanaatlerini özgürce ifade edebilen insandır. Bunun ön koşulu da çarpıtılmamış bilgiye erişme hakkıdır.¹⁶ Bilginin tarihsel süreçte birikmesi ve çoğalmasıyla üstün bir medeniyet kuran insanın, bu medeniyet seviyesini özgürlüğün var olduğu alanlardan ve tarihlerden edinmesi tesadüf değildir.

"Düşünce özgürlüğü tüm özgürlüklerin hamisi ve kamusal alanın kurucu ögesidir ve bunun gerçekleşmesine hizmet edecek çok temel özgürlüklerden söz etmek gerekir ki onlarda ilk önce açıklama ve bilgilenme özgürlükleridir. Bilgilenme hakkının 'evimizin önünden başlayarak' bir başka insana, canlıya bir haksızlık yapıp yapılmadığını bilmek ve varsa bir haksızlık, bunu ortadan kaldırma için gerekeni yapmayı beraberinde getirecektir. Bilgi ve düşünce meta olarak görülemeyecek kadar insanın özünde vardır."¹⁷ Düşünce özgürlüğünün muhtevasını oluşturan bilgi edinme özgürlüğü hem diğer haklarımızın anlaşılmasında hem de kullanılmasında önemli bir role sahip olmaktadır. Çağımızın bilgi toplumunda hem fikir ve düşünce

¹⁵ CAN, Osman., Düşüncüyü Açıklama Özgürlüğü, Anayasal Sınırlar açısından Neler Değiştirdi?, s. 2

¹⁶ <http://yunus.hun.edu.tr/tonta/yayinlar/beozgur.html>

¹⁷ ÖKÇESİZ, Hayrettin., HFSA, 6. kitap, Düşünce Özgürlüğü Üzerine Düşünceler s.30,32,34)

edinmek hem de toplum hayatında etki ve tepkiler ortaya koymak bilgi edinme ile doğrudan ilgidir.

“Düşünce özgürlüğü kendiliğinden oluşmaz. Genel olarak toplumsal yapılar, iktisadi koşullar, kültürel miras ve iletişim araçları düşünce yaşamını yönlendirir. Kaldı ki her düşünce geçişlidir, doğal olarak iletişimseldir. Sözle, yazı ile öğretim yolu ile insandan insana geçer. Düşünce özgürlüğü insanın serbestçe düşünme ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına veya başkaları ile birlikte çeşitli yollarla serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir.”¹⁸ Gerçekten paylaşılmayan ve başka bireylere yansıtılmayan düşüncenin sahibi için ve başkaları için varlığının bir değer ifade etmeyeceği açıktır.

İnsanın diğer özgürlükleri kavrayıp gerçekleştirebilmesi açısından taşıdığı önem göz önüne alınarak, düşünce özgürlüğüne diğer özgürlüklere nazaran daha üstün ve ayrıcalıklı bir yer verilmiştir. Batı düşüncesi, herhangi bir doktrinin toplumun yerleşik değerlerine ters düşse bile tam bir özgürlük ortamı içinde tartışılması hakkını kabul etmiştir.¹⁹

“İnsan kişiliğinin gelişme hakkı, yaşam hakkı insan bedeninin dokunulmazlığı, inanç ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi insan onurunu garanti altına alan hakların amacı, insanın devlet, toplum yada ekonomik olgular gibi güçlerin basit bir objesi durumuna gelmesine engel olmaktır.”²⁰ Gerçekten bilgi edinme hakkı bu değeri taşıyabilecek nitelikte olan yeni haklardan biridir. “İnsan hakları, değişen toplumsal ilişkiler ve ihtiyaca göre sürekli gelişme gösteren dinamik bir süreç içerisinde çeşitlenmektedir. Her çağın insan hakları yelpazesi farklı olup hakların sayısı zaman içerisinde artmaktadır.

¹⁸ KABOĞLU, İbrahim., Özgürlükler Hukuku, s.191

¹⁹ www.tuba.gov.tr/tuba'nin düşünce özgürlüğü konusundaki görüşü

²⁰ GÜRBÜZ, Ahmet., Hukuk ve meşruluk s.108)

Değişen toplumsal ilişkiler yeni hak taleplerini ortaya çıkarmakta, bu haklardan bir kısmı da bir insan hakkı olarak kabul görmektedir. Tarihsel olarak incelendiğinde her hak önce bir istem olarak ortaya çıkmaktadır”.²¹

Her toplum bireyi açısından günümüzde olup bitenler hakkında bilgi sahibi olma isteği kaçınılmaz olduğundan doğal olarak bir hak istemine dönüşmektedir. Ayrıca her özgürlük ihlalinde hak doğar. Bu durumda hak arama özgürlüğü, özgürlüğe yönelen saldırı yada sınırlamayı kaldırma aracı olarak işlev görür. Hak ve özgürlükler diğer disiplinlere ilişkin hukuk normlarının kaynağında olduğu gibi dayanağını çeşitli gereksinimlerden alır ve belli bir oluşum sürecinden geçer. Hukuk kuralları başlangıçta birer özlem, dilek ve istek olarak ortaya çıkar sonra ‘hak istemi’ biçiminde somutlaşır. Bu olgu hukukça tanınmış olan hak ve özgürlüklerin hemen hepsi için geçerlidir. Özgürlük düşüncesinin hukuk kuralına dönüşüm süreci bunun yeni haklar bakımından yenilenebilirlik özelliği, tarihsel gelişim çizgisinde gözlenebilmektedir. Bir istemin hukuken ilan edilen bir hakka dönüşümünün kendine özgü mantığı bulunmaktadır. Ancak bütün insan hakları evrensel, birbirinden ayrılmaz karşılıklı bağımlı ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar”²²

“İnsan haklarının ‘sosyal ilişkilerle’ ortaya çıkıp toplumdaki ekonomik ve siyasal gelişmelerin bu ilişkileri belirlediğini ancak amacın hep insanlık haysiyetinin ve kişiliğinin maddi- manevi varlığının korunması olduğunu kabul eden, bunun yolunun da gene insanın toplum ve iktidarı örgütlü gücüyle kendi yararına çoğulcu demokratik çerçevede içinde değiştirebilmesinde gören sosyolojik yaklaşımı tercih etmekte olduğunu belirtmektedir. İktidarın görevi topluluk içinde ve toplulukla beraber insanı özgürleştirmektir.”²³ O halde insanı özgürleştirmenin en güzel yolu onu toplum ve devlet

²¹ CİHANER., a.g.e. s.68

²² KABOĞLU., s. 27,32,33

²³ AKAD, Mehmet / DİNÇKOL, Bihterin., Genel Kamu Hukuku, s.226

karşısında güçlendirmektir. Bireyin devlet ve toplumun kurucu unsuru olduğu unutulmadan onu devlet ve toplumun işleyişinden soyutlamamak gerekir ki o da bireyin hesap sormasını ve sorgulayabilmesinin sağlanması gerekir. İnsan hakları devlet karşısında bireyi güçlendirme ve koruma özelliğine sahiptir.²⁴

Sonuç olarak düşünce özgürlüğü anlamını düşünceyi açıklama ve bilgi edinme özgürlüğünde bulur. Çünkü düşünce özgürlüğünün “olmazsa olmaz”ı (sine qua non’ı) bilgi edinme özgürlüğüdür.²⁵ Kişinin iç dünyasında düşüncesini kendi açısından doğru oluşturabilmesi de, ayrıca, serbestçe bilgi edinebilmesine, başkalarının görüşlerini öğrenip değerlendirmesine bağlıdır. Düşünceyi açıklama ve bilgi edinme özgürlüğü düşüncenin ve bilginin engellenmeksizin, başkalarına ulaşmasını da içerir. Böylece devletler, resmi görevlilerin ve (gerçek ve tüzel) 3. kişilerin, düşünce ve bilgilerin topluma ulaşmasını engelleyici veya kısıtlayıcı girişimleri önlemekle yükümlüdür. Demokratik bir rejimde, devletler ayrıca düşünce ve bilgileri başkalarının rahatlıkla öğrenebilmesini sağlayacak koşulları da yaratmalıdır.²⁶ Bu itibarla bilgi edinme hakkı hem düşünce özgürlüğüne kaynaklık etmekte, hem de düşünce özgürlüğü mutlak olarak bilgi edinme hakkının var olmasını gerektirmektedir.

“Özgür insan, özgürce düşünebilen ve kanaatlerini özgürce ifade edebilen insandır. Bunun ön koşulu da doğru ve çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır. Bilgi edinme özgürlüğü olan bu hakkın yetersiz olduğu ülkelerde kamuoyunun sağlıklı oluşmadığı, demokrasi dışı rejimlerin kitle iletişim araçlarını kullanarak gerçeğe aykırı durumları kendi halkalarına benimsettikleri görülmektedir.”²⁷ Örneğin 2. dünya savaşı öncesinde Hitler öldürttüğü Polonyalı askerlere Alman askeri uniformaları giydirip Alman halkına, Polonya askerleri tarafından öldürülen Alman askerleri olarak gösterdiğini ve böylece halkı

²⁴ ERDOĞAN, Mustafa., Anayasa ve özgürlük s.108

²⁵ <http://yunus.hun.edu.tr/tonta/yayinlar/beozgur.html>

²⁶ REİSOĞLU, Safa., Uluslar arası boyutu ile İnsan Hakları, Beta yayınları, İst. 2001, s. 66,67

²⁷ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/beozgur.html>

Polonya'ya saldırmaya ikna ettiği bilinmektedir. Sadece siyasi iktidar değil basın kartelleri de çeşitli çıkar çatışmalarını basın araçlarında kullanarak ama mutlaka yalan yanlış ve fakat kendi çıkarlarına uygun bilgi ve haberleri vererek kamuoyu oluşturdukları bilinen bir gerçektir. O halde devletin elindeki bilgileri öğrenme bakımından ayrıcalıklı kesimler yaratmak insan haklarına, demokrasiye ve hukuk devletine aykırı olduğu gibi iktidarı elinde bulunduranların, iktidarı kötüye kullanmalarının da önünü açmakta, bireyi devlet ve bazı çıkar çevreleri karşısında güçsüz bırakmaktadır.

Bilgi edinme edinmenin başlı başına bir insan hakkı olması ile bu hak ile diğer insan haklarının bağı kurulmuş olmaktadır. Özellikle bir hak eğer devlete karşı ileri sürülüyorsa şüphesiz bu hakkın günümüzde özellikle uluslararası ilişkiler bakımından önemi büyük olmaktadır. “Bilindiği gibi uluslar arası alanda insan hakları korumak amacıyla yapılan anlaşma ve sözleşmeler devletlere ikili bir rol yükler. Bunlardan birincisi bu haklara kendi ülkelerinde koruma sağlamaktır. İkincisi ise aynı korumayı diğer taraf devletlerin de sağlamasını istemek ve gözetmektir”²⁸ Dolayısıyla devletin taraf olduğu uluslararası insan hakları belgeleri bilgi edinme hakkının bireylere sağlanmasını gerektiriyordu.

İnsan hakları ile bilgi edinme hakkı ilişkisini irdelerken bilgi edinme hakkının düşünce özgürlüğü için zorunlu olduğunu dolayısıyla da insan haklarını temel alan bir devlet düzeninin mutlaka bilgi edinme hakkını da yasal güvenceye kavuşturması gerektiği tezi güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak bilgi edinme hakkı sadece bireylerin düşünceleri öğrenmesi, iletmesi ve oluşturması bakımından önemli ve acil olmakla kalmıyor, özellikle bireyin devletin iş ve işlemlerinden haberdar olması, yönetimin şeffaf olması, bireyin yönetime etkin katılması açısından da büyük önem arz etmektedir. Aşağıda demokrasi

²⁸ KAPANİ, Münci., İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 3.baskı, Bilgi yayınevi, s.96

ve bilgi edinme hakkının ilişkisine değinilirken bu hususun özerinde durulacaktır.

D) Dayanışma Hakları, Çevre Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkı, insan haklarının klasik sınıflandırmasından 3.kuşak haklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle genel anlamda dayanışma hakları ve özel olarak çevre ve gelişim hakkı, konumuz bakımından büyük önem arz etmektedir. Dayanışma hakları, insan haklarının sürekli gelişimi ve çoğalmasının bir sonucu olarak yeni yasalarla düzenlenen yeni haklardan oluşmaktadır. Bu hakların ortak özelliği, kullanılmaları ile kitlesel dayanışma oluşturması ve katılımı sağlamasıdır.

“İnsanlar arasındaki dayanışmayı gerçekleştirmek ve ortak değerlerin dayanışma yoluyla korunması, geliştirilmesi amacıyla UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) yeni insan hakları oluşturma çabası içine girmiştir. Bu çabalar sonucu, barış hakkı, gelişme hakkı, halkların kendi kaderini belirleme (self-determinasyon) hakkı ve çevre hakkının da içinde bulunduğu ‘dayanışma hakları’ üçüncü kuşak haklar olarak belirlenmiştir. Dayanışma haklarının kaynaklandığı sorunlar, ‘tüm insanlığın yan yana geldiği takdirde çözebileceği, yoksa tek tek insanların yada ülkelerin üstesinden gelemeyeceği sorunları’ oluşturmaktadır.”²⁹

Her ne kadar aynı kuşakta yer almak bakımından bütün dayanışma hakları konumuz açısından önemli ise de gelişme hakkı ve çevre hakkının özel bir önemi vardır ve aşağıda bu haklar üzerinde durulacaktır.

Gelişme hakkı konusunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 4 Aralık 1986 tarihli ve 41/128 sayılı kararının 1.maddesi ‘her insanın ve bütün halkların, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam

²⁹ <http://www.istanbul.edu.tr/yerkure/Cevhak.htm>

olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olması nedeniyle, vazgeçilmez bir insan hakkı olduğu ve bir insan hakkı olarak gelişme ayrıca, bütün doğal zenginlikler ve kaynaklar üzerinde tam egemenlik gibi vazgeçilmez haklarını kullanmak da dahil, hakların self-determinasyon hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini de ifade ettiği belirtilmiştir. Ayrıca devletler, gelişmenin ve bütün insan haklarının tam olarak gerçekleşmesinin önemli bir unsuru olan halkı her alanda katılmaya teşvik edeceğini karara bağlamıştır.³⁰ Bu karar doğrultusunda gelişme hakkının bireyin yaşadığı sosyal yapı içerisinde etkin olmasını gerektirdiği, etkinliğin de bireyin bilgi edinme hakkı ile doğrudan ilgili olduğu, ayrıca tam bir gelişmenin sağlıklı bir çevrede mümkün olduğu, bu anlamda gelişme hakkının çevre hakkı ile ve her ikisinin de bilgi edinme hakkıyla doğrudan ilgili olduğu ve birbirlerini tamamladığı ileri sürülebilir.

“Çevre hakkı, diğer dayanışma hakları gibi belirli bir topluluk halinde yaşam anlayışını dile getirir. Toplumsal yaşama katılanların tümünün çabalarını birleştirmesiyle gerçekleşebilir. Dayanışma hakları, insanlar arasındaki dayanışma ve birlikte hareket etmeyi geliştirmeye yönelik olup İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin idealini gerçekleştirmeyi de doğal olarak amaçlamaktadır. Çevre hakkı sahipleri, çevrelerindeki “olumsuz” etkilerden korunma, “olumlu” etkileri de isteme olanağına sahiptirler.”³¹

Sağlıklı, dengeli ve korunan bir çevrede yaşamak anayasal bir haktır. Çevre sorunlarının boyutu ve çevrenin önemi hak kavramında ve ödevlerde değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla anayasalarda değişiklikler yapılarak kişinin şeref ve haysiyetine, özelliğine uygun bir çevrede yaşamasının hakkı olduğu vurgulanmıştır. Anayasamızın 56. maddesinin 1.fıkrasına göre ‘herkes, sağlıklı ve

³⁰ <http://www.ihm.8m.com/s3geh.htm>

³¹ <http://www.istanbul.edu.tr/yerkure/Cevhak.htm>

dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.’ 2.fıkıradaki ise çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilmiştir. Çevre hakkı Anayasanın 5. ve 56. maddeleri ile teminat altına alınmıştır.

1982 Anayasasının çevre hakkında ilk kez düzenlemesinin ardından 9 Ağustos 1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun’un amacı;

-Bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi,

-Kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması,

-Su toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi,

-Ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukukî ve teknik esaslara göre düzenlemek, olarak belirlenmiştir.

Çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunup geliştirilmesindeki “ortak yarar“ nedeniyle “halkın katılımı” konusu özel önem taşımaktadır. Bu katılım yalnızca bireylerin çevreyi kirletmeme gibi bir takım yasaklara uyma şeklindeki tutumla değil, aynı zamanda katılımın en ileri ve en etkili yolu olan aktif tavır takınmakla da gerçekleşebilir.³²

“Pek çok uluslararası belgede, ‘çevre ve katılım’ ile ilgili hükümler yer almaktadır. Bu husus çevre hakkının katılım boyutuna uluslararası hukukta verilen önemin göstergesidir. 1972’de Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda

³² <http://www.hukukcularder.org/guncel/kutlusezen.htm/> Murat Kutlu Sezen

kabul edilen 97 sayılı kararda, devletler, çevrenin yönetim ve denetiminde kamunun katılımını kolaylaştırmaya çağrılmakta, bu amaçla bireylerin aktif katılımını teşvik edici yöntemleri geliştirmenin önemi vurgulanmaktadır. 1992 Rio de Jenario’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul olunan Rio Deklarasyonu’nun 10. maddesi ise şöyledir: “Çevresel konular her düzeyde ilgililerin katılımını gerektirir. Ulusal düzeyde, bireyler kamu otoritelerinin elinde bulunan, yerleşimlerdeki sağlığa zararlı maddeler ve faaliyetler de dahil olmak üzere çevre ile ilgili bilgilere erişme ve karar verme süreçlerine katılabilme fırsatlarına sahip bulunmalıdır. Ülkeler geniş bir biçimde bilgi sağlayarak kamu duyarlılığını ve katılımını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Tashih ve tazmin talebi de dahil olmak üzere adlî ve idarî işlemlere başvurma hakkı sağlanmalıdır. 21. yüzyılın çok geniş kapsamlı bir çalışma programı olarak Rio’da kabul olunan Gündem 21’in ‘Başka Grupların Rollerinin Güçlendirilmesi’ başlığı altında kadınların, çocuklar ve gençlerin, yerli halkların, hükümet dışı örgütlerin aktif katılımına ilişkin hükümler yer almaktadır.”³³

“Stockholm Konferansı’ndan Rio Konferansı’na uzanan dönemde bazı uluslararası belgelerde de katılıma ilişkin maddeler yer almaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun Çevre Hukuku Uzmanlar Grubu tarafından kabul edilen “Çevre Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma Hukuku İlkeleri” öneri özetinin “Ön İhbar, İmkân ve Süreç” başlıklı 6 ncı maddesi devletlere bu konuda yükümlülükler getirmiştir. Maddeye göre, “Devletler plânlanan bir faaliyetten önemli ölçüde etkilenebilecek bütün kişileri zamanında haberdar edecek, onlara idarî ve kazaî süreçlere ulaşmada ve sürdürmede eşit hak tanıyacaktır.” Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonunda kabul olunan Helsinki Nihaî Senedi’nde (1992) bir çevre politikasının başarıya ulaşabilmesinin, bütün halk kategorilerinin ve toplumsal güçlerin, sorumluluklarının bilincinde olarak çevreyi

³³ <http://www.istanbul.edu.tr/yerkure/Cevhak.htm>

koruma ve iyileştirmeye yardımcı olmalarına bağlı olduğu belirtilmiştir. Paris Şartı, çevre konusunda halkın bilgilendirilmesini, çevreyi düzeltici girişimlerde bulunabilmenin önkoşulu saymaktadır. Helsinki Belgesi'nde ise: devletler, çevre plânlaması ve karar alımında katılımı sağlamak için uygun adımlar atmayı taahhüt etmektedir.”³⁴

Çevre hakkı konusunda diğer önemli belge ise Aarhus sözleşmesidir. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) bünyesinde oluşturulan Çevre Politikası Komitesi'nce hazırlanan 'Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi' 23-25 Haziran 1998 tarihleri arasında Danimarka'nın Aarhus kentinde düzenlenen 'Avrupa İçin Çevre' konulu Bakanlar Konferansı'nda imzaya açılmıştır. Sözleşmenin amacı: -Herkesin çevreyle ilgili bilgilere ulaşma; - Çevreyle ilgili konularda karar alma sürecine katılma; -Yargı yoluna başvurma hakkının güvenceye alınması olarak belirlenmiş olup bu amaca ulaşmak için taraf devletler çevre ile ilgili verileri derleme ve bu verileri dileyen herkese sunmakla yükümlüdürler.³⁵ Türkiye henüz Aarhus sözleşmesini onaylamamıştır.

Yukarıda yer verilen ve çevre hakkı ile ilgili olan uluslar arası bildiri ve sözleşmelerin ile ulusal mevzuatın ortak noktası, çevrenin korunmasının hem her birey hem de toplumlar ve tüm insanlık için hayati önemde olduğu ancak kitlesel bilinç ve katılım olmadıkça çevrenin korunmasının veya sağlıklı bir çevrenin oluşturmanın mümkün olmadığı vurgusudur. Sosyal yapının üyesi olan birey nasıl bir çevrede yaşadığı veya içinde yaşadığı ekolojik dengenin hassasiyeti ve bu hassasiyeti tehdit eden unsurlar konusunda bilgi sahibi olmadıkça harekete geçmez ve çevre hakkını etkili bir şekilde kullanamaz. Bu bakımdan çevre hakkı, bilgi edinme hakkının temel bir varoluş nedenidir.

³⁴ <http://www.istanbul.edu.tr/yerkure/Cevhak.htm>

³⁵ <http://web.deu.edu.tr/gundem21/sunu.ppt>

Yazılı yasalar örümcek ağları gibidir:
Zayıflar yakalanır, güçlüler deler geçer.

Anonim

2) Demokrasi ve Bilgi Edinme Hakkı

Bu başlık altında ilk değinilmesi gereken bilgi edinme hakkının yer aldığı yeni demokrasi anlayışının devleti edilgen, bireyi de etken kılma gücünün geçmişe göre artığıdır. Bilgi edinme hakkı ile demokrasi arasında karşılıklı bir gereksinim ve zorunluluk ve hatta sebep sonuç ilişkisi vardır. Esasen bilgi edinme özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün, düşünce özgürlüğü de demokrasinin temel kaynağı ve güvencesidir.³⁶

Bilgi edinme hakkının önemli kaynaklarından biri hatta başta geleni demokrasidir. Demokrasi dediğimizde genel hatları ile anlaşılanlar artık yetersiz kalmaktadır. Çünkü demokrasinin her geçen gün daha da gelişmesi ve ihtiyaçlara cevap vermesi gerekir. Bilindiği gibi serbest seçimler, genel ve gizli oy, açık sayım, seçimlerin yargı kontrolü ve denetimi içinde yapılması, çok partili siyasi hayat demokrasinin varlığı için gerekli asgari zorunluluklardır. Eğer bir

³⁶ ÇELİK, Ahmet./ TONTA, Yaşar., Düşünce Özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri, s.5

devlette bunlar varsa o devlet demokratiktir ancak günümüz için ideal bir demokrasiye sahip olduğu ileri sürülemez. Artık çağdaş demokrasilerde yönetilenler edilgen değildir. Yönetimin halka dayanması sadece yetkili organların seçim yoluyla oluşturmasıyla sağlanmaz. Kaldı ki egemenliği kullanan organlardan yasama ve yargının karar ve işlemleri kural olarak alenidir ve herkes bu organların karar ve işlemlerine çeşitli kanallardan ulaşabilmektedir. Örneğin bir kanun tasarısı veya teklifinin yasallaşma aşaması TV’lerden canlı yayınlanmakta, bir mahkemede duruşmalar herkese açık bir şekilde yapılmaktadır. Oysa ülkenin herhangi bir yerindeki idari bir merci veya kurul çoğunlukla kapalı kapılar ardında karar alır veya işlem yapar. Keza bu işlem veya karar ancak çok az sayıdaki ilgili görevli tarafından öğrenilebilmektedir.³⁷

Demokrasi, halkın yönetime katılmasının yaygınlaşması ve onun inançlı desteğinin sağlanması ölçüsünde sağlam temellere üzerine oturmuş olacaktır.³⁸ “Demokrasi kendini oluşturan kurumlar ve ilkeler yanında demokratik bir yurttaşlık kültürüne ihtiyaç duyar. Tolerans, ılımlılık, karşılıklı saygı, uzlaşma için hazır olma, devlet otoritesine güven gibi alışkanlıkların varlığı kadar sorgulama, denetleme ve hesap sorma kanallarının korkusuzca kullanılabilme özelliklerinin de toplumda genel kabul görmesi önemlidir.³⁹ Bilgi edinme hakkının, yönetimin halka dayanmasının bir sonucu olduğu, böylelikle bireyin kendisini ilgilendirmeyen iş ve işlemler için de bu hakka sahip olmasından da anlaşılmaktadır.

Demokrasi halkın halk için halk tarafından yönetimidir. Abraham LİNCOLN bu sözü doğrultusunda devlet iktidarının kaynağı yönetilenlerde iken yönetilenler yöneticilerini denetleyebilmeli ve sorumlu tutmaya yarayacak etkili araçlara sahip olmalıdır.⁴⁰ “Bir demokrasinin tüm yurttaşların karar süreçlerine katılmasına olanak

³⁷ EKEN.,a.g.e. s.56

³⁸ CİHANER.,, a.g.e.s.25.

³⁹ CİHANER., a.g.e.s.26

⁴⁰ AKAD., a.g.e.s.279

tanıyan ve bunu sağlayan kurumlarla işlemesi demokratik politikanın özünü oluşturur.⁴¹

“Yönetimin işleyişinin demokratik olabilmesi için; yönetimin karar alma mekanizmasını tıpkı yasama ve yargıda olduğu gibi bir usul yasası ile belirlemesi, karar alma mekanizmasına ilgililerin aktif bir şekilde ve yetki ile donatılmış olarak katılabilmesi için yönetimin elindeki doğası gereği gizli kalması gerekmeyen her türlü bilgi ve belgeye ulaşabilme hakkının sağlanması, özellikle kurul halinde karar veren yönetim birimlerinin toplantılarının herkese açık olması ve ilgililerin söz alarak görüşlerini açıklama olanağının bulunması. Bu 3 unsur hem demokratik hem de saydam, yani tam anlamıyla bir güneşliğinde yönetimi sağlar ve gerçekleştirir.”⁴² Güneşliğinde bir yönetim, yönetimin kamu yararı için işlemesi açısından önem arz etmekte, bunun sonucu olarak da bilgi edinme hakkı, kamu yararının gerçekleşmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu hak, iyi idare ilkesi için de gerekli ve vazgeçilmezdir. Kötü bir yönetimin en önemli kalkanı sır perdesi ve gizlilik oluşturmaktadır.⁴³ İyi idare ilkesi kamu güveninin yerini almakta olan bir ilkedir.

Eğer devlet (Anayasanın 10. maddesinin ikinci fıkrası “Hiçbir kimseye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” demektedir.) bir zümrenin, sınıfın, ırkın kısacası bir kesimin örgütü değilse, yaptığı her faaliyet konusunda bütün vatandaşların bilgi edinebilmesinde bir sakınca olmasa gerekir. Bilgi edinme hakkının sınırlarında bekleyen ve sınır ötesi konusunda bilgili ve haberli olup diğer vatandaşlara siz buraya geçemezsiniz diyen kimlerdir? Onların orada olma yetkisi nereden doğmaktadır. O sınırın ötesinde ve berisinde olma ayrımın belirleyen nedir? Sınır ötesindeki duyulan güvenin sebebi nedir? Gerçekten bireyin katılımına dayanan demokratik ve şeffaf bir düzende bu soruların yeri yoktur. “Devlet ve birey psikolojisinin aralarındaki

⁴¹ GÜRBÜZ, A.g.e. s.112

⁴² ÖZAY, İlhan., HFSA dergisi, Yolsuzlukla Mücadelenin Hukuksal ve Yasal çerçevesi.167

⁴³ www.tesev.org.tr/ Bilgi edinme hakkı raporu,s.2

bağı sağlayan ortak zemin, siyaset ve ahlaktır. Devlet ve birey, her ikisi de faaliyetlerinde pratik akılla ve ötekini ve ilişkiyi gözetmeyi esas alır. Otorite, diyalogun ortaya çıkardığı doğrudan bir sonuçtur; her diyalogda bir otorite vardır, ama zorla ve baskıyla değil, tasdike dayalı olarak kazanılır, irrasyonel ve keyfi biçimde kullanılamaz. Bir otorite olarak devletin siyasi faaliyetlerin meşruluğu, topluluğun nesnel ahlakında, topluluğun genel diyalog tarzında kökleşmiştir. Bu meşrulaştırım, devletin ideolojik bir manüpilasyonu değildir, tam tersine devlet kendisini topluluğun tasdikine göre ayarlamak durumundadır.”⁴⁴ O halde en üst düzeyde tasdik için, devlet katında cereyan eden her şeyin bireyin bilgisine sunulması, diyalogun da bu kapsam ve zeminde kurulması gerekir.

Demokratik düzen içinde çeşitli çıkar grupları devlet organları ve görevlileriyle yakın ilişki içinde olurlar. Bu birliktelik diğerlerini dışlayan, kullanan ve kısıtlayan bir birliktelik olmaktadır. Ama eğer çeşitli gruplar içinde yer almayan her hangi bir birey demokratik katılım yollarını kullanmada güçlü ise o etkisiz eleman olmayıp “sosyal çevresinin gelişimini, yapısını ve işlemlerini etkileyebilecektir.”⁴⁵ Burada diyebiliriz ki bireyi diğer siyasal veya menfaat gruplarının karşısında tek başına kuvvetli bir kişilik sergileme konusunda hayli avantajlı bir konuma getiren yeni bir demokratik hak ile karşı karşıyayız. Her ne kadar devletin hükümranlılığı ve gücü her zaman karşı konulmaz ise de günümüzde edilgen bireyden edilgen devlete doğru bir sürecin hızla işlediği ve hızı belirleyen önemli araçlardan birinin de bilgi edinme hakkı olduğunu söylemek mümkündür.

Bilgi edinme hakkı, günümüz demokrasisi için en az seçim ve siyasi partiler kadar önemli olan çoğulculuk ilkesinin de bir sonucudur. Bilgi edinme hakkının düşünce özgürlüğü ile bağı ne kadar güçlü ise demokrasi ile de bir o kadar güçlüdür. Çünkü bu hakkı bir yasa ile

⁴⁴ GÖKA, Erol., İçimizdeki Devlet, Birikim Dergisi 105-106, s.157

⁴⁵ SARIBAY, Ali Yaşar., Kamusal alan, Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz, s.56

güvenceye alan neredeyse tüm devletler amaçlananı katılım ve devletin şeffaflığı olduğunu gerekçelerde vurgulamışlardır.⁴⁶

Devlete, hiçbir şey yasalara saygılı
olmak kadar yaraşmaz
Justiniaus Kanunları

3) Hukuk Devleti ve Bilgi Edinme Hakkı

Son yıllarda devlet teorisiyle az veya çok ilgili her alanda hukuk devleti kavramı kadar telaffuz edilmiş bir başka kavram yoktur. Hukuk devleti doğal haklar teorisinden gelen, pozitif hukuktan daha fazlasını ifade eden, sürekli gelişen ve Faruk EREM'in deyimiyle gelişimi insan lehine olan, herkese hukuk güvenliğini sağlayacağı düşünülen bir kavramdır.

Öncelikle Hukuk Devletinin temel niteliklerine değinmek gerekir. Hukuk devletinden bahsedebilmemiz için en başta devletin anayasal bir

⁴⁶Nitekim 4982 sayılı BEHK'nun amacı, 1. maddesinde yer almıştır. Madde metnine göre, kanunun amacı, demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usuller düzenlemektir.

Kanunun amacını belirten 1. maddesinin gerekçesi ise şöyledir: “Bu madde ile kanunun amacı belirtilmektedir. Açıklığın ilke olarak benimsendiği, gizliliğin ise istisna kabul edildiği demokratik yönetimlerin bir çoğunda düzenlenen bilgi edinme haklarının, ne şekilde, hangi şartlar ve sınırlamalar altında ve ne gibi usuller izlenerek kullanılacağını belirlemek, kanunun amacını oluşturmaktadır”. Demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün gereklerinden olan bilgi edinme hakkı, bireylere daha yakın bir yönetimi, halkın denetimine açıklığı, şeffaflığı sağlama işlevlerinin yanı sıra halkın Devlete karşı duyduğu kamu güvenini daha yüksek düzeylere çıkarmada önemli bir rol oynamaktadır. Kullanılan bu hak sayesinde hem halkın Devleti denetimi kolaylaşmakta hem de Devletin demokratik karakteri güçlenmektedir.

Esas komisyon gerekçesinde kanunun amacına ilişkin olarak şu ifadeler yer almaktadır: “Bilindiği üzere, kamu kurum ve kuruluşlarında açıklık ve şeffaflık kavramı, olumsuz olarak görülen gizlilik kavramının giderilmesi ile yönetilenlerin yönetenlerin işlem ve faaliyetlerini denetlemesinin sağlanması düşünceleri üzerine ortaya çıkmıştır. Demokratik ülkelerde, bilgi edinme özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bağlamında vazgeçilmez temel haklardan biri olarak kabul edilmektedir.

devlet olması gerekir. Anayasal devlet anayasası olan devlet değildir. Anayasalı devletin anayasası temel anayasa prensiplerine uygun, toplumsal konsensüs sonucu referandumla kabul edilmiş, insan haklarını güvenceye almış olmalıdır. Anayasal devlet anayasasında temel hak ve özgürlükleri güvence altına almış olmalıdır. Parlamenter demokrasi gereği güçler ayrılığı prensibi hukuk devletinin diğer önemli bir unsurudur. Hukuk devleti vatandaşlar arasında başta kanun önünde olmak üzere eşitliği sağlamak zorundadır. Eşitlik her bireyin tek bir değerinin bulunduğu ve bu tek değer insan olmaya dayandığı olmazsa olmaz bir ilkedir. Eşitliğin sağlanması bakımından günümüz itibarıyla uluslar arası alanda yayınlanmış ve ayrımcılığı yasaklayan bir çok belge vardır. Bağımsız yargı da vatandaşlara hukuk güvenliğini sağlayacak en önemli organdır ve esasında güçler ayrılığı ilkesinde en çok vurgu yapılan da yargının ayrı ve bağımsız bir güç olarak var olup olmadığıdır. Devletin bütün organların işlem ve kararlarına karşı yargı denetimi olması ise da aynı şekilde hukuk güvenliği için mutlak olarak sağlanmalıdır. Halkın demokratik katılım hakkı ise aslında daha çok demokratik devletin bir gereği olmakla birlikte hukuk devleti ile demokratik devletinin geçişli alanı olup her ikisinin birleştiği yer olmaktan dolayı burada saymak gerekir.

“Temel olarak hukuk devletini değersel içeriği olan hak ve özgürlüklere dayanması gerekir. Hukuk devletinde yöneten ile yönetilenin kanun karşısında eşitliğinin sağlanması şarttır. Çünkü hukuk kurallarının sadece yönetilenlere uygulanması bu hukuk kurallarının dayandığı irade konusunda bir çıkmaz yaratır.⁴⁷ “Modern hukuk devleti, devlet kudretini bireyin hak ve özgürlükleri lehine sınırlamayı hedefler.⁴⁸ Zor sahibi koyduğu yasalara uymaktan kaçınır kaçınmaz onun hukuk kuralı koyma yetkisi de sona erer.⁴⁹ Mademki zor sahibi devlet koyduğu hukuk kuralına kendisi de uyarak işlem ve

⁴⁷ GÜRBÜZ, a.g.e. s.112

⁴⁸ ÖZLEM, Doğan., HFSA 7. kitap, Evrenselcilik, İnsan hakları ve Liberalizm üzerine s.57

⁴⁹ RADBRUCH, Gustav., Hukuk devleti, Hukuk Devleti makalesi, s.15

eylemde gerçekleştiriyorsa, her bireyin bu eylem ve işlemin tüm içeriğini öğrenmesinde ne sakınca olabilir?

“Devlet benim diyenlerin karşısına yurttaşların devlet biziz ve devlet bizimidir diyerek dikilebilmelerinin tek mümkün yolu hukuk devleti formülünde birleşebilmektir. Hukuk devletinin sağlayacağı hukuk güvenliği devletin kendisinin de yasalara bağlılığıyla mümkün olur.”⁵⁰ Hukuk devletinde Yürütmeye ve İdareye düşen görev, kanunun yasama organı tarafından kabul edilip yürürlüğe girmesinden sonra onu olduğu gibi uygulamak, emredici hükümlerini, buyruklarını değiştirmeden yerine getirmek ve aynı zamanda hukuk genel ilkelerine saygı göstermektir.⁵¹

“Anayasa mahkemesi yönetilenlere en yüksek düzeyde hukuksal güvence sağlanmasını ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasını hukuk devletinin belirgin özelliği olarak kabul etmiştir. Bu husus kimi kararlarında; “Hukuk devletinde yönetilenlere en güçlü, en etkin ve en kapsamlı biçimde hukuksal güvencenin sağlanması tüm devlet organlarının eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olması gerekir. Hukuk devletinin belirgin özelliğinin yönetilenlere hukuksal güvenlik sağlayan bir düzen kurmaktır” biçiminde belirtmiştir.⁵² O halde yasal dayanakları olan bir idari işlem veya kararı vatandaşın bilgisine sunmamak hukuksal güvenceyi ihlal anlamına gelmez mi?

II) Değerlendirme

Tezimin bu ilk bölümünde öncelikle bilgi edinme kavramına ve kaynağına, bilgi edinme hakkına değinildi. Bundan başka bilgi edinme hakkının kaynakları irdelemeye çalışıldı.

⁵⁰ ÖKÇESİZ, Hayrettin., Hukuk devleti. s.7-8

⁵¹ GİRİTLİ, İsmet / BİLGİN, Pertev / AKGÜNER, Tayfun., İdare Hukuku, der yayınları, ist.2001,s.43

⁵² EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., Türk Anayasa Mahkemesinin Hukuk Devleti Anlayışı, Hukuk Devleti s.155)

Bilgi edinme hakkı günümüzde çok değer atfedilen ve işleme durumunda demokrasi ve insan hakları ve iyi yönetim adına kendisinden çok şey beklenen bir haktır. Diyebilirim ki hiçbir hak bu kadar hızla dünya devletleri arasında yayılmamıştır. Onun bu hızlı yayılışı esasında kendi kaynağını da oluşturan diğer hak ve özgürlüklerin bugün için çağdaş devlet düzenlerinde belirleyici ve yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Devletlerin yaşadığı ve yaşattığı sorunların yine devleti yaratan iradeye havale edilmesi çözüm arayışlarında varılan son noktadır. Bu anlamda şimdi görüyoruz ki demokrasi ve insan hakları ile hukuk devletinin temel felsefesine en iyi uyan haklardan biri bilgi edinme hakkıdır. Bilgi edinme hakkı bu yönüyle bu üçlü arasındaki gerilimi azaltıcı ve uyumu artırıcı bir işlev göreceği ileri sürülebilir.

Demokrasi halkı, insan hakları, bireyi ve hukuk devleti de devleti esas alan kavramlardır. Bilgi edinme hakkı ise bu üçgenin tam ortasında üçgenin her kenarına teğet geçen bir daire gibi görünmektedir. Bilgi edinme özgürlüğü katılım anlamına gelmektedir. Katılım günümüz demokrasinin olmazsa olmazıdır. Çünkü insanların modernliğin öngördüğü bireysel özerklik ve özgürlüklere ulaşabilmeleri, toplumda varolan açık iktidara katılmalarını kolaylaştıracak kurumların oluşturulmasına bağlıdır.⁵³ Bilgi sahibi olma, aşkın evrenden gelen bir elin yeryüzü iktidarından el çektirildiği modernitenin başlangıcından beri bireyi ayık tutan, irade gücünü etkili kullanmasını sağlayan, onu özgür kılan bir insan hakkıdır. İnsan için bilgi güç ve özgürlüktür. Bu eksende bilgi edinme hakkı önemli bir insan hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda bilgi edinme hakkının hukuksal ve felsefi kaynaklarını bulmaya çalışırken demokrasinin, hukuk devletinin ve insan haklarının üzerinde duruldu. Gerçek şu ki; bu değerler her zaman birbiriyle

⁵³ TURAN, Müslüm., Modernite ve Postmodernite Tartışmaları Ekseninde Hukuk ve İktidar Sorunu, Yayımlanmış Doçentlik Tezi, s.185

uyumlu ve ahenk için de değildir. Özellikle demokrasi ile diğer iki değerın zaman zaman çatışmalı alanlar içinde bulunduğu günümüz de sıkça dile getirilmektedir. Tıpkı kuvvetler ayrılığı teorisi gibi burada da bir teori ileri sürmek mümkündür. Nasıl ki kuvvetlerin ayrı olması özgürlüğün güvencesini oluşturuyorsa demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti de ayrı ayrı değeri ve koruma mekanizması olursa birey o kadar özgürlük ve güvenlik içinde olacaktır ve kanımca demokrasinin demokrasi dışılığı olan, demokrasinin vesayet altına alınması anlamına gelen militan demokrasi, güvenlik için insan haklarını öğüten çekici bir girdap olmaktan çıkar.

2.BÖLÜM,

YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMA

1)BİLGİ EDİNME KANUNU ve İLGİLİ KANUNLAR

1) Dilekçe Hakkı

Dilekçe hakkı, 1982 Anayasasının 4. bölümünde Siyasi Hak ve Ödevler başlığı altında ve 74. madde de düzenlenmiştir.

74.madde şöyledir: “Vatandaşlar kendileri veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileri ile ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazı ile bildirilir. Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir”

1982 Anayasasının bu maddesine göre 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun 10.11.1984 tarih ve 18571 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁴ Kanun 11 maddeden oluşmaktadır. Kanunun 3. maddesi Türkiye’de ikamet eden yabancıların dilekçe hakkını düzenlemektedir. Buna göre yabancılar ancak mütekabiliyet şartı çerçevesinde ve dilekçeleri Türkçe olmak şartı ile bu haktan yararlanabileceklerdir. Kanun incelenmeyecek dilekçeleri de saymıştır; belli bir konu ihtiva etmeyen, yargı mercilerin görevine giren konularla ilgili olanlar ve gerekli isim-adres ve imza taşımayan dilekçeler incelenmez. Bu kanuna göre verilen dilekçelere 30 gün içinde cevap verilmesi gerekiyor. Ancak TBMM’sine yapılan başvurular 60 gün içinde sonuçlandırılır.

Yukarıda anlatılanlar dışında, dilekçe hakkına ilişkin kanun için daha ayrıntılı bilgiye gerek olmadığı gibi, buradaki esas amaç bilgi edinme hakkı ile karşılaştırmak olduğundan bu konu üzerinde durmak gerekiyor.

Dilekçe hakkı, hak sahiplerinin kendileri veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetlerini kapsar. Oysa bilgi edinme hakkı, talebe konu bilgi ve belgenin kendileri ile ilgili olması şartı taşımamaktadır.

Dilekçe hakkında dilekçeye cevap, şikayet konusunda yapılan işlem hakkında bilgi verilmesidir. Bilgi edinme hakkına dayanılarak yapılan başvurularda ise, cevap istenen bilgi ve belgeyi içermelidir.

⁵⁴ www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/3071vertum?OpenPage

Yabancılar dilekçe hakkına mütekabiliyet şartı çerçevesinde sahiptirler. Ancak bilgi edinme hakkı bakımından yabancılar için var olan farklılık istenen bilgi ve belgenin kendileri veya faaliyet alanları ile ilgili olması şartıdır.

Dilekçe hakkı kanununda, dilekçe verilen kurum ya da kuruluşun her hangi bir sorumluluğu düzenlenmemiştir. Verilen dilekçelere cevap süresi vardır ancak süresinde veya hiç cevap verilmemesi halinde ne yapılacağı konusunda bir hükme yer vermemiştir. Bilgi edinme hakkı kanununda ise (29. madde) cezai veya idari yaptırımlar öngörülmüştür. Bilgi edinme hakkı kanunun uygulanmasında ihmali, kusur veya kastı bulunan memur ya da kamu görevlisi hakkında fiilinin gerektirdiği adli ve idari cezaların uygulanacağını belirtmiştir.

Her iki kanun da cevap süresini düzenlemiştir ancak dilekçe hakkı için 30 (meclise verilenler için 60) gün öngörülmüşken, bilgi edinme hakkı için bu süre 15 gündür ve bazı durumlarda bu süre 30 güne uzayabilecektir.

2) Avukatlık Kanununun 2. maddesi

Avukatlık kanununun 2. maddesine 4667 sayılı yasa ile eklenen fıkra aynen şöyledir; “Diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüsleri, özel ve kamuya ait bankalar, sigorta şirketleri ve vakıflar avukatlara görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak zorundadır. Kanunlardaki özel hükümler saklı kalmak kaydı ile bu kurumlar avukatın gerek duyduğu bilgi ve belgeleri incelemesine sunmakla görevlidir. Bu belgelerden örnek alınması duruşma günü beklemezsizin mahkemeden alınabilir.”⁵⁵

Görüldüğü gibi Avukatlık kanununun 2. maddesinde yapılan bu değişiklik avukatların çeşitli bilgi ve belgeleri ulaşmasını sağlamaktadır. Ancak bu madde “Avukatlara görevlerini yerine

⁵⁵ <http://www.hukukcu.com/bilimsel/genelkanunlar/1136.html>

getirilmesinde yardımcı olmaktan” söz etmektedir. Ayrıca diğ er bir cümlede de incelenecek bilgi ve belgelerden örnek alınması için vekaletname ibrazını şart koşmaktadır. Dolayısıyla bu maddenin genel anlamına bakıldığında Avukatların inceleyebileceği bilgi ve belgenin konusu ile Avukatlık görevi arasında bir bağ bulunmalıdır. Denilebilir ki bu maddeye göre avukatın inceleyebileceği bilgi ve belge avukatın yürüttüğü bir dava ile ilgili olmalı yada avukat inceleyeceği bilgi ve belge ışığında bir dava açabilmeli veyahut avukatın bu bilgi ve belge ile bir dava üstlenme durumu olmalı yada bilgi ve belge müvekkili için yürütülecek bir iş e ilişkin olmalıdır. Tabi en önemlisi bu madde ile sadece avukatlara, yani sadece bir meslek grubuna kolaylık sağ lanmak istenmiştir.

Bu değiş iklik avukatların görevlerini yapmalarını kolaylaştırıcı anlam taşı dığı kadar, yargının hızlandırılması bakımından da önemlidir. Bu fıkraya dayanarak avukat, bir dava konusu olmadan da, vekil edenin hukuki ilişkilerini düzenlemek amacıyla da ilgili kurum ve kuruluş lardan bilgi ve belge alabilecektir. Üstelik süre olmaksızın yani avukat bilgi ve belgeyi talep ettiğinde talebi derhal karşı lanmalıdır. Davalar bakımından, gerekli belgelerin dava açılmadan önce avukat tarafından temin edilerek dava dilekçesine eklenmesi ya da duruş mada ibraz etmesi mahkemelerin iş yükünü azaltacağı gibi adalet hizmetinin hızlı gerçekleşmesini de sağlayacaktır. Bu düzenlemeye göre mahkeme müzekereleri avukat tarafından elden alınıp ilgili kurum veya kişiye ulaştırabilecek ve yine cevabı da elden alınıp mahkemeye sunabilecektir.⁵⁶

Bilgi ve belgelerden örnek alınmasının vekaletname ibrazına bağ lanmış olmasına gelince; vekaletnameyi sunan avukatın talep ettiği belgelerle ilişkisi ne olmalıdır acaba? Örneğin avukat, Ahmet’e ait vekaletname ile Mehmet’e ait belgelerden örnek alabilir mi? Kanımca

⁵⁶ GEKCAN, Hasan Tahsin., Açıklamalı Avukatlık Kanunu, Seçkin yayınları, Ank. 2001,s. 299

avukat tarafından örneği istenen belgenin vekalet konusu ile ilgili olması yeterlidir. Ancak istenen belge de niteliği itibarıyla alınabilir bir belge olmalıdır. Burada da bilgi edinme hakkı kanununun kapsam dışı tuttuğu belgelerin aynen kapsam dışı olacağını söyleyebiliriz.

Avukatlık Kanununun 2. maddesi avukata yardımcı olma konusunda kamu kurum ve kuruluşlarının yanında özel bankaları, noterleri, sigorta şirketleri ve vakıfları da saymıştır. Bu kapsam, bilgi edinme hakkı kanunundaki kapsamdan daha geniştir. Avukatlık kanunundaki değişiklik ilk bakışta avukatın lehine bir durum olarak gözükse bile avukata yardımcı olma zorunluluğunu yerine getirmeme fiili, bir yaptırıma bağlanmadığından uygulamada, bu değişiklik yapılmadan önce hangi zorluklarla karşılaşılıyorsa yine aynı zorluklarla karşılaşılmaya devam edilmektedir. Aslında avukatlık kanununda özellikle bu iyileştirmeyi sağlayan maddede bir yaptırımın öngörülmemiş olması, yardımcı olma zorunluluğunu yerine getirmeyen gerçek ve tüzel kişiler hakkında hiçbir yaptırımın olmadığı anlamı çıkmaz. Yardımcı olmakla yükümlü bir memur yada kamu görevlisi geçerli bir neden olmaksızın yardımcı olmayı reddetmiş ise hakkında TCK'ya göre suç duyurusu yapılabilir. Aynı zamanda bu kişi hakkında bulunduğu kuruma da şikayet yapılarak hakkında disiplin soruşturmasının başlatılması sağlanabilir.

Avukatlık Kanununun 2. maddesi Bilgi Edinme Hakkı Kanununa göre özel bir maddedir. Dolayısıyla bilgi edinme hakkı kanunu yürürlüğe girdikten sonra bu maddenin önemi çok daha artmıştır. Herkes bilgi edinme hakkına sahipken avukatlık kanunundaki bu hüküm belli bir mesleğe sahip olmakla elde edilen bir ayrıcalıktır ve bu nedenle gereği titizlikle yapılmalıdır.

3) Devlet Sırları Kanun Tasarısı

“Düşünce ve ifade özgürlüğünün ön koşulu olan bilgi edinme hakkının önündeki engellerden biri sır ve gizlilik kavramlarıdır. Bu

kavramlar saydam/şeffaf bir devletin önündeki en büyük engeldir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün ön koşulu olmakla bilgi edinme hakkı demokratik bir toplumun temel niteliklerinden biridir. Bu sebeple sır ve gizli bilgi kategorisinin çok geniş tutulduğu rejimlerin demokratik sayılamayacağı bile söylenmektedir. Türk hukukunda sır ve gizlilik kategorisi oldukça geniş tutulmuş ve bireylerin bilgiye ulaşma hakları sınırlandırılmıştır. Sır kategorisine giren yaklaşık 50, gizlilik kategorisine giren yaklaşık 75 yasal düzenleme mevcuttur. Üstelik, bazı düzenlemeler her iki kategoriye de girecek şekilde kaleme alınmıştır. Yani, sır ve gizlilik kavramları arasında mevzuat bazında açık bir farklılık olmayıp çoğu kez birbirleri yerine kullanılmışlardır”.⁵⁷

“Doktrinde Prof. Dr. Çetin Özek'in verdiği tanımla, "Sır, bilmek hakkı olan kişiler dışında kalanların bilgiye ulaşamaması anlamına gelir". Görüldüğü üzere, bu tanımda, sır ve gizlilik kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır. Doktrinde Prof. Süheyl Donay ise şöyle bir tanım getirmektedir: "Sır, genel olarak, herkes tarafından bilinmeyen ve açıklanması sahibinin şeref ve menfaatine zarar verme tehlikesi gösteren hususlar olarak tanımlanabilir.""⁵⁸

Bilgi edinme hakkı kanununun 16. maddesi niteliği itibarıyla devlet sırrı olan gizlilik dereceli bilgi ve belgelerin bilgi edinme hakkı kapsamında olmadığını hükme bağlamıştır. “Devlet sırrı” kavramı sadece 16. maddede belirtilmekle beraber 17. ve 18. maddelerde de kapsam dışı bırakılan bilgi ve belgeler de aslında devlet sırrı niteliğindedir. Özellikle bilgi edinme hakkı kanununun 16. maddesinde devlet sırrı olarak nitelendirilecek bilgi ve belgelerin bazı özellikleri verilmiş ise de yinede hangi bilgi ve belgenin devlet sırrı olduğunu belirlemek kolay olmayacaktır veya en azından bu bilgi ve belgenin bulunduğu kurum görevlileri sübjektif değerlendirmelerle bazen gerçekten devlet sırrı olan bilgi ve belgeyi devlet sırrı olmadığı

⁵⁷ <http://www.antenna-tr.org/Prof. Dr. Semih GEMALMAZ, Türkiye’de Bildi edinme Düşünce-ifade ve iletişim mevzuatı>

⁵⁸ <http://www.antenna-tr.org/.....>

düşüncesiyle verirken bazen de devlet sırrı ile uzaktan yakından ilgisi olmayan bilgi ve belgeleri devlet sırrı olduğu gerekçesiyle vermeyeceklerdir.⁵⁹

Bilgi edinme hakkı kanununun amacını hatırlamak gerekirse; şeffaf yönetim ve açık toplum hedeflenirken, gizliliğin istisna, açıklığın ise kural olduğunu görürüz. O halde istismara bu kadar açık olan devlet sırrı gizliliği kural haline getirebilir. Şu noktayı da açıklığa kavuşturmak gerekir ki bilgi edinme hakkı kanununun 16. maddesiyle birlikte 17. ve 18. maddelere giren konularda dahi çoğu zaman devlet sırrı gerekçesiyle ret cevabı verilecektir. Çünkü bilgi verme yükümlülüğünü kaldırmada devlet sırrı bulunmaz nimettir.

Yukarıda anlatılan hemen hepsi aynı ihtiyaca vurgu yapan konulardır. Devlet sırrı çok muğlak bir kavramdır ve açıklığa kavuşturulması gerekir. Dolayısıyla aslında bilgi edinme hakkı kanunuyla beraber devlet sırları kanun tasarısı da kanunlaşmalıydı. Gerçi tasarı olarak kalan metin değinilen sorunu giderecek nitelikte değildir yani devlet sırları kanun tasarısı yasalaşsaydı bile kafa karışıklığı ve istismar ortadan kaldırılamayacaktı. Gerekçelerine aşağıda bakalım:

Devlet sırları kanun tasarısınının 3. maddesinde devlet sırrı tanımlanmış, 4. maddesinde ise gizli kalması gereken bilgi ve belgelerin ne tür bilgi ve belgeler olduğu açıklanmıştır. Devlet sırrı 3. maddede şöyle tanımlanmıştır: “Devlet sırrı, yetkili bulunmayan kişilerce hakkında bilgi sahibi olunması halinde, devletin bütünlüğü, milli birlik ve bütünlüğü, anayasal düzeni ve dış ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek her türlü bilgi ve belgelerdir.” Devlet sırrı böyle tanımlanırken bu tasarının getirdiği diğer önemli bir yenilik ise, devlet sırrını belirleme yetkisinin bazı makamlara verilmiş olmasıdır. Çünkü yukarıda devlet sırrı için verilen tanımda yar alan unsurların varolduğu

⁵⁹ <http://www.bilgilenmehakki.org/pages/devletSirlari.php>

gerekçesiyle birçok kamu kurum ve kuruluş yetkilileri gönüllerince devlet sırrı belirleyebilmektedirler. Gerçekten de bugün için en önemli sorunda budur. Yani devlet sırrı nedir? Ve bir şeyin devlet sırrı olup olmadığına kim karar verecek? Bu tasarı henüz kanunlaşmadığına göre devlet sırrı belirleme yetkisi hiçbir makamın tekelinde değildir. Diğer bir deyişle her kamu kurum ve kuruluş makamı kendisinden bilgi ve belge istendiğinde bu bilgi ve belgeyi devlet sırrı olarak belirleyip talebi yine bu nedenle reddedebilir.

Devlet sırları tasarısı “devlet sırrı” yanında bir de farklı niteliğe sahip “gizli kalması gereken” bilgi ve belgeleri 4. madde de hükme bağlamıştır. Madde şöyledir; “ Devlet sırrı kapsamında olmayan ancak niteliği itibarıyla gizli kalması gereken, askeri makamlar tarafından tesisi olunan savunma ve askeri konulara ilişkin işlemler Devlet çapında veya kendi görev alanlarında istihbarat çalışmaları yapan kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen istihbarata dair görev ve faaliyetler, açıklanması veya zamanından önce açıklanması devletin ulusal ekonomik politikasının yürütülmesine zarar verecek veya haksız rekabet ve kazanca sebep olacak bilgi ve belgeler ile diğer yetkili makamların faaliyetlerine ilişkin olarak özel kanunlarında gizli olduğu belirtilen bilgi ve belgelerdir.”

Devlet sırları kanun tasarısının bu maddesi bize bilgi edinme hakkı kanununun 17. ve 18. maddelerini hatırlatmaktadır. Gizli kalması gereken bilgi ve belgeleri belirleme yetkisi, devlet sırrını belirleme yetkisi ile aynıdır. Yani her ikisini de aynı makamlar belirleyebilirler. Bu makamlarda devlet sırları kanun tasarısının 6. maddesinde sayılmıştır.

Buna göre; a) Cumhurbaşkanı, b) Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklar
c) Genel Kurmay Başkanlığı, d) MGK ve Genel Sekreterliği
e) Misyon Şefleri, f) MİT Müsteşarlığı, devlet sırrını ve gizli kalması gereken bilgi ve belgeleri belirleme yetkisine sahiptirler.

Bu makamlar dışında hiçbir makam bilgi ve belgeye bu sıfatı veremez. Ancak daha önce yetkili makamlar tarafından “devlet sırrı” yada “gizli kalması gereken” bilgi ve belge olarak belirlenmiş bilgi ve belge hangi kamu kurum ve kuruluş tarafından açıklanamaz, ifşa edilemez ve bilgi edinme hakkı kapsamında değerlendirilerek, gerçek ve tüzel kişilere verilemez. Diğer bir deyişle yetkili makamlar tarafından devlet sırrı yada gizli kalması gereken bilgi ve belge, diğer tüm kamu kurum ve kuruluşları için de böyledir. Ancak yine yetkili makam tarafından bu nitelendirme kaldırılabilir. Nitekim tasarıda devlet sırrı veya gizli kalması gereken bilgi ve belge olarak nitelendirilmiş bilgi ve belgenin açığa çıkmasında imhalı olan kişilere hapis cezası öngörülmüştür. Ayrıca bu suçu işleyen memur hakkında muvakkatten veya müebbetten memuriyetten men cezası verilir. Eğer bu fiili tüzel kişiler işlerse, tüzel kişi yetkilisine aynı ceza verileceği gibi, tüzel kişiye de 10 milyardan 100 milyara kadar para cezası verilir.

Bu tasarı bu haliyle kanunlaşırca devlet sırrının açığa çıkmasına ihmali veya icrai davranışı ile sebep olanlar hakkında açık ve net bir yaptırım getirmiş olacaktır. Oysa bilgi edinme hakkı kanunu, bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılmasına ihmali veya icrai davranışı ile neden olan memur hakkında açık bir yaptırım ortada gözükmemektedir. Bu tasarı ve kanun beraber düşünüldüğünde kamu görevlisinin bilgi ve belge vermemekten değil vermekten korkacağını açıkça göstermektedir. Bilgi ve belgeyi vatandaşa vermeyen kamu görevlisine ağır bir ceza yerine genel hükümler ve fiilin gerektirdiği disiplin cezasından bahsetmek ama devlet sırrını açıklayana ağır cezalar öngörmek, zihniyet değişimin soyut kurallarda bile sağlanamadığını göstermektedir.

4) Ticari Sırlar Kanun Tasarısı

Tasarınının 1. maddesinde kanunun amacına yer verilmiştir. Buna göre Kanunun amacı, iktisadî ve ticarî sektörler ile malî sektörde üretim, tüketim ve hizmet alanlarında faaliyet gösteren ticarî işletme ve

şirketler, bankalar, sigorta şirketleri ve sermaye piyasası aracı kurumları ile bunlarla ticarî ilişkide bulunan müşterilerin; ticarî sır, banka sırrı ve müşteri sırrının açıklanması, verilmesi, kullanılması, korunması ve sınırlandırılmasına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir.

60

Tasarıya göre, kamu veya özel sektöre ait ticarî işletmeler ve üretim faaliyetinde bulunan şirketler ile bankacılık, sigortacılık, malî ve sermaye piyasalarında faaliyet gösteren şirketlerin ticarî sırları, banka sırrı ve müşteri sırlarıyla ilgili bilgi, belge ve elektronik ortam kayıt ve verileri Ticari Sırlar Kanununun kapsamında olacaktır. İş görme sözleşmeleri uyarınca hizmet sunan serbest meslek mensuplarının meslek sırrı ile kamu hizmeti veren kamu kurumu ve kuruluşlarında çalışan memur ve diğer kamu görevlilerinin görev sırları hakkında özel ve genel kanunlardaki ilgili hükümler uygulanacak olup Ticari Sırlar Kanununun kapsamı dışında olacaktır.

Tasarının 3.maddesi ticari sırrı tanımlamaktadır. Buna göre Ticarî sır, “bir ticarî işletme veya şirketin faaliyet alanı ile ilgili yalnızca belirli sayıdaki mensupları ve diğer görevlileri tarafından bilinen, elde edilebilen, rakiplerince bilinmemesi ve üçüncü kişilere ve kamuya açıklanmaması gereken işletme ve şirketin ekonomik hayattaki başarı ve verimliliği için büyük önemi bulunan; iç kuruluş yapısı ve organizasyonu, malî, iktisadî, kredi ve nakit durumu, araştırma ve geliştirme çalışmaları, faaliyet stratejisi, hammadde kaynakları, imalatının teknik özellikleri, fiyatlandırma politikaları, pazarlama taktikleri ve masrafları, pazar payları, toptancı ve perakendeci müşteri potansiyeli ve ağları, izne tâbi veya tâbi olmayan sözleşme bağlantılarına ilişkin bilgi, belge, elektronik ortamdaki kayıt ve verilerden oluşur” şeklinde tanımlanmıştır.

⁶⁰ http://www.alomaliye.com/ticari_sirlar_kanun_tasarisi.htm

Tasarının 3. maddesinin son fıkrası Ticari Sırların, bu Kanun ve diğer kanunlarda öngörülen esas ve sınırlamalara tâbi olmak kaydıyla açıklanamayacağını, kullanılamayacağını ve verilemeyeceğini hükme bağlamıştır.

Tasarının 4. maddesinde banka, 5. maddesinde ise müşteri sırrı tanımlanmış olup bu kanunun esas ve sınırlamalara tabi olmak kaydı ile açıklanamayacağını, kullanılamayacağını ve verilemeyeceğini hükme bağlamıştır.

Tasarıda düzenlenen sırlar; a- Kamuya mal olmuş herkes tarafından bilinen veya kanunlarda hükme bağlanmış açıklık ilkesi uyarınca resmî sicillerde veya bilançolar ile faaliyet raporlarında yer alan, b- İlgili sır sahibinin açıkça muvafakati bulunan, c- Kanunî yükümlülüğün ifası için gerekli olan, bilgi ve belgelerin açıklanması, kullanılması ve verilmesi kanuna aykırılık teşkil etmez.

Tasarı, hem sırların korunabilmesine olanak vermek hem de kimi zaman bir kalkan olarak kullanılamamasını sağlamak için çeşitli hükümler getirmiştir. Tasarının 7. maddesinde sırların verilmesini düzenlemektedir.

Buna göre, bu Kanun kapsamına giren sırlar, yürütülen görev ve konuyla doğrudan bağlantılı ve sınırlı olmak kaydıyla;

a- Türkiye Büyük Millet Meclisinin gizli olarak yapılması gereken meclis araştırması ve meclis soruşturması oturumları ile meclis araştırması ve meclis soruşturması komisyonları toplantılarındaki müzakerelerde,

b- Adlî, idarî ve askerî yargıda görülmekte olan hukuk, idarî, vergi ve ceza davaları ile idarî, malî ve cezaî kovuşturma ve soruşturmalarda,

c- Çıkar amaçlı suç örgütlerinin mal varlığının tespiti ile kara paranın aklanmasının önlenmesine ilişkin inceleme, araştırma, soruşturma ve kovuşturmalarda,

d- Devlet adına gözetim ve denetim görevini yapan denetim elemanları ile bağımsız kurum ve kurulların gözetim, denetim, araştırma ve inceleme faaliyetlerinde,

e- Uluslararası adlî yardım işlemlerinde,

f- Diğer kanunlarda gösterilen hallerde, verilir.

Sırlarının gizliliğine ilişkin karşılıklılık esası öngören uluslararası antlaşma hükümleri saklıdır.

Kanunun 3, 4 ve 5 inci maddelerinde düzenlenen sırların sahipleri; Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Başbakanlık ve bakanlıklar ile her derecedeki mahkemeler, Cumhuriyet savcılıkları, icra ve iflâs daireleri, resmî makam, kamu kurum, kuruluş ve kurulları, bunların görevlendirdikleri denetim elemanları ile kişi ve kuruluşlara, yazılı talepleri üzerine, özel kanunlarında bu konuda yetkilerinin mevcut olup olmadığına bakılmaksızın, yetkileri varsa bu yetkileri de saklı kalmak ve yürütülen görevle doğrudan bağlantılı ve sınırlı olmak kaydıyla istenen, sır kapsamında bulunan veya bulunmayan bilgi, belge, elektronik ortam kayıt ve verilerini açıklamak ve vermekle yükümlüdürler.

Sır sahipleri, özel hukuk ilişki ve işlemlerinde Türk Medenî Kanunu, Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile İcra ve İflâs Kanunu hükümleri uyarınca, açıkça yetkili kılınan kişi ve mercilere yazılı talepleri üzerine yalnızca yürütülen görevle doğrudan bağlantılı ve sınırlı olmak kaydıyla, gerçek ve tüzel kişilerin ticarî, banka ve müşteri sırlarıyla ilgili belge, bilgi ve elektronik ortam kayıt ve verilerini açıklamak ve vermekle yükümlüdür.

Kanunun 8. maddesi uyarınca açıklanan sırları doğrudan veya dolayısıyla öğrenen kamu görevlileri ve diğer kişiler, bu sırları kanunen yetkili mercilerden başkasına ve üçüncü kişilere açıklayamaz, veremez ve kendisi veya başkalarının yararlarına kullanamazlar. Bu yükümlülük görevlerinden ayrılmalarından sonra da devam eder. Ayrıca

başkaları tarafından öğrenilmesini engellemek için gerekli tedbirleri de almakla yükümlüdürler.

Resmî makam, kurum ve kurulların sırların açıklanması talebini yerine getirmeyen kişiler, fiilleri ayrıca suç teşkil etse bile Kanunun 8. maddesinde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyenler hakkında üç aydan bir yıla kadar hapis ve bir milyar liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası verilir.

Sırları öğrenen kişiler ve makam sahipleri de fiilleri ayrıca suç teşkil etse bile 9. madde yükümlülüklerine aykırı olarak öğrendikleri sırları yetkili mercilerden başkasına veya üçüncü kişilere açıklayanlar veya verenler hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis, iki milyar liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası verilir.

Yukarıda yazılı olan fiilleri kendileri veya başkalarının yararlarına işleyenler hakkında bu cezalar yarı oranında artırılarak hükmolunur.

Yukarıda genel hatları ile değindiğimiz Ticari Sırlar Kanununun Tasarısı ilk bakışta Bilgi Edinme Hakkı Kanununu tamamlıyor görünmektedir. BEHK ile devletin şeffaflığı hedeflenirken bu tasarı ile yine aslında BEHK'nun amacı içinde yer alan açık toplumun hedeflendiği ileri sürülebilir. BEHK, devletin elindeki bilgi ve belgelerin öğrenilmesine, TSKT ise bireye ait bilgilerin öğrenilmesine hizmet edecektir. BEHK'nunda ticari sırlar kapsam dışında tutulmuştur. Bu tasarı yasallaşmadığı sürece neyin ticari sır olup olmadığı belirsizliğini koruyacaktır. Dolayısıyla tacir sıfatına sahip gerçek ve tüzel kişiler kendileri hakkında olumsuz sonuç doğuracak bilgileri kolayca ticari sır olarak tanımlayarak, başta yargı organları olmak üzere kimseye vermemelerinin bir yaptırımını olmayacaktır.

Bazen TBMM tarafından kurulan araştırma ve soruşturma ile ilgili olan Komisyonlar bile çeşitli kurumlardan bilgi ve belge istediğinde "sır" duvarı ile karşılaşmaktadır. Gönderilen yanıtlarda bazı bilgilerin

"ticari sır" bazı bilgilerin ise "banka sırrı" olduğu ileri sürülerek istenilen bilgi ve belge gönderilmemektedir.⁶¹

Tasarının genel gerekçesine bakıldığında bu düzenlemenin yolsuzlukla mücadele amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak bu tasarıda ticari sırların ancak belirli durumlarda ve belirli makam ve mercilerce öğrenilebileceği hükme bağlanmıştır.

II-DÜNYADA BİLGİ EDİNME YASALARI

Bireysel öğrenme hakkı ilk kez, 1776 yılında İsveç'te olmak üzere, ardından 1786 Virginia Bildirgesi ve 1789 Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile anayasal hak olarak tanınmıştır. Her ne kadar geçmişi bu tarihlere uzansa da özel kanunlarla etraflı bir şekilde düzenlenmesi son 70-80 yıllarda gerçekleşmiştir⁶².

“OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) ülkeleri bazında bakıldığında 1980 yılında tüm üye ülkelerin sadece % 20'sinde bilgi edinme hakkını düzenleyen çerçeveye rastlanmakta iken, 1990 yılında bu oran % 40'a, 2000 yılında ise, %80'e ulaşmıştır. Yani 30 ülkeden 24'ü bu alanda yasal düzenleme yapmıştı. Günümüzde ise tümü bilgi edinme hakkını düzenlemiştir.”⁶³

⁶¹ <http://www.bianet.org/2004/02/27/30069.htm/> Av. Fikret İLKİZ

⁶² www.tesev.org.tr/ Bilgi edinme raporu

⁶³ Kamu Yönetimde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık, Ankara, Ekim 2003, s. 154

Aşağıda bilgi edinme hakkını düzenleyen bazı devletlerin, özellikle ilk düzenlemeleri veya ayrıntılı düzenlemeleri yapan devletlerin yasalarına genel hatları ile bakmaya çalışacağım.

1)Belçika:

“Belçika, 1993 yılında anayasasının 32. maddesine değişiklik yaparak bilgi edinme hakkını anayasal norm ile şöyle düzenlenmiştir; “Yasada belirtilen haklar ve şartlar dahilinde herkes her türlü idari belgeye ait suretlerin kendisine verilmesini isteyebilir.” Anayasada değişikliği çerçevesinde daha sonra buna paralel olarak iki yeni yasa çıkarılmıştır. Birincisi 29 temmuz 1991 tarihli “idari tasarrufların gerekçeleri hakkında (la motivation formelle des actes administratifs) ve diğeri ise 11 nisan 1994 tarihli “idarede Şeffaflık Sağlama hakkında (la droi e la tranparace administrative) yasadır. 29 temmuz tarihli yasaya göre bütün idari işlemler mutlaka gerekçeli olacaktır, ancak gerekçeli olmaları yetmez, her işlemin gerekçesi yine işlem evrakı içinde mutlaka yer alacaktır. Yani gerekçeler işlemin metnine dahil edilecektir. Bu durum bireyin idareye güvenini sağlamak, idare aleyhine açılacak dava sayısını azaltmak ve açılan davalarda yargıcın işini kolaylaştırma işlevlerini yerine getirmektedir. 11 nisan tarihli yasaya göre idare bireylerin tek tek idareye başvuru yapmalarını beklemeden kendi işlem ve kararları hakkında kamuoyuna net ve objektif bilgi vermelidir. Ayrıca idareden bireye giden her yazının üzerinde, bireyin daha ayrıntılı bilgi almak amacıyla nereye ve kime başvuracağını göstermek amacıyla, bu belgeyi hazırlayan görevlinin adı, soyadı, sıfatı, telefon numarası ve adresi yazılmak zorundadır. 1994 tarihli şeffaflık yasası ise, kişilere, federal yönetim makamlarının bütün belgelerini yerinde inceleme, kendisi hakkında bilgi alma, bu belgelerden kopya alma, belgelerdeki eksik ve yanlışlıkların düzeltilmesini talep etme hakları sağlanmıştır. Vatandaş olmak bilgi be belge talep etmek yeterlidir ve vatandaşın talebi 30 gün içinde cevaplandırılmalıdır. İdarenin bu süreyi 15 gün daha uzatma hakkı vardır. Bu yasa da talep edilmeyecek bilgi ve belgeleri saymıştır.

Gizli belge, halkın güvenliği, vatandaşların temel hak ve özgürlükleri, Belçika'nın uluslar arası ilişkileri, kamu düzeni, ulusal güvenlik ve savunma, suç niteliğinde olaylara ilişkin soruşturma, devletin ekonomik çıkarları kesin olarak kapsam dışı olan konu başlıklarıdır. Bu yasa kişilere sağlanan bilgi ve belgenin ticari amaçla kullanılmayacağını da hükme bağlamıştır.⁶⁴

2) İsveç:

İsveç kendine özgü kurumları ve idari açıklığı sağlayan maddi modeli ile dünyada farklı bir ülke olarak göze çarpmaktadır. Yönetimde açıklık ve bilgi alma serbestisi, bürokratik mekanizmanın etkin bir şekilde kontrolünün bir parçası olarak 1766 da kurumsallaştırmıştır.⁶⁵

“ İdari dokümanların tanıtımı ve bunlara giriş hakkı anayasal norm ile garanti altına alınmıştır. Anayasayı oluşturan 4 organik kanunun bir parçası olan basın özgürlüğü hakkındaki kanuna göre “eksiksiz bilgi edinme ve düşüncelerin serbestçe ifade etmenin faydası dahilinde, bütün İsveç vatandaşları devletin üstün çıkarları ve kişinin özel hayatını korumaya yönelik bazı kayıtlar altında düşünce ve fikirlerini açıklamak, resmi dokümanlara ulaşma ve bunları yayınlama serbestisine sahiptir.” Bu konuda ki mevzuat önce 1937’de, sonra 1947’de değişikliğe uğratılarak genişletilmiştir. Daha sonra 1 Ocak 1972 tarihli bir düzenlemeyle, yönetilenlerin bilgilendirilmesine ve yönetimin açıklığına ilişkin dağınık hükümler bir araya getirilip genelleştirilmiştir”⁶⁶

3) İspanya:

İspanya’da 1889 tarihli bir yasa, kişilerin idareye karşı korunması ve idari usulde yeknesaklık sağlanması amacıyla çıkarılmıştır. Bu yasa idari usule ilişkin ilk yasa olarak görülmektedir. 1978 anayasanın

⁶⁴ CİHANER., a.g.e. 111,112,113

⁶⁵ EKEN., a.g.e.s.118

⁶⁶ EKEN.,a.g.e. s.119

şeffaflaşması ve kamu hizmetlerinde verimliliğinin arttırılması için gerekli ortamı sağlayıp siyasi iktidarı buna zorlaması üzerine 26 Kasım 1992 tarihinde 30/1992 sayılı Kamu İdarelerinin Hukuki Rejimi ve Genel İdari Usul hakkındaki yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın özelliği bilgi edinme hakkını da düzenlemiş olmasıdır. Bu yasanın 35. maddesi vatandaşların aşağıdaki haklarını düzenlemiştir; dosyalardan kopya almak, idari işleri yürüten personelin kimliğini öğrenmek, işlemlerin yasalara göre gerekçeleri hakkında bilgi edinmek, kamu idarelerinin arşiv ve kayıtlarından faydalanmak, ayrıca 37. madde arşiv ve kayıtlara erişme hakkını düzenlemiştir. Özel hayata ilişkin belgelere erişim hakkı sadece hakkında bilgi tutulan kişilere yada erişimde hakların kullanımı açısından yararı olduğunu ispat edecek 3. kişilere tanınmıştır. Ayrıca yasa, eksik veya yanlış bilgilerin düzeltilmesini talep edebilme hakkını da düzenlemiştir. Bu kanun talebe cevap süresinin azami olarak 3 ay olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

4) İtalya:

İtalya 7 Ağustos 1990 tarih ve 241 sayılı idari usul ve belgelere ulaşma hakkı (Procedimento Amministrativo e Diritto di Accesso ai Documenti) yasasını çıkarmıştır. Daha sonra da 352 sayılı “idari belgelere ulaşma (L’accesso ai Documenti Amministrativi) hakkında yönetmelik bakanlar kurulu tarafından çıkarılmıştır.

“31 maddeden oluşan 241 sayılı yasanın 22. maddesi bireyin istemi üzerine yönetsel bilgi ve belgelerin verilmesini kural olarak kabul etmiştir. Bu yasanın sistemine göre açıklık kural, gizlilik ise istisnadır. 22. maddenin 2. fıkrasına göre; idarece düzenlenen veya idari işlerin yapılması amacıyla sürdürülen hazırlık çalışmalarında oluşturulan metinler de dahil olmak üzere her türlü grafik, foto, sinematografik, elektromanyetik canlandırma idari belge kapsamına alınmıştır. İdari belgelere ulaşma hakkının istisnası ise 24. maddenin 2.

⁶⁷ CİHANER., a.g.e. s. 99-100

fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre devlet sırrı sayılan ve gizli olan belgeler bu hak kapsamında değildir. Bunlar da; güvenlik, milli savunma ve uluslar arası ilişkiler, parasal politikalar ve döviz politikası, kamu düzeni ve suçluluğun engellenmesi ve özel hayatın gizliliğidir. Yasanın 27. maddesine göre de idarenin açıklığının sağlanması ve idari belgelere ulaşmanın sağlanması amacıyla idari belgelere giriş komisyonu kurulması öngörülmüştür. Bu yasa, idari işlemlerin gerekçelendirilmesini öngörmüştür.”⁶⁸

5)ABD

1967 yılında “Freedom of Information Act) yasası çıkarıldı. Daha sonra 1974 yılında “Sunshine Act” yasası çıkarıldı. Bu yasa kurul halinde kolektif olarak kararlar alınan toplantıların herkese açık olması sağlanmıştır. ABD dünyada İsveç ve Finlandiya’dan sonra idari dokümanlara genel giriş hakkı tanıyan 3. ülkedir. Freedom of Information Act 1967’ de yürürlüğe girdi.⁶⁹

FOI Act, yönetilenlerin yönetim karşısındaki durumunda derin ve anlamlı bir değişme meydana gelmiştir. İlk düzenleniş biçimiyle uygulandığı kamu yönetimleri açısından bazı belirsizlikler taşımaktaydı. Öte yandan istisna kapsamında değerlendirilen bilgi ve belgelerin belirlenmesinde, kamu yönetimi birimleri bir çok uyuşmazlığa yol açmaktaydı. Bu durum, söz konusu kanunun tekrar gözden geçirilmesini gündeme getirmiştir. Böylece 1974’ de Özel Yaşamın Gizliliği Hakkında Kanun (Drivay Act), 1976’ da Günışığında Yönetim kanunu (Goverment in the sunshine Act) ve 1978’ de yapılan düzenleme ile oldukça liberal bir anlamda tekrar gözden geçirilmiş oldu. Son haliyle hem idari bilgilere hem de bireysel fişlere ulaşma konusunda bütün federal idari organlara ve bunlara bağlı kamu kurum ve kuruluşlarına uygulanmaktadır. Önceden bilgileri açıklamak için bir

⁶⁸ CİHANER., a.g.e.s. 105-106

⁶⁹ EKEN., a.g.e.s.110

sebeup arayan yönetim bu kanunlar ila artık bilgi ve belgeleri gizli tutmak için bir sebeup bulması gerekmektedir⁷⁰.

Başvurunun ret edilmesi durumunda dava açılacak özel yetkili bir mahkeme olmadığından yerel mahkeme kararları arasında bir uyum sağlanamamıştır. Ayrıca Bush yönetimi bilgiye erişimi sınırlandıran genel bir siyaset izlemiştir. 12 Kasım 2001'de, Adalet Bakanı John Ashcroft tarafından Bilgi Özgürlüğü yasasına ek olarak yayınlanan Ashcroft Tezkeresi ile öngörülebilir zarar durumunda Adalet Bakanlığı kararlarının mahkeme önünde yasallığının sorgulanamayacağı vurgulanmıştır. Halbuki Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasasında ancak yayımlanması halinde Mahkemelerin yargılama görevinin kötüye kullanılmasına neden olacak bilgiler erişim dışında tutulmuştur. Bunun yanı sıra enerji politikalarının görüşüldüğü gizli oturumlara ilişkin bilgilerin yayımlanması engellenmiş; hassas olduğu düşünülen bilgilerin federal web sitelerinden kaldırılması emredilmiş; önceki Amerikan Başkan ve başkan yardımcılara ait kayıtlara erişimi engelleyen ve tartışmalara yol açan Başkana Ait Kayıtlar Yasası 01.11.2001 sayılı Yürütme emri ile yayımlanmış ve 11 Eylül sonrası Patriot Yasası gibi çok sayıda yasa ile bilgi açıklamaları yasaklanmıştır.⁷¹

6) Fransa:

Bilgi edinme hakkını tanıyan ilk kanun kişiler hakkında tutulan fişlerin kullanımını ve onlara ulaşmayı düzenlemektedir. Bu 6 Ocak 1978 tarihli bilgi işlem, fişler ve özgürlükler (informatique, fichiers et Libertes) kanunudur. Söz konusu kanun ilk olarak idari demokrasiyi kurma ve gizli topluma son verme eğilimlerini başlatmıştır. Başlatılan bu girişimler içinde ikinci sırayı, yönetilenlere idari dokümanlara ulaşma (acces oux documents administratifs) imkan sağlayan 17 Temmuz 1978 tarihli kanun oluşturmaktadır. Girişimlerin 3. sırasında ise, yönetim-halk ilişkilerini düzenlemeye, yönetimin kararlarını daha

⁷⁰ EKEN., a.g.e. s.110

⁷¹ www.tesev.org.tr/ bilgi edinme raporu

insancıl hale getirmeye ve idari faaliyetlerin gerekçelendirilmesine yönelik olan 11 Temmuz 1979 tarihli kanun yer almaktadır. Bu kanunlar sessizlik yerine diyalogu, kapalılık yerine açıklığı koymaktadır. Söz konusu kanunlar idari demokrasi çerçevesinde emredici yönetimi danışan yönetim haline getirmeyi amaçlamıştır.” Belirtilen kanunlar eski hukuku tersine çevirerek gizliliği istisna, açıklığı kural haline getirdiler.⁷²

Fransa’da ayrıca 12 Temmuz 1983 tarihli İdari soruşturmaların demokratikleşmesi hakkında yasa ve 28 Kasım 1983 tarihli İdari ile hizmetten yararlananlar arasındaki ilişkiler hakkındaki KHK çıkarılmıştır. Bu düzenlemeler özellikle sonuncusu açıklık ve bilgi alma hakkına ilişkin doktrin ve içtihatların kabul ettiği ülkeleri açık ve kesin ifadelerle güvenceye almışlardır.”⁷³

7)Güney Afrika

Bilgiye erişim hakkı 1996 Güney Afrika Anayasası ve yasalar ile güvenceye alınmış anayasal temel hak ve özgürlükler arasında yer almaktadır. Anayasasının ikinci bölümünde Haklar Bildirisi başlığı altında yer alan 32. maddenin göre, herkesin , devletin veya herhangi bir kişinin elinde bulunan ve herhangi bir hakkın kullanımı veya korunması için talep edilen bilgiye erişme hakkı vardır. Bu hakkın kullanımına etkinlik kazandırmak ve devletin ağır idari ve finansal yükünü hafifletmek için ulusal yasaların bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Anayasanın bu hükmüne uygun olarak ama gecikmeli bir şekilde 2000 yılında 2 sayılı ve 96 maddeden oluşan Bilgiye Erişimin Desteklenmesi Yasası Çıkarılmıştır.⁷⁴

⁷² EKEN., a.g.e.s.99

⁷³ CİHANER.,a.g.e. s.177

⁷⁴ www.tesev.org.tr/ bilgi edinme raporu,.s.3

8)Diğer ülkeler:

Bilgi edinme hakkı, Avrupa Birliğine katılan ve katılacak devletlerden müktesebata uyum açısından sağlanması zorunlu olan haklardan olduğu için şu anda AB üyesi devletlerinin tümünün bu hakkı düzenleyen yasalar çıkardıklarını belirtmek gerekir. AB üyesi olmayan ama bu hakkı düzenleyen devletlere gelince; ABD, Avustralya, Japonya, Estonya, Litvanya, Hong Kong, Hindistan, Pakistan, Meksika, Nijerya, Romanya, Rusya, Slovenya, Güney Afrika, Şili, Arjantin, Ukrayna ve Türkiye bugün itibarıyla bilgi edinme hakkı konusunda yasa çıkaran devletlerdir.

Pakistan Türkiye'den önce, yani 26 aralık 2002 tarihinde bilgi edinme hakkı kanunu çıkarmıştır. Ne var ki hala darbeciler tarafından yönetilmekte olan bir ülkedir.

Romanya ve Hırvatistan'da bir başvurucuya bilgi verilmediğinde, mahkemelerin bilgi vermeyene ceza verilmektedir. Meksika BEHK'nunda (m.14.) erişilmek istenen bilgi ve belge bir insan hakkı ile ilgili ise istisnasız uygulanmaktadır.

Ekvator Şeffaflık ve Bilgiye Erişim Kanunu çıkardı. Tüm kurumların bilgi edinme taleplerine yanıt verme süresi 10 gündür. Sadece yanıtla yetinilmeyecek, bilgiler halkın ulaşabileceği biçimde yayımlama zorunluluğu getirilmiştir. Kanun 2. maddesi, bilgiye erişimin Anayasa ve uluslararası insan hakları şartı ve İnter-Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi etrafında koruma altına alınmış bir temel hak olduğu belirtiliyor. Ekvatorun bu yasayı geç çıkarmasının nedeni ortamın ulusal güvenlik kaygılarıydı. Şili, Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Ulusal Komisyonu aracılığıyla, haberleşme ve bilgi ağı hizmeti tüm halkın hizmetine sunulmuştur. Hindistan ise uzun tartışmalardan sonra 2000 yılında tasarı hazırlamış, bu tasarı Yüksek

Mahkemenin de baskısıyla Kasım 2002’de yasallaşmış ve 2003 Ocak ayında yayınlanmıştır.⁷⁵

III-BİLGİ EDİNME HAKKI VE UYGULAMA TARTIŞMASI

1)Bilgi Edinme Hakkı ve Bürokrasi

Devlet ve toplum düzeni ne olursa olsun sabah uyandıığınızda asırlık alışkanlıklara son veren düzenlemelerle karşılaşsanız hazmetmeniz kolay olmaz. Ama Türkiye’de hazmedilmesi, uygulanması zorunlu olmayan ve bir sabah birdenbire hayatımıza giren çok şey bulunabilir. Gerçi Türkiye’de son yıllarda meydana gelen bütün değişimleri bir büyük projenin parçaları olarak bir araya getirirsek köklü bir zihniyet değişikliğinin adım adım gerçekleştiği söylenebilir. Ancak bugün için Türkiye’yi tam anlamıyla reform yorgunu ve kanun meraklısı olarak nitelendirmek mümkündür.

İşe bürokrasinin bazı özellikleri ile başlayalım. Max Weber, araçları amaçlara en ekonomik ve en verimli şekilde uyarlama akılcılığının, bürokrasinin temel ödevi olduğunu söyler. O halde bürokratik örgüt tüm ahlaki değerlendirmeleri dışlayan, uzman bilgisi ve kişisel olmayan kurallara dayalı nesnel bir karar alma mekanizmasıdır. En iyi bürokratin ahlaki nitelikleri kurallara katı bir bağlılık, hiyerarşiye dayalı olarak emretme ve tabi olma, kişisel ahlaki arzuların imkan ve kurum amaçlarına bağlılıktır. Ancak yine Weber bürokratik akılcılığın bütün kişisel duyguları yok edilerek bunların yerini ruhsuz bir akılcılığın alması gerekmediğini vurgulamıştır. Bürokrasi bir meslektir ki ahlaki görev ve bağlılık içerir, bu da görevlinin görev dışı akrabalık bağlantıları, sınıf ilişkileri ve hatta vicdanından özerk ve üstündür. Ancak bu bağlılık veya sadakat feodal veya patrimonyal otorite altındaki vassal gibi kişisel bağlılık ilişkisi

⁷⁵ www.tesev.org.tr/ bilgi edinme raporu

oluşturmaz. Aksine, bu sadakat gayri şahsidir. Weber, bürokrasi ile demokrasiyi ilişkilendirerek demokratik düzende ortaya çıkan siyasi taleplerin ancak büyük ölçekli bir bürokratik idare tarafından karşılanabileceğini söyler⁷⁶

Yasal-akılsal bürokrasi mantığı gereği uygun düzenin kurallara uymakla sağlanacağı yargısı üzerine kuruludur. Bu tür bir yargı kuralları kendiliğinden mutlak doğrular katına çıkarır. Kurallar bürokrasi için dokunulmaz olduğu gibi bazen de ayak bağıdırlar. Kayırmayı, keyfiliği kaldırmak için kurak koyma zorunludur ancak bazı özel durumlara uygulandığında bekleneni vermez. Biriken bozuk işlemler giderek yeni ve daha ayrıntılı kurallar koymayı gerekli kılmakta ama yine de bütün durumlar öngörülmektedir. Burada bürokratik örgütün kısır döngüsü söz konusudur. Gerçekten de aynı konuda kısa aralıklarla bir çok yönetmelik çıkarılmakta, zamanla o kadar çok kanun altı düzenleme ortaya çıkmaktadır ki adeta hukuk güvenliği kalmamaktadır.⁷⁷

Bürokrasinin güç kaynaklarını eserinde etraflıca inceleyen Bilal Eryılmaz, bürokrasiyi güçlü kılan 8 kaynağa yer vermiştir. Bu güç kaynakları (1)bilgi ve uzmanlık, (2) hızlı karar alabilme,(3) daimi ve istikrarlı bir statü,(4) kurum ideolojisi, (5) profesyonellik, (6) özerk örgütlenme, (7) planlama ve bütçeleme ve (8) danışma kurullarıdır.⁷⁸ Bürokratların çoğu belli bir alanda iyi bilgi ile donatılmış birer uzmandırlar. Bürokrasinin katılım, oydaşma derdi olmayıp, hiyerarşik yapısı içinde hızla karar alabilme özelliği vardır. Ve diğer güç kaynakları için de bürokrasiyi toplum ve siyasal iktidar karşısında nasıl güçlendirdiğini bir yığın şeyle anlatılabilir.

Bürokrasi, siyasal iktidar ve toplum üzerinde gücünü devam ettirmek ve pekiştirmek için elindeki bilgi ve belgeleri gizli tutma

⁷⁶ GAY, Paul Du ., Bürokrasiye Övgü, s. 28-29

⁷⁷ OKTAY, Cemil., Yükselen İstемler Karş. Türk Siyasal Sist.ve Kamu Bürokr

⁷⁸ ERYILMAZ, Bilal., Bürokrasi ve Siyaset, s.96

eğilimi gösterir.⁷⁹ Otoriter rejimlerde ve devletçilik ilkesinin egemen olduğu yönetimlerde hükümetten halka doğru tek yönlü bilgi ve haberler vardır ve amaç toplumu yönlendirmektir. Bizim devlet modelimizin böyle olduğu inkar edilemez. İşte bu alışkanlığı bertaraf etmek kolay olmayacaktır.

Bazı yöneticiler elindeki bilgi ve belgeleri koruma ve saklama konusunda aşırı bir psikolojik eğilim içindedir. Bu da yöneticinin patrominyal zihniyetinden, yani başında bulunduğu kurumu kendi özel mülkü yada işletmesi gibi görmesinden kaynaklanır. Böyle olmasa bile emanetçi olduğunu düşünmektedir ama emanet aldığı ve vereceği kişi kesin olarak halk değildir. O halde halka karşı niye sorumluluk hissetsin. Hatırlanacağı gibi bir BDDK başkanı görevden ayrıldığında onlarca klasör dolusu evrakı beraberinde götürmüştü. Patrominyal zihniyet her ne kadar çok gerilerde kaldıysa da bu toprakların çağlar boyu iliklerine kadar yaşadığı bir zihniyet olması nedeniyle söküp atılması kolay olmasa gerek. ‘Patrimonial devlet analizinde Max Weber Osmanlıyı en uç örnek olarak görür.’ Devlet tüm kurum ve kuruluşlarıyla padişahın şahsi malıdır. Bu beraberinde mutlak bir keyfi buyurma yetkisi getirir ki Max Weber buna ‘Sultanizm’ demektedir. Bu halde ulema, asker, şeyhülislam ve tüm bürokrasi padişahın şahsi iktidarının bir aracıdırlar.⁸⁰ İşte bu anlayış Türkiye’de tümüyle henüz sıyrılıp atılamamıştır.

Bilgi edinme hakkı kanununun uygulanması, hayata geçirilmesi ve kanunun amacının gerçekleştirilmesi ile yükümlü olan anlı – şanlı bürokrasiye bu yükümlülüğünü yerine getirme yeterliliği bakımından daha önce birçok nedenle yöneltilen eleştirilerden birçoğu tekrar yöneltilebilir. Ancak ülkemize özgü “vurduğunda öldüren” yada “günah keçisi” kavramlarını hatırdan tutmak gerekir. Eleştirdiğimizde eleştirdiğimiz şeyi tarih sahnesinden silme arzusu ile eleştiriyoruz. Biz

⁷⁹ EKEN., a.g.e. s.15

⁸⁰ İNALCIK, Halil., Sultanizm Üzerine Yorumlar, s. 1

de burada bu hassasiyetle kanununun uygulanmasında bürokraside çıkabilecek muhtemel sorunlara değinmeye çalışacağız.

Yürütme organına bağlı olan idari teşkilat personelinin hemen hepsi atanmışlardan oluşmaktadır ve bu nedenle de atanmışlar kendilerini halka karşı değil, kendilerini atayanlara karşı sorumlu hissetmektedir. Kendilerini atayanlarda nihayet halk tarafından seçilmektedir. Bu nedenle idari personelin kendilerini atayanlara karşı duydukları sorumluluğu esas itibarıyla halka karşı duymaları gerekir. İşte bilgi edinme hakkı bu sorumluluğu doğrudan ortaya çıkaran bir haktır.

Kanunda kapsam dışı tutulan bilgi ve belgelerin bürokrasinin elinde hayli genişletileceğini söylemek kehanet olmaz. Bürokraside bu sonuç iki nedenle ortaya çıkar. Birincisi devlet görevlisinin önceliğinde vatandaşa hizmet değil devlete bağlılık vardır. İkincisi devlet görevlisinin sorumluluk almak istememesidir. Bu iki nedene ek olarak kamu görevlisinin hızlı değişimler karşısında yeterli bir hizmet içi eğitim almaması da sorunu daha da derinleştirmektedir. Nitekim birçok kamu görevlisinin BEHK'nun yürürlüğe girdiğinden haberi bile yoktur. Haberi olsa bile sadece kanunun çıktığından haberdar olmak ve kanunu okumuş olmak kanunu uygulamak için asla yeterli olmaz.

Kanunu yeterince bilmeyen bir kamu görevlisinin talep edilen bilgi ve belgeyi kapsam dışı olan herhangi bir nedenle reddetmesinden daha kolay bir yol olabilir mi? Başvuru sahibi dava açsa bile kamu görevlisine herhangi bir yaptırım uygulama imkanı neredeyse hiç olmayacaktır. Kamu görevlisi hakkında adli ve idari soruşturma başlatılsa bile görevlinin aleyhine sonuçlanacağını söylemek çok zor. Çünkü kanun uygulaması konusunda eğitim almamıştır ve bu nedenle görevliyi kusurlu addetmek zordur.

BEHK'nun esas amacının devlette şeffaflığı sağlamak olduğunu biliyoruz. Devlet dediğimiz örgütlenmenin çok büyük kısmı

bürokrasiden meydana gelmektedir. Devletin kamuoyuna kapalı olarak işleyen tarafı bürokrasi olduğundan elbette ki bu kapalılık bürokrasiye faydalar sağlamaktadır. Bürokrasi bu nedenle de kapalılığı devam ettirme çabası çerçevesinde bilgi edinme hakkının etkin kullanımını engellemek isteyecektir. Devletin kendi iç denetim mekanizmasının pek sağlıklı işlemediği herkesçe bilinmektedir. Kamu görevlisinin denetimini yapan yine bir kamu görevlisidir ve genellikle (siyasi, şahsi ihtilaflar hariç) genellikle denetimden geçen kamu görevlisini koruma refleksi ile hareket edilmektedir. Hatta daha ileri giderek yolsuzluğu araştıran denetim elemanlarının yolsuzluğu açığa çıkarmamaları karşılığında yolsuzluk yaptığını ve bunun zincirin halkaları gibi devletin her birimine kadar gittiğini söylemek mümkündür. Bilgi edinme talebinin de böyle bir konuya ilişkin olduğunu düşünelim. Başvuru sahibine karşı birçok kamu görevlisi esasında kendini koruma anlamında diğer bir kamu görevlisini koruyacak ve başvuruyu en uygun nedenle reddedecektir. Burada bürokrasinin diğer bir muhtemel tutumundan da bahsetmek gerekir Acaba başvuruya konu olan bilgi ve belge tek ve alternatifsiz mi olacak? Gerektiğinde kamu görevlileri esas belge ve bilgiyi saklayarak yeni ve soruna neden olmayan bilgi ve belgeyi vücuda getiremezler mi? Böyle bir olasılığın olduğu konularda yani eğer bilgi ve belge kamu görevlisi için tehlikeli olacaksa, başvuru sahibi ilgili dosyaları ve kayıtları da incelemelidir.

2) Bilgi Edinme Hakkının Anayasal Güvenceye Alınmasının Önemi

İnsan haklarının anayasal nitelikli haklar olmaları anayasal kuralları hukuki gücüne, dolayısıyla öteki temel normlarla en azından aynı hukuksal değere sahip oldukları anlamına gelir. En üst hukuk normunca tanıma, yasama dahil iktidar sahibi her organa karşı özgürlük kuralının öne sürmesini olanaklı kılar.⁸¹

⁸¹ KABOĞLU., a.g.e.s.39

Bilindiği gibi herhangi bir konunun anayasada düzenlenmesi, ona verilen önemi göstermektedir. Aynı zamanda bizim gibi sert anayasalara sahip ülkelerde konu hükümetlerin inisiyatifinden kısmen veya tamamen çıkarılmış olmaktadır. Çünkü konu hakkında değişiklik yapmak ancak anayasa değişikliği ile mümkün olmakta ve tabii ki anayasa değişikliği içinde mecliste herhangi bir kanun değişikliği için aranan çoğunluktan farklı olarak büyük bir çoğunluğun olumlu oyunu gerektirmektedir. Anayasa değişikliği de kısa sürede ve sessiz sedasız yapılamayacağından sadece mecliste yeterli oy sağlamış olmak her zaman yetmeyebilir. Böyle bir durumda kamuoyunun tepkisi de belirleyici olabilecektir. Dolayısıyla anayasada düzenlenen bir konuya hem özel bir önem vermiş olmakta hem de siyasal iktidarın konuya ilişkin olarak dilediği tasarrufu yapma yetkisi kısıtlanmış olmaktadır.

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun doğrudan anayasadan kaynağını aldığı söylenemez. BEHK'nun yasama yetkisinin genelliği ilkesine dayandığını söyleyebiliriz. Parlamenter demokratik sistemlerde yasama organı anayasaya aykırı olmamak kaydı ile her alanda yasal düzenleme yapma yetkisine sahiptir ve buna yasama yetkisinin genelliği ilkesi denilmektedir. Bu itibarla BEHK'nun anayasadaki bir maddeden kaynaklanmadığı aşikar olduğuna göre yasama yetkisinin genelliği ilkesi çerçevesinde çıkarılan bir yasa olduğu söylenilebilir. Her ne kadar anayasada dilekçe hakkı düzenlenmiş olsa bile BEHK'nunu bu maddeye dayandırmak mümkün değildir. Gerçekten de her iki hakkın muhteviyatı ve kullanım şekli diğerinden çok farklıdır.

Bu hakkın anayasada düzenlenmemiş olmasının önemli sonuçları vardır. Her şeyden önce hakkın içeriği ve kullanım biçimi hakkı düzenleyen kanunda değişiklik yapmak suretiyle değiştirilebilir. Özellikle olağanüstü rejimlerde veya dönemlerde bu hak üstün bir korumaya sahip olmayacaktır. En önemli sonuç için şu soruyu sormak gerekir; Acaba herhangi bir siyasal iktidar meclis çoğunluğu ile bu kanunu yürürlükten kaldırarak hakkı ortadan kaldırabilir mi? İlk bakışta özellikle hukuki engel bakımından bunun yapılması mümkün

görülmektedir. Çünkü doğrudan anayasaya aykırılığı ileri sürmek için bu hakkın anayasada düzenlenmiş olması gerekirdi. Halbuki böyle bir düzenleme yapılmış değildir. Ancak dolaylı olarak anayasaya aykırılığın ileri sürülebileceğini bunun da insan haklarına aykırılık nedenine dayandırılabilceğini söylemek mümkündür. Çağdaş dünyada artık bu haktan geri adım atmak kolay olmayacaktır. Hele hele parlamenter demokratik rejimin normal seyrini izlediği süreçte bu hakkın kaldırılmasından değil ancak genişletilmesinden bahsedilebilir.

3)Bilgi Edinme Hakkının Siyasal Kaynağı: Devlet Toplum içindir.

Yukarıda bilgi edinme hakkının doğrudan bir kaynak maddesinin anayasada olmadığına değindik ve çeşitli sonuçlarına irdeledik. Her ne kadar bilgi edinme hakkı doğrudan anayasada düzenlenmemiş olsa ve böylece anayasada kaynağı olmasa bile siyasal kaynağı uzak geçmişte vardır ve oda modern devlet felsefesine dayanır. Siyasal dayanağı da “devlet toplum içindir” anlayışından kaynaklanır. Toplumsal sözleşme teorilerinin bolca tartışıldığı aydınlanma döneminden bugüne kadar bu anlayış vardır ancak devletlerin bu anlayış içinde hareket etmeleri yakın geçmişe dayanır. Özellikle iki dünya ve birçok bölgesel savaştan sonra bu anlayış güçlenmiştir.

Eğer devlet toplum için var ise o halde devletin toplumdaki gizli faaliyetleri olmasa gerek. Devletin hem toplum için var olması hem de toplum yararına toplumdaki gizli faaliyetler yürütmesi büyük bir çelişkidir. Bu çelişkinin ortadan kaldırılması ancak devlet faaliyetlerinin topluma açık bir şekilde ve şeffaf gerçekleşmesi gerekir. Bu gerçeğe istinaden herkesin bilgi edinme hakkı olmalıdır. Ancak her bilginin sadece bilgi edinme hakkıyla öğrenilmesi düşünülemez. Devlet faaliyetlerine duyarlı her vatandaşın normal olarak birçok şeyi herhangi bir talepte bulunmadan öğrenebilmesi gerekir. Belki devlet faaliyetlerinin yoğun ve karmaşık olması nedeniyle bazı özel ve ayrıntılı bilgi ve belgelerin bilgi edinme hakkıyla elde edilmesinde bir

zorunluluk olabilir. Yoksa hemen hemen devlete ilişkin her şeyi, vatandaş ancak bilgi edinme hakkına dayanan bir taleple öğrenecekse o zaman şeffaf devlet ve açık toplumdan bahsetmek abes olacaktır. Devleti toplumun ortak iradesi ortaya çıkarmıştır. Devlet bu ortak iradeye güvensizlik duyarsa kendi meşruiyet zeminini ortadan kaldırmış olacaktır. Bu anlamda bilgi edinme hakkının hayret verici derecede geç ortaya çıktığı savunulabilir.

Toplumun ortak iradesi ile ortaya çıkan devletin yine toplumdaki aldığı vergilerle, kamu kaynaklarıyla ürettiği bilgileri dağıtma veya bu bilgilere ulaşma konusunda özgürlük sağlaması devletin en önemli görevi haline gelmektedir.⁸²

Türkiye, kamu yönetimini yeniden yapılandırma amacıyla büyük bir değişim eşiğinde çokça yasal düzenleme yapmaktadır. Bu yasal düzenlemelerin genelinde hakim olan zihniyet “devlet, toplum içindir” zihniyettir. Bu zihniyetin gereği ise “alınacak bir karardan etkilenen bütün tarafların bu kararın oluşumuna ve uygulanmasına azami ölçüde katılması esastır. Kamu yönetiminde yeniden yapılanmanın tüm toplumu ilgilendirdiği düşünüldüğünde, mümkün olduğu ölçüde tüm toplumun katılımına dayalı bir anlayışla sürdürülmesi zorunludur”⁸³

4)Devlette Denetim Zaafı ve Vatandaş Eliyle Denetim İhtiyacı

Modern devletin ortaya çıkmasından bu yana devlet faaliyetleri gittikçe yoğun ve karmaşık hale gelmektedir. Özellikle ulus devletlerde devlet teşkilat ağı hemen her vatandaşla doğrudan bağ kurmak amacı ile sınırlar içindeki en ücra köşelere kadar gitmiştir ve dolayısıyla devletin kendi teşkilat ağını ve faaliyetlerini tümüyle denetlemesi neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bir önceki başlık altında söylemeye çalıştığımız gibi artık devlet toplum içindir anlayışı egemen olduğuna göre bu teşkilatın uzandığı yerlerde olan toplum için faaliyetler

⁸².ÇELİK, Ahmet., Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri, s.2

⁸³ Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık, s. 128

yürütülmesi gerekeceğinden faaliyetlerin bu nitelikte olup olmadığını yine o yerlerdeki halk tarafından denetlenmesi yerinde olmaz mı?

Güçlü merkezi devletin günümüzde artık işlemediği aşıkardır. Hal böyle iken denetim zaafı her alanda kendini hissettirmektedir. Merkezden gönderilen personelle tam bir denetimin sağlanamayacağı gibi iç denetimde de kamu personelinin birbirlerini koruma yönünde hareket ettikleri göz önünde tutulunca denetim zaafı kaçınılmaz oluyor. İşte bilgi edinme hakkının bu zaafı gidermede bir nebze olsun katkı sağlayacağı düşünülebilir. Bilgi edinme hakkına sahip kişi (yabancılar hariç) kendisiyle ilgili olsun olmasın devletin işleyişi ile ilgili bilgi ve belgeyi talep edebilecektir. Sözgelimi kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı ihalelere ilişkin bilgi ve belgeyi elde etmek inceleme imkanı bulmak elbette bu ihaleleri yapanları daha dikkatli davranmaya zorlayacaktır. Böylelikle bilgi edinme hakkı ile kamuda bir başka denetim yolu ortaya çıkmış olmakta ve duyarlı çevreler bu hakla gerçek anlamda bir denetim imkanı elde etmiş bulunmaktadır.⁸⁴

Gizlilik ve kapalılık kültürü kamu yönetiminin temel sorunlarında biri olmuştur ve yeniden yapılandırma konusunda son yıllarda yapılan çalışmalar bu sorunu bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Kamu yönetiminin etkin ve demokratik olabilmesi için gizlilik ve kapalılık kültürünün değişmesi ve dönüşmesi zorunludur. “Bilgi asimetrisi oluşturarak vatandaşı bürokrasi karşısında güçsüz kılan uygulamaların kaldırılması, birey ve vatandaş odaklı yönetime geçişte ana yapı taşlarından birini oluşturacaktır. Bu yasal çerçevenin hayata geçmesi kamu kurumlarında zihniyet ve iş yapma biçimleri üzerinde de geniş bir etkide bulunacaktır. Şeffaflığa ve hesap sormaya katkıda bulunan bu yasal zemin sayesinde yolsuzlukların da eskisi kadar kolay üstü örtülemeyecektir.”⁸⁵

⁸⁴ Antalya Büyükşehir Belediyesinin 2004 yılında yaptığı ihalelere ilişkin bilgiler gerek web sayfasından gerekse Belediye’de tüm vatandaşların bilgisine sunulması hem şeffaflığı sağlamış hem de bu ihalelerde başarının herkes tarafından değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur.

⁸⁵ Kamu Yönetimde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık ,A.g.e. s. 154

“Bilgi edinme hakkı kanunu fiilen en fazla demokratik bir ortamda yazılı ve görsel medyanın siyaset ve bürokrasi üzerinde vatandaş adına kamu denetimi kolaylaştıracaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile birleştiği zaman, vatandaşın politika üretme sürecine katılımının altyapısını da kuracak olan bu yenilik şeffaflığı artıracak, doğrudan kamuoyu denetimi sonucunda hesap sorulabilirliği getirecek, kamunun karar alma süreçlerinin meşruluğunu ve vatandaş gözünde değerini yükseltecek, daha geniş bilgi temelinde alınan kararların kalitesini iyileştirecektir.”⁸⁶

“Kamuoyu kurumlaşmış bir denetim mekanizması olmaktan çok spontane biçimde oluşmuş bir duyarlılık cephesidir. Alınacak bir kararda, yapılan bir uygulamada halkın rızası hilafına hareket etmek pek kolay olmayacaktır. Bürokratik sistemin işleyişinde ortaya çıkan yolsuzluk, usulsüzlük, keyfilik, hukuk dışılıklar yönetime olan saygı ve güveni erozyona uğrattığı gibi bundan büyük ölçüde kamu zarar görmektedir. Halkın kendi yararını zedeleyen bir durumu sindirmesi beklenemeyeceğinden, toplumun duyarlılık düzeyi ile orantılı olarak tepki göstermesini de kaçınılmaz ve olağan görmek gerekmektedir. Kamuoyu yerelden evrensel pek çok sorun hakkında halkın düşünce ve tepkisini ortaya koymaya yarayan etkili bir araçtır. Yönetimsel etkinliğe ilişkin tavır alma, kanaat oluşturma durumu ise kamuoyuna yönetsel denetimde ayrıcalıklı bir yer açar.”⁸⁷

Haluk Şahine göre halk niçin bilsin sorusuna, halk bilsin ki iyi yönetilsin, hesap sorabilsin (yöneticiler o bilgilere ulaşabileceğini bilince köyü uygulamalardan sakınırlar), Saydamlık olsun (kötü bir şey yapmayınca saklamaya da gerek kalmasın), hizmetler etkin verilebilsin” gibi cevaplar verilebilir. Ayrıca Haluk Şahine göre bilgi edinme hakkının halktan önce gelen kullanıcısı medyadır. Soruşturmacı ve

⁸⁶ Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık, Ankara, Ekim 2003, s. 156

⁸⁷ AKINCI, Müslüm., Bağımsız Otoriteler ve Ombudsman, s.99

araştırmacı gazetecilerin yönetim ile halk arasında bir kanal olmaları nedeniyle bu hakkı daha yoğun kullanmaları gerekir.⁸⁸

5)Bilgi Edinme Hakkının Sınırları ve Hikmet-i Hükümet

Bilgi edinme hakkının olmazsa olmaz sınırlarına kanun yer verdiği gibi bu hakkın özülle bağdaşmayan sınırlamalara da yer verilmiştir. Sözgelimi özel hayatın gizliliği mutlaka olması gereken bir sınırlamadır. Ancak yargı denetimi dışında kalan işlemler ve bu haliyle devlet sırrına ilişkin bilgi ve belgelerin kapsam dışında tutulmuş olması yukarıda değinildiği gibi hakkın özülle bağdaşmayan sınırlamalardır. Her şeyden önce yargı denetimi dışında kalan işlemler hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bu sınırlamaların esas kaynağı devlet aklıdır. Halkın aklının eremeyeceği işlerin varolduğu bir gizli alan devlette hep varolmuştur. Bilgi edinme hakkı kanununun da buna hizmet eden hükümlere sahip olduğunu görüyoruz. Oysa bu bir şeffaflaşma, saydamlaşma kanunu idi. Öyle anlaşılıyor ki iktidarı yeryüzüne indirmek yetmiyor, yeryüzünü katmanlara ayırıp devleti sınıflar ve hatta toplum üstü değerlendirip üst katmanlara yerleştirmek, kutsamak, kutsanan bu devleti herkesin bilemeyeceği muktedirlerin güvenli ellerine bırakmak iktidarı yeryüzüne indirmeyi anlamsız kılmaktadır. Yeryüzü tanrıları da kul ister ve bu kulların onların aklına teslim olmasını emreder. Velhasıl bireyi devleti biçimlendirme konusunda basit görmek, küçümsemek, yetersiz bulmak devletin aklının varlığını gerektirir. Hele hele bireyin devletle doğrudan temasının yeni olduğu toplumlarda bireyin devlet aklına onay vermesi çok kolaydır.⁸⁹

Devlet aklı Tacitus'a göre devlet iktidarının ele geçirilmesi ve pekiştirilmesinde bilgi, araçlar ve yöntem ancak muhtemel rakiplerden

⁸⁸ ŞAHİN, Haluk., Türkiye'de bilgi edinme hakkı Uluslar arası Konferans, 26.01.2004 Düzenleyenler İBÜ, TESEV)

⁸⁹ www.tesev.org.tr/ Tesev demokratikleşme programı

gizlendikleri ölçüde işe yarayacakları için, onları bir sır halesi ile çevrelemek gerekir. Bu nedenle bilgi, araç ve yöntem devletin sır alanına girer ve mali/askeri güçle birlikte devlet çekirdeğini oluşturur.⁹⁰ Yine Tacitus'un yolunda ilerleyen Carl Schmitt'e göre devletin egemenliği olağanüstüye karar veren kişi veya organa aittir. Devlet için her an olağanüstüye karar verecek bir durum ortaya çıkabilir ve bu nedenle bu yönde karar verecek bir yetkinin var olması gerekir ki bu yetkiyi kullanan millet adına ve yararına, gerektiğinde bu kararı verebilsin. Milletin birliği her şeyin üstündedir ve devletin bekası da bunun için önemlidir. Dolayısıyla devlet iktidarında bir "çekirdek iktidar" tasarımı var ki bu alanda gerçekleştirilen faaliyetlerden herkes haberdar olmamalıdır.

Bilgi edinme hakkının en demokratik devletlerde bile ortaya çıkışı son 60-70 yıla dayanmaktadır. Bu hakkın çok geç ortaya çıkmasının demokratik süreçle açıklanması dışında diğer bir önemle nedende dünyada varolan kutuplaşmalar ve bu kutuplaşmalar nedeniyle yaşanan gerginliklerdir. Her devletin uzun süre kendini askeri saldırılara göre konumlandığını ve buna göre dışa karşı önemli gizli istihbarat faaliyetlerini yürüttüğünü düşünürsek, devletlerin bilgi edinme hakkından çekinme nedeni kolayca anlaşılabilir. . Devlet aygıtı (özel de Türkiye genelde bir çok dünya devleti) yurttaşını devletsizlik korkusu içinde yaşatmayı başarmış ve birinci önceliğin, her türlü özgürlük ve yurttaş hakkının önünde "devletin bekası" olduğu konusunda ikna etmiş gözükmemektedir.⁹¹ Dolayısıyla devletsizlik korkusu içindeki vatandaş, devletin kendisi de dahil herkesten sakınmasını, faaliyetlerini gizlemesini kolayca onaylamaktadır.

Devlet akli veya hikmet-i hükümet kavramaları, devletin çıkarlarının her şeyin üstünde tutulmasını sağlayan ve böylece devlet iktidarını da elinde bulunduranların yaptığı şeylerin hikmetinden sual

⁹⁰ SANCAR, Mithat., Devlet Akli Kıskaçında Hukuk Devleti, s. 23

⁹¹ www.tesev.org.tr/etkinlik/devletçilik_insanhakları.hph

olunmamasını, faaliyetlerinin sorgulanmamasını sağlar ki bu da halkın tebaaya dönüşmesi, devletin de aşkın evren kökenli bir yapı olduğu anlamına gelir. Devletin çıkarları acaba halkının çıkarlarından başka bir şey olabilir mi? Pek tabii ki olabilir, yoksa neden bunca iktidar savaşı ve hırsı olsun? Devlet iktidarını elinde bulunduranlar, halkını memnun etmekten başka hangi amaçla olursa olsun iktidarda bulunuyorsa iktidarın kötüye kullanılması kaçınılmazdır. Kişisel menfaatleri uğruna ele geçirdikleri iktidarda yürüttükleri kirli iş ve ilişkileri yönetilenlerden başka nasıl saklayacaklardır?

Devlet aklının hangi oranda olursa olsun egemenlikte yer alması durumunda devletten kaynaklanan her şey meşru olur ve bu durumda yurttaşların iradesi, hak ve özgürlükleri önemli olmaz. Devlet aklı veya hikmet-i hükümeti toplum tabanına benimseten çok veciz(!) bir söz var; “Taç giyen baş akıllanır.” İşte devlet aklının resmi ideoloji ile kol kola yürümesi en vahim olanıdır. “Devlet adına yürütülen cümle politikalar resmi ideoloji sayesinde dokunulmazlık kazanmakta ve dolayısıyla sivil sorgulamaya kapalı hale gelmekte, toplumun suskunluğunun büyük ölçüde doğal, kendiliğinden bir durum şeklinde ortaya çıkmasına yaramaktadır.”⁹² Girişte belirttiğimiz gibi aslında bilgi edinme hakkı kanununu devlet aklı kavramının insanların iliklerine işlediği ve bin yıllık bir zihniyet yarattığı bir toplumda bu zihniyetin yere çalınmasıdır. Devlet aklının ret edilmesidir.

⁹² ERDOĞAN, Mustafa., Dersimiz Özgürlük, Pınar yayımları, 2.baskı, s.63

3.BÖLÜM

BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNUNUN ESAS VE USULÜ

I) Kanunun Esası

1) Kanunun Amacı

Kanunun amacı, 1. maddesinde yer almıştır. Madde metnine göre, kanunun amacı, demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usuller düzenlemektir.

Kanunun amacını belirten 1. maddesinin gerekçesi ise şöyledir: “Bu madde ile kanunun amacı belirtilmektedir. Açıklığın ilke olarak benimsendiği, gizliliğin ise istisna kabul edildiği demokratik yönetimlerin bir çoğunda düzenlenen bilgi edinme haklarının, ne şekilde, hangi şartlar ve sınırlamalar altında ve ne gibi usuller izlenerek kullanılacağını belirlemesi, kanunun amacını oluşturmaktadır”. Demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün gereklerinden olan bilgi edinme hakkı, bireylere daha yakın bir yönetimi, halkın denetimine açıklığı, şeffaflığı sağlama işlevlerinin yanı sıra halkın Devlete karşı duyduğu kamu güvenini daha yüksek düzeylere çıkarmada önemli bir rol oynamaktadır. Kullanılan bu hak sayesinde hem halkın Devleti denetimi kolaylaşmakta hem de Devletin demokratik karakteri güçlenmektedir.

Esas komisyon gerekçesinde kanunun amacına ilişkin olarak şu ifadeler yer almaktadır; “Bilindiği üzere, kamu kurum ve kuruluşlarında açıklık ve şeffaflık kavramı, olumsuz olarak görülen gizlilik kavramının giderilmesi ile yönetilenlerin yönetenlerin işlem ve faaliyetlerini denetlemesinin sağlanması düşünceleri üzerine ortaya çıkmıştır. Demokratik ülkelerde, bilgi edinme özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bağlamında vazgeçilmez temel haklardan biri olarak kabul edilmektedir.

Şeffaflık ve gizliliğin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kurum ve kuruluşların "bilgi verme ödevi", ikincisi ise, vatandaşların "bilgi edinme hakkı"dır.

Kurum ve kuruluşlar; bilgi edinme hakkının kullanılması konusunda yapılan başvuruları cevaplandırmak, bilgi veya belgeye erişimde gereken kolaylıkları sağlamak yoluyla şeffaf yönetimin sağlanmasına katkıda bulunabilirler.

T.C. Başbakanlık yayını olan Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma-1 kitabında bilgi edinme hakkı kanunun amacına yer verilmiştir. Buna göre “şeffaflığın sağlanması ve vatandaşların haklarını daha etkin arayabilmesi için bilgi edinme hakkı bütün vatandaşları kapsayacak şekilde geliştirilecek, böylece kamu kuruluşlarının karar alma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verilebilirlik sağlanacaktır.”⁹³

Kamu kaynaklarıyla üretilen ve hiçbir gizliliği olmayan bilgilere erişimin gereksiz yere kısıtlanmaması, vatandaşların, kendileriyle ilgili bilgilere kolayca erişiminin sağlanması ve kamusal hizmetle yükümlü kurum ve kuruluşların çalışmalarını görmesini, izlemesini,

⁹³ Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık, Ankara, Ekim 2003, s. 154-155

bilgilenmesini sağlamak amacıyla bilgi edinme hakkının kullanılmasının sınırlarını da belirlemek gerekmektedir.”⁹⁴

2)Hak Sahibi

Bilgi edinme hakkının sahibinin kimler olduğu kanunun 4. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, herkes bilgi edinme hakkına sahiptir. Ancak madde bazı kişileri istisna tutmuştur. Maddenin 2. fıkrasında bu istisnalar belirtilmiştir. Türkiye’de ikamet eden yabancılar ile Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişiler ancak kendileri ile ilgili veya faaliyet alanları ile ilgili bilgi edinebilecektir. En önemlisi bu fıkrada mütakabiliyet (karışıklılık) ilkesinin yer almasıdır. Yani Türkiye’de ikamet eden yabancı gerçek kişiler ile Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı tüzel kişilerin vatandaşı oldukları devlet, oradaki Türk vatandaşlarına bu hakkı veriyorsa, onlarda Türkiye’de bu hakkı kullanabilecektir.

Bu madde de , Türkiye’nin taraf olduğu uluslar arası sözleşmelerden doğan hak ve yükümlülükler saklı tutulmuştur. Bu yükümlülüklerin maddedeki sınırlamaları bazı durumlarda kaldırılabilmesi için önemlidir.

Maddelerin gerekçesi ise şöyledir; Madde herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğunu belirtmiş, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin bilgi edinme hakkından yararlarına ilişkin şartlara yer vermiştir.

“Madde ile amaçlanan, Türk vatandaşların ve Türk hukukuna göre kurulmuş olan tüzel kişilerin herhangi bir şarta tabi olmadan bu haktan yararlanmalarıdır. Türkiye’de ikamet eden yabancılar ve Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişiler ise isteyecekleri bilgi kendileri ile veya faaliyet alanları ile ilgili olmak kaydıyla ve karışıklılık ilkesi çerçevesinde bu kanunun hükümlerinden yararlanacaklardır.”⁹⁵

⁹⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22>

⁹⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss248m.htm>

3) Hakkın Sınırları ve Kapsamı

“Asil Lordum, devlet yararının size adalet olarak görünebileceğinden kuşkulanın”

SHİLLER

Bazı haklar beraberinde bir yükümlülük veya külfet getirdiği gibi, bazı haklar da kullanımını bakımından sınırlamalara tabidir. Bu kanunun en çok tartışılan tarafı, hakka getirdiği sınırlamaları olmuştur. Kanunda sayılan bazı sınırlamalar, zikredilmese bile, doğal olarak varolacak sınırlamalardır. Bazı sınırlamalar ise, bir menfaati korumadığı gibi, tutarlı ve gerekli de değildir. Ancak söylenmesi gereken en önemli şey, bu sınırlamaların birçok Avrupa ülkesi kanunlarında da yer aldığıdır. Gerçekten de bilgi edinme kanununun, hazırlanması aşamasında, göz önünde tutulan ülke kanunlarında sınırlamaların birçoğu mevcuttur. “4 Temmuz 1966 tarihinde Amerikan kongresinde kabul edilip 1967 tarihinde yürürlüğe giren (FOI Act) Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasasında yer alan sınırlamalar: Ulusal savunma ve dış politikaya ilişkin bilgiler; Ticari, Sınai ve mali bilgiler; özel hayata ait bilgiler; Jeolojik ve Jeofizik türdeki bilgiler⁹⁶; özel yasalarla korunmuş bilgiler başlıca sınırlamalardır.”⁹⁷

Bilgi edinme hakkının sınırları (kanunun 15. maddesinden 28. maddesine kadar) tam 14 maddede sıralanmıştır. Kanunun toplam 33 madde olduğunu hatırlatırsak, sınırlamaların ne kadar çok maddede yer aldığı daha açık ortaya çıkmış olur. Şimdi tek tek sınırlama nedenlerini görelim.

A-Yargı denetimi dışında kalan işlemler:

⁹⁶ Bir çok ülkenin bilgi edinme yasalarında ortak sınırlamalar olmakla birlikte her ülkenin kendine özgü farklı sınırlamalar getirdiği görülmektedir. Jeofizik ve Jeolojik türündeki bilgiler Amerika'ya özgü sınırlamadır.

⁹⁷ EKEN., a.g.e. s.112-113

“Yargı denetimi dışında kalan idari işlemlerden kişinin çalışma hayatını ve mesleki onurunu etkileyecek nitelikte olan, bu kanun kapsamına dahildir. Bu şekilde sağlanan bilgi edinme, işlemin yargı denetimine açılması sonucunu doğurmaz” (md 15)

Öncelikle maddenin işaret ettiği işlemler yani yargı denetimi dışına tutulan işlemlere bakmak gerekir.

-Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işler, -Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları, -Yüksek Askeri Şura kararları, -Askerlere uygulanan disiplin cezaları, -Memurlara verilen uyarma ve kınama cezaları

Yukarıda maddeler halinde yer alan işler ve kararlar yargı denetimi dışındadır. Yargı denetimi dışında bırakmanın gerekçesi ne olursa olsun, bu uygulama hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz.⁹⁸

Yargı denetimi dışında bırakılan idari işlemler ve kararlar hakkındaki bu madde aslında bir sınırlamayı ilgililer bakımından kısmen kaldırıyor da “işe yarar” nitelikte değildir. Kendisi hakkında yapılan işlemin tamamen hukuka aykırı olarak tesis edildiğini, bilgi edinme hakkı ile öğrenen kişi öğrendiği ile kalacaktır. Çünkü bilgi edinme hakkı kanununun 15. maddesinin son fıkrası, kişi bilgi edinse bile, kanun yargı denetiminin açılması anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir. Kanun maddesinde bu ibare yer almasa bile işlem ve karar yargı denetimine açılmış olmazdı.

Diyelim ki Yüksek Askeri Şura kararı ile askerlik hizmetinden çıkarılan bir kişi, kendisi hakkında yapılan işlemin dayandığı nedenlerin gerçeği yansıtmadığını veya tamamen keyfi veyahut kişisel bir husumetten kaynaklanan bir işlem olduğunu öğrenirse ne olacak? İşte demokrasi ve hukuk devleti söylemleri boşa çıkarıcı can alıcı nokta

⁹⁸ Avrupa devletleri ve eş düzey demokrasiye sahip ülkelerin hiç birinde yargı denetimi dışındaki idari işlemlerden bahsedilmemekte ve dolayısıyla bilgi edinme hakkının da böyle bir sınırı bulunmamaktadır. Fransa bilgi edinme hakkı yasasında “özel kanunlarla gizli tutulmuş bilgiler” de hakkın bir sınırını oluşturmaktadır. Fransa dışında başka ülkelerin yasalarında da “özel kanunlarla gizli tutulmuş bilgiler”den bahsedilmektedir.

buradadır ve aslında kişiler bilgi edinme hakkıyla devleti suçüstü yapacaklardır. Başta bu bir iyileştirme değildir. Nedenine gelince; kişinin kendisi hakkında yapılan işlemin ne kadar haksız ve keyfi olduğunu kamuoyuyla paylaşmasının önünde hiçbir engel yoktur. Peki ne işe yarar denirse, kamuoyunun işi belli olmaz, bir bakarsınız, tepki vereceği tutar. Kamuoyu kavramının , kaynağı İngilizcedeki “public opinion” kavramıdır. Opinion sözcüğü ise fikir, düşünce, kanaat anlamlarına gelmektedir. Örneğimizde bilgi ve belgenin kamuoyu ile paylaşılması hem düşünce özgürlüğü bakımından hem de kendisi ile doğrudan ilgili olmayan ama bağlı olduğu devletin bir işlemi olması dolayısı ile insanlarda kanaat oluşturması bakımından önemlidir. Burada ancak hakkında işlem yapılan kişi bilgi edinme hakkına sahiptir ancak kanunun genel esası olan kendisi ile ilgili olma şartının aranmaması burada ancak bilgi ve belgenin kamuoyu ile paylaşılması ile sağlanacaktır.

B- Devlet sırlarına ilişkin bilgi ve belgeler

“Açıklanması halinde devletin emniyetine, dış ilişkilerine, milli savunma ve milli güvenliğine açıkça zarar verecek ve niteliği itibari ile devlet sırrı olan gizlilik dereceli bilgi ve belgeler, bilgi edinme hakkı kapsamı dışındadır.”(md.16)

Maddede geçen sınırlama dev bir sınırlama olarak nitelendirilebilir. Özellikle Türkiye gibi devlet işlerinde gizliliği ve kapalılığı benimsemiş, devlet sırrı kavramını çok seven bürokratların çoğunlukta olduğu devletlerde, bu sınırlama bilgi edinme hakkını kullanmak isteyenlerin yüzlerine çelikten bir kapı olarak sıkça çarpılacaktır.⁹⁹

⁹⁹ Nerdeyse hakkında bilgi edinebildiğim tüm bilgi edinme yasalarında bu sınırlama mevcuttur. Tanımlama bazen doğrudan “devlet sırrı” bazen de “devlete ilişkin gizli bilgiler” olmaktadır. Örneğin İspanya’nın Bilgi edinme yasasının ilk istisnası budur. (İlhan CİHANER, A.g.e.s.99)

Aslında muğlak bir kavram olsa bile, kanun metninde, devlet sırrı tanımının verilebileceği işlem ve kararların sınırlandırıldığı söylenebilir. Çünkü kanun maddesi iki unsurun beraber gerçekleşmesini aramıştır. (1) Açıklanması halinde devletin emniyetine, dış ilişkilerine, milli savunma ve milli güvenliğine açıkça zarar verecek (2) ve niteliği itibarıyla devlet sırrı olan gizlilik dereceli bilgiler ve belgeler) demek suretiyle devlet sırrı olarak gizlilikle derecelendirilecek bilgilerin ancak açıkça zarar verecek bilgi ve belgeler olabileceğini belirtmektedir.

Yine de, devletin milli güvenliğe, emniyetine, dış ilişkilerine, milli savunmasına açıkça zarar vermek kavramı bilgi verme yükümlülüğü altındaki devlet görevlilerinin sübjektif değerlendirmesinden geçerken şişirileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Neyin devlet sırrı olup olmadığını belirleyecek kişilerin sıfatı ve niteliği nedir? Acaba devletin zerre kadar menfaatini kişilerin hayati meselelerini tercih edecek olanlar mıdır?

Bilgi edinme hakkı kanunu ile birlikte çıkarılması amaçlanan devlet sırları kanunu, mecliste tasarı olarak beklemektedir. Muhtemelen de kadük kalacaktır. Bu kanun çıkarılmasında bir acele yoktur, nasıl olsa vatansever devlet görevlileri alabildiğine devlet sırrı yaratacaklardır.

Devlet sırları kanun tasarısında, devlet sırrına verilen tanım, işlemekte olduğumuz bilgi edinme hakkı kanunda yer alan tanımda çok daha geniş yorumlanabilecek niteliktedir. “Devlet sırrı, yetkili bulunmayan kişilerce, hakkında bilgi sahibi olunması halinde, devletin güvenliği, milli bütünlüğü, anayasal düzeni ve dış ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek her türlü bilgi ve belgedir.” (Devlet sırları kanun tasarısı md.3)

Devlet sırları kanun tasarısında, öngörülen önemli bir yenilik de devlet sırrını belirlemeye yetkili makam ve kurumları belirtmesidir.

Tasarının 6. maddesinde; Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklar, Genel Kurmay Başkanlığı, M.G.K. ve Sekreterliği, Misyon Şefleri, MİT Müsteşarlığı bilgi ve belgelere devlet sırrı niteliği verebilirler.

C- Ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgeler

“Açıklanması yada zamanından önce açıklanması halinde, ülkenin ekonomik çıkarlarına zarar verecek veya haksız rekabet veya kazanca sebep olacak bilgi ve belgeler, bu kanun kapsamı dışındadır”.¹⁰⁰

Bu sınırlama, ekonomik faaliyetlerde devletin geleceğe yönelik olarak almayı düşündüğü önlem ve kararların, bazı kişilerce önceden öğrenilmesini ve böylece, önlem ve kararların ulaşılması düşünülen hedeflerin bertaraf edilmesi ve aynı zamanda bunu öğrenenin diğer kişilerle haksız rekabet yapması veya haksız kazanç elde etmesi gibi durumların önlenmesi amacı taşıyan bir kısıtlama olarak değerlendirilebilir. Sözgelimi, devülasyon yapıp yapılmayacağı sorulamaz veya sorulsa bile bu maddeye gerekçe oluşturmak üzere talep reddedilebilir. Ancak bu neden de belirgin değildir. Ülkenin ekonomik çıkarları nelerdir ve her kurum ya da kuruluş elindeki belgeye bu niteliği verebilecek midir? Kanun maddesinin bu hali buna olanak sağlamaktadır.

Bu arada IMF ile öteden beri bir çok anlaşma yapılmaktadır. Bu anlaşmaların içeriği bilinmemektedir. Bunun yanında TMSF, elinde bulundurduğu bazı şirketlerin sahipleriyle şirketlerin geri verilmesi konusunda bazı antlaşmalar yapmaktadır. Bu anlaşmalar gizlidir. Bunlarda bu madde kapsamında değerlendirilecektir.

D- İstihbarata ilişkin bilgi ve belgeler

¹⁰⁰ Bu sınırlama da genel bir sınırlama olup hemen her devletin bu nitelikteki yasalarında yer almıştır. Özellikle para politikalarına vurgu yapılarak yer verilen bir sınırlamadır.

“Sivil ve askeri istihbarat birimlerinin görev ve faaliyetlerine ilişkin bilgi ve belgeler, bu kanun kapsamı dışındadır. Ancak, bu bilgi ve belgeler kişilerin çalışma hayatını ve meslek onurunu etkileyecek nitelikte ise, istihbarata ilişkin bilgi ve belgeler bilgi edinme hakkı kapsamı içindedir.” (md.18)

İstihbarat tabiatı gereği herkes tarafından öğrenilemeyecek bilgilerdir. Zaten herkes tarafından öğrenilen bilgi de istihbarat değil ancak haber olabilir. Maddeden anlaşılan sadece istihbarat bilgilerinin değil de ayrıca bu alanda çalışan birimlerin görev ve faaliyetlerinin de bu kanun kapsamı dışında olduğudur. Bu durum doğaldır çünkü istihbarat görevlisinin kim olduğu herkesçe öğrenildiğinde o artık istihbarat görevi yapamayacaktır.

Maddenin 2. fıkrası gerçekten çok büyük önem arz etmektedir. Çünkü istihbarat bilgilerine dayanılarak bir çok kişinin meslek hayatı sona erdirilmekte, anayasal bir hak olan kamu hizmetlerine girmesi engellenmekte veya fişlenmektedir. Bunların çoğu gerçeği yansıtmamaktadır. Çoğu zaman resmi ideolojinin neferi olmamak, sisteme ve düzene muhalif olmak, yasal bir şekilde bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmış olmak ve bazen farklı müzik dinlemek, top sakal bırakmış olmak, üniversitedeyken saç uzatmış olmak daha sonra insanların önüne engel olarak çıkmaktadır.

Mesela bir işe girmek için yazılı sınavı kazanmışsınız, sözlüye gireceksiniz ve sözlü (veya sorgu) odasına girdiğinizde masanın üstünde çeşitli evraklar bulunduğunu görürsünüz ve şöyle düşünmeye başlarsınız; acaba ben yine ne yaptım, yaptığım şeyi niye hatırlamıyorum? Aslında siz bir şey yapmamışsınız ama görevliler sizin bazı özelliklerinizin tehlikeli olduğuna karar vermiştir. Bu durum bu ülkenin hakimlik ve savcılık sınavında, kaymakamlık sınavında kanıksanan bir durumdur. Aranılan iyi hakim veya kaymakam değil, belli ve sabit görüşü olan hatta mümkünse hiçbir görüşü olmayan, hayatının o anına kadar her şeye kayıtsız kalmış, dolayısıyla adı hiçbir yerde

geçmemiş, iyi yönetim ve adalet sunmaktan önce devlete zarar gelmemesi için mücadele edecek olan kişidir.

İnsanların önüne engel olarak konulan bir çok bilgi ve belge aslında engel teşkil etmemesi gereken bilgi ve belgedir ama siz hakkınızda ne tür bulgular elde edildiğini öğrenemiyorsunuz ki buna karşı pek kullanışlı olmayan yolları deneyip, bertaraf edesiniz. İşte maddenin 2. fıkrası bu anlamda aslında çok önemli bir kazanımdır. Kişi kendisi hakkında toplanan ve önüne engel olarak konulan bilgi ve belgeleri talep edebilecektir.

E- İdari Soruşturmalara İlişkin Bilgi ve Belgeler

“Kurum ve kuruluşların yetkili birimlerince yürütülen idari soruşturmalara ilgili olup açıklanması veya zamanından önce açıklanması halinde;

- 1-Kişilerin özel hayatına açıkça haksız müdahale sonucunu doğuracak,
 - 2-Kişilerin ve soruşturmayı yürüten görevlilerin hayatını yada güvenliğini tehlikeye sokacak,
 - 3-Soruşturmanın güvenliğini tehlikeye düşürecek,
 - 4-Gizli kalması gereken bilgi kaynağının açığa çıkmasına neden olacak ve soruşturma ile ilgili benzeri bilgi ve belgenin kaynaklarının temin edilmesini güçleştirecek,
- bilgi ve belgeler, bu kanun kapsamı dışındadır.”(md.19)

Bir bütün olarak bu kanunun dayandığı temel anlayış, devlet karşısında vatandaşın korunması, güçlendirilmesidir. Bu maddenin bir kısmında sınırlamaya gerekçe gösterilen nedenler, yine vatandaşın korumaya yöneliktir. Özellikle a ve b bentleri bu mahiyettedir. Maddeden de anlaşılabilir diğer önemli bir şey, sınırlamanın, soruşturma süresince geçerli olacaktır. Gerçekten de bir kamu görevlisi hakkında yürütülen idari soruşturma sonucunda, uyarı ve kınama hariç diğer bir disiplin cezası uygulandığı takdirde, bu işlemi, yargıya götürmek mümkündür. Disiplin cezası verilen görevlilerin işlem hakkında dava

açması durumunda, şüphesiz soruşturma sırasında yapılan işlemler de iptal için birer neden oluşturabileceklerdir. Bu maddedeki sınırlamanın, diğer birçok sınırlamaya oranla yerinde olduğu söylenebilir.

F- Adli soruşturma ve kovuşturmayla ilişkin bilgi ve belgeler

“Açıklanması veya zamanından önce açıklanması halinde;

- 1-Suç işlemesine yol açacak,
 - 2-Suçların önlenmesi ve soruşturulması yada suçluların kanuni yollarla yakalanıp kovuşturulmasını tehlikeye düşürecek,
 - 3-Yargılama görevini gereğince yerine getirilmesini engelleyecek,
 - 4-Hakkında dava açılmış bir kişinin adil yargılama hakkını ihlal edecek nitelikteki bilgi ve belgeler bu kanun kapsamı dışındadır.
- 4.4.1929 tarihli ve 1412 sayılı CMUK, 18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı HUMK, 6.11.1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu ve diğer kanun hükümleri saklıdır” (md.20)

Bu maddenin kritiğini yapmak için öncelikle ceza usul hukukumuzla değinmek gerekir. Bizim benimsediğimiz ceza sistemi karma sistemdir. Karma sistem, itham ve tahkik sistemlerinin özelliklerinin harmanlaştırılması ile oluşturulan bir sistemdir. İtham sistemi, en eski sistem olup, hakime re’sen araştırma yetkisini sınırlı tanıdığı, tarafların eşit olduğu, yargılamanın her safhasının aleni olduğu bir sistemdir. Tahkik sistemi ise itham sisteminin tersine, hakime re’sen araştırma yetkisini geniş tutan, yargılamanın gizli yapıldığı, davanın genellikle kamu adına hareket eden bir kurum (savcılık) tarafından açıldığı bir sistemdir. Karma sistem ise, bu iki sistemin bazı özelliklerini taşır. Yargılama çekişmeli, aleni ve sözlüdür. Bunlar itham sisteminin özellikleridir. Karma sistemde ön soruşturma gizlidir, aleni değildir ve savcı re’sen delil toplar, dava açar, son soruşturmada re’sen delil araştırması yapar. Bu özellikler ise tahkik sisteminin özellikleridir.¹⁰¹ Suçun kovuşturulması ve

¹⁰¹ SOYASLAN, Doğan., Ceza Muhakemeleri Usul Hukuku, s.55

muhakemesinin yapılması, devletin egemenlik hakkının bir sonucudur ve kamu davasının kamusalılığı nedeniyle mecburiliği ilkesi vardır.¹⁰²

Bu bilgiler ışığında, bilgi edinme kanununun 20. maddesinde yer alan sınırlamanın, ceza yargılama hukukumuz açısından bir çelişki değil bir uyum taşıdığı söylenebilecekken neden yargılama hukukunun hükümleri saklı tutulmuştur diye sorulabilir? Bunun nedeni elbette yargılama hukukunun temel kanunları oluşturması ve bilgi edinme hakkı kanununun özel kanun niteliğinde olmasıdır. Hazırlık soruşturması ve yukarıda sayılan diğer nedenler bir çok yabancı devletin de bilgi edinme hakkının sınırlanmasının nedenidir.

G- Özel hayatın gizliliği

“Kişinin izin verdiği haller saklı kalmak üzere, özel hayatın gizliliği kapsamında, açıklanması halinde kişinin sağlık bilgileri ile özel aile hayatına, şeref ve haysiyetine, mesleki ve ekonomik değerlerine haksız müdahale oluşturacak bilgi ve belgeler, bilgi edinme hakkı kapsamı dışındadır.

Kamu yararının gerektirdiği hallerde, kişisel bilgi veya belgeler, kurum veya kuruluşlar tarafından, ilgili kişiye en az 7 gün önceden haber verilerek yazılı imzası alınmak koşuluyla açıklanabilir.” (md.21)

Maddenin getirdiği sınırlamanın, en az bilgi edinme hakkı kadar önemli olan özel hayatın gizliliğini kapsadığını görmekteyiz. Bu tarzda bir sınırlama zorunludur ve hatta bu sınırlama kanun maddesinde zikredilmese bile özel hayatın gizliliği anayasal güvenceye sahip olduğundan yine de bilgi edinme hakkına sınır oluşturacaktır. Bilgi edinme hakkı kanununun amaçladığı, şeffaf ve saydam yönetimdir. Dolayısıyla saydam olması gereken, kişi değil devlettir.¹⁰³

¹⁰² KUNTER/YENİSEY., Ceza Muhakeme Hukuku, s.31

¹⁰³ ÜNVER, Yener., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesinin düzenlediği “Tıp Ceza Hukukunda son gelişmeler” adlı konferansta yaptığı konuşmadan.

Anayasanın ‘Özel hayatın gizliliği’ başlıklı 20. maddesinin 1. fıkrasına göre, ‘herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.’ Buna göre bilgi edinme hakkı kanunun özel hayatın gizliliğine ilişkin bilgi ve belgeleri kapsam dışında tutmuş olması bir üst norm olan anayasanın bu hükmü ile paraleldir.

Ülkemizde kişilere ait çok özel bilgiler kolayca elden ele dolaşmaktadır. Devlet kurumlarında, bir kişi hakkında en basit bir işlem için bile hazırlanan matbu evraklara kişiye ait nerdeyse tüm bilgiler alınmakta ve korumasız bırakılmaktadır.

Bilgi edinme hakkı, esas itibarı ile vatandaşın, kendisini yönetenlerin ve bağlı oldukları devletin yürüttüğü iş ve işlemleri yine vatandaş tarafından öğrenilebilmesine dayanmaktadır. Yoksa, bilgi edinme hakkı herkesin, herkese ait her şeyi öğrenme hakkı olarak anlaşılamaz. Bu itibarla bu sınırlamanın zorunlu olduğu ve hatta sınırlamayı ihlal eden kamu görevlisine belli bir disiplin cezası verileceğinin kanunda mutlaka zikredilmiş olması gerekirdi.

H-Haberleşmenin gizliliği

“Haberleşmenin gizliliğini ihlal edecek bilgi ve belgeler, bu kanun kapsamı dışındadır.” (md.22) Bu maddede de, anayasal güvencesi olan bir hak, bilgi edinme hakkına bir sınırlama oluşturmaktadır. Yine önceki madde için belirttiğimiz durum bu madde için de gereklidir. Bu sınırlama doğal olarak vardır. Ayrıca düzenlemeye gerek yoktur. Anayasanın haberleşme hürriyeti başlıklı 22. maddesine göre herkes, haberleşme hürriyetine sahip olup haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

Bu şekilde, doğal olarak varolan sınırlamaları bilgi edinme kanununda sayılmış olması, kanuna yöneltilen eleştirilerin artmasına neden olmuştur. Aslında bilgi edinme hakkının, doğal olarak varolduğunu savunursak, yapılan yasanın, nelerin öğrenilemeyeceğinin kanuna olması mantıklı görünmektedir.

I-Ticari sır

“Kanunlarda ticari sır olarak nitelenen bilgi veya belgeler ile kurum ve kuruluşlar tarafından gerçek veya tüzel kişilerden gizli kalması kaydıyla sağlanan ticari ve mali bilgiler, bu kanun kapsamı dışındadır.” (md.23)

Ticari sır, maddede belirtildiği gibi kanunlarda yer alan ticari sır olacaktır. Yani tacirin kendince sır olarak nitelendirmesi önemli değildir. Kanun ticari sır olarak saymamışsa, tacir onu sır olarak değerlendirse bile bilgi edinme hakkı kapsamında kalacaktır. Diğer maddede ticari sır dışında bir başka sınırlama da yer almaktadır. Bu da kurum ve kuruluşlarda gizli kalmak kaydıyla gerçek ve tüzel kişilerden sağlanan ticari ve mali bilgilerdir.

Tasarı halinde olan Ticari Sırlar Kanununun Tasarısına değinmek gerekir. Bu tasarıda 1.maddesinde kanunun amacı şöyle açıklanmıştır; iktisadî ve ticarî sektörler ile malî sektörde üretim, tüketim ve hizmet alanlarında faaliyet gösteren ticarî işletme ve şirketler, bankalar, sigorta şirketleri ve sermaye piyasası aracı kurumları ile bunlarla ticarî ilişkide bulunan müşterilerin; ticarî sır, banka sırrı ve müşteri sırrının açıklanması, verilmesi, kullanılması, korunması ve sınırlandırılmasına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir.

Ticarî sır kanun tasarısının 3. maddesinde tanımlanmaktadır. Ticarî sır, bir ticarî işletme veya şirketin faaliyet alanı ile ilgili yalnızca belirli sayıdaki mensupları ve diğer görevlileri tarafından bilinen, elde edilebilen, rakiplerince bilinmemesi ve üçüncü kişilere ve kamuya açıklanmaması gereken işletme ve şirketin ekonomik hayattaki başarı ve verimliliği için büyük önemi bulunan; iç kuruluş yapısı ve

organizasyonu, malî, iktisadî, kredi ve nakit durumu, araştırma ve geliştirme çalışmaları, faaliyet stratejisi, hammadde kaynakları, imalatının teknik özellikleri, fiyatlandırma politikaları, pazarlama taktikleri ve masrafları, pazar payları, toptancı ve perakendeci müşteri potansiyeli ve ağırları, izne tâbi veya tâbi olmayan sözleşme bağlantılarına ilişkin bilgi, belge, elektronik ortamdaki kayıt ve verilerden oluşur.

Ticarî sır, bu Kanun ve diğer kanunlarda öngörülen esas ve sınırlamalara tâbi olmak kaydıyla açıklanamaz, kullanılamaz ve verilemez. Ticari sır bu tasarıda tanımlandıktan sonra ayrıca banka ve müşteri sırrına da yer vermiştir. Sırların açıklanmasına ilişkin ortak ilkeler 6. madde de yer almaktadır. Kamuya mal olmuş herkes tarafından bilinen veya kanunlarda hükme bağlanmış açıklık ilkesi uyarınca resmî sicillerde veya bilançolar ile faaliyet raporlarında yer alan, İlgili sır sahibinin açıkça muvafakati bulunan, Kanunî yükümlülüğün ifası için gerekli olan, bilgi ve belgelerin açıklanması, kullanılması ve verilmesi kanuna aykırılık teşkil etmez.

Sırların verilmesini gerektiren durumlar 7. madde de sayılmıştır. Buna göre bu kanun kapsamına giren sırlar, yürütülen görev ve konuyla doğrudan bağlantılı ve sınırlı olmak kaydıyla;

a- Türkiye Büyük Millet Meclisinin gizli olarak yapılması gereken meclis araştırması ve meclis soruşturması oturumları ile meclis araştırması ve meclis soruşturması komisyonları toplantılarındaki müzakerelerde,

b- Adlî, idarî ve askerî yargıda görülmekte olan hukuk, idarî, vergi ve ceza davaları ile idarî, malî ve cezaî kovuşturma ve soruşturmalarda,

c- Çıkar amaçlı suç örgütlerinin mal varlığının tespiti ile kara paranın aklanmasının önlenmesine ilişkin inceleme, araştırma, soruşturma ve kovuşturmalarda,

d- Devlet adına gözetim ve denetim görevini yapan denetim elemanları ile bağımsız kurum ve kurulların gözetim, denetim, araştırma ve

inceleme faaliyetlerinde,
e-Uluslararası adlî yardım işlemlerinde,
f-Diğer kanunlarda gösterilen hallerde verilir.

Sırlarının gizliliğine ilişkin karşılıklılık esasını öngören uluslararası antlaşma hükümleri saklıdır.

Ayrıca sır sahibi bazı durumlarda çeşitli kurum, kuruluş ve makamlara sırrını vermek zorundadır. Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Başbakanlık ve bakanlıklar ile her derecedeki mahkemeler, Cumhuriyet savcılıkları, icra ve iflâs daireleri, resmî makam, kamu kurum, kuruluş ve kurulları, bunların görevlendirdikleri denetim elemanları ile kişi ve kuruluşlara, yazılı talepleri üzerine, özel kanunlarında bu konuda yetkilerinin mevcut olup olmadığına bakılmaksızın, yetkileri varsa bu yetkileri de saklı kalmak ve yürütülen görevle doğrudan bağlantılı ve sınırlı olmak kaydıyla istenen, sır kapsamında bulunan veya bulunmayan bilgi, belge, elektronik ortam kayıt ve verilerini açıklamak ve vermekle yükümlüdürler. Sırrı öğrenen makam, kurum ya da kuruluş bu sırrı saklamakla yükümlüdür. Sırrı açıklayan kişiler için cezai hükümlere yer verilmiştir.

Ticari sırlar hakkındaki tasarının bir an önce yasallaşması gerekir. Çünkü bu alanda yasa olmadıkça bilgi edinme kanununun bu maddesinin tam anlamıyla uygulanması mümkün görünmemektedir.

İ- Fikir ve sanat eserleri

“Fikir ve sanat eserlerine ilişkin olarak yapılacak bilgi edinme başvuruları hakkında ilgili kanun hükümleri uygulanır.” (md.24)

Bu madde gerçek bir sınırlamayı içermediği gibi, gereksiz bir maddedir. Ancak kanun koyucu, fikir ve sanat eserleri konusunda duyarlılık gösterme isteğini yansıtmıştır diyebiliriz. Çünkü bir fikir ve sanat eserini bir kamu kurum ya da kuruluşundan istenmesi normal hayatta pek rastlanılacak bir durum olmadığı gibi, bilgi edinme hakkıyla daha çok kamu kurum ve kuruluşlarının karar, işlem, proje, ihale ve benzeri faaliyetleri konusunda bilgi edinmeyi mümkün kılmaktır.

Fikir ve Sanat Eserlerinin sahibi, onları meydana getirendir. (md.8) Fikir ve sanat eserleri sahiplerine maddi ve manevi haklar sağlarlar. “Manevi haklar, eser sahibinin, eserinin sahipliğini üstlenme ve eserinin özelliğine ve bütünlüğüne saygı gösterilmesini talep etme hakları ile ilgilidir. Mali haklar ise eser sahibinin eserinden kazandığı para ile geçinebilmesini sağlayan haklardır. Bunlar işleme, çoğaltma, yayma ve temsil etme haklarıdır. Eser sahiplerinin izni olmadan başkaları bu hakları kullanamazlar. Tanınan bu hakların koruma şekli, süresi ve getirilen istisna ve sınırlamalar eser türüne göre farklılık göstermektedir. Getirilen istisna ve sınırlandırmalar, eğitim ve araştırmayı ve genel olarak toplumun bilgilenmeye olan ihtiyacını göz önüne alır. Böylece, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, ilk bakışta birbiriyle çelişir görünen fert olarak yaratıcının hakları ile toplumun bilgi ve öğrenmeye olan ihtiyacını dengelemeye çalışır. Bu dengeyi kurmaktaki amaç, yaratıcılığı teşvik etmek, bilim ve sanatları geliştirmektir.”¹⁰⁴

Bir fikir veya sanat eserinin kısmen veya tamamen sahibinin rızası dışında kullanılmasını bir istisna olarak düzenleyen kanunun hükümleri bu eserlerin bilgi edinme hakkına konu olabileceği anlamına gelmez ve zaten fikir ve sanat eserleri kanununun eserlerin bilgi edinme hakkı çerçevesinde elde edilebileceğini düzenlemesi veya buna izin vermesi düşünülemez.

Bilgi edinme hakkı kanununun 24. maddesinin yaptığı atıfla diyebilirim ki fikir ve sanat eserlerinin edinilmesi, çoğaltılması, tüketilmesi, seyredilmesi, dinlenmesi konusunda tüm hak ve yetkiler münhasıran eser sahibine aittir. Hiçbir kamu kurumu, (kanunda sayılan istisnalar hariç, ki bilgi edinme taleplerine cevap olarak kullanılma bu istisnalar içinde sayılmış değil) bir fikir ve sanat eserini sahibinin izni olmadan kullanamaz, çoğaltamaz.

¹⁰⁴ ACUN, Ramazan., Yeni Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, İLESAM Bülteni, 55(Ocak, Mart 2001) s.4-7

J-Kurum içi düzenlemeler

“Kurum ve kuruluşların, kamuoyunu ilgilendirmeyen ve sadece kendi personeli ile kurum içi uygulamalarına ilişkin düzenlemeler hakkında bilgi veya belgeler, bilgi edinme hakkının kapsamı dışındadır. Ancak söz konusu düzenlemeden etkilenen kurum çalışanlarının bilgi edinme hakları saklıdır.” (md.25)

Bu maddede yer alan sınırlamanın kanunun genel amacına bir zarar verdiği söylenemez. İdarenin önemli faaliyetlerinden biri de iç düzen faaliyetleridir. Bu çerçevede, idari kuruluşlar, personel alımı yapar, bu personele meslek içi kurslar verir, idari işlerin görülmesini bir sıraya bağlar ve buna göre birimler oluşturur. İşlevsel olmayan birimleri kaldırır veya işlevsel hale getirici önlemler alır. Gerçekten de bu iç düzen faaliyetlerini kamuoyunu ciddi bir şekilde ilgilendirdiği söylenemez. Kamuoyunu daha çok verilen hizmetin kalitesi ilgilendirir ancak kalitenin çoğu zaman iç düzen faaliyetlerinin bir sonucu olduğu da söylenebilir. Kamuoyunun idare üzerindeki denetiminin önemi yadsınamaz. Ancak iç düzenin bilgi edinme hakkı ile gerçekleşeceği söylenemez. Bu sınırlamadan, ilgili kurum personelinin istisna edilmesi de yerindedir.

K-Kurum içi görüş, bilgi notu ve tavsiyeler

“Kurum ve kuruluşların faaliyetlerini yürütmek üzere, elde ettikleri görüş, bilgi notu, teklif ve tavsiye niteliğindeki bilgi ve belgeler, kurum ve kuruluş tarafından aksi kararlaştırılmadıkça bilgi edinme hakkı kapsamındadır.

Bilimsel, kültürel, istatistik, teknik, tıbbi, mali, hukuki ve benzeri uzmanlık alanlarında yasal olarak görüş verme yükümlülüğü bulunan kişi birim yada kurumların görüşleri, kurum ve kuruluşların alacakları kararlara esas teşkil etmesi kaydıyla bilgi edinme istemlerine açıktır” (md.26)

Maddenin 1. bölümünde yer alan görüş, bilgi notu, teklif ve tavsiye niteliğindeki bilgi ve belgelerin bilgi edinme kanunu kapsamına girip girmeyeceğine karar verme yetkisini kurum ve kuruluşa verilmiştir. “Aksi kararlaştırılmadıkça bilgi edinme hakkı kapsamındadır” ibaresinde yer alan “aksi”ni kim nasıl kararlaştıracaktır. Kurum ve kuruluşun yetkililerinin bir sözü ile bu belgeler kapsam dışına çıkacaktır.

Maddenin 2. fıkrasında ise, kurum ve kuruluşların kararlarına esas teşkil edecek bilimsel, kültürel, istatistik, teknik, tıbbi, mali, hukuki ve benzeri uzmanlık alanlarında yasal olarak görüş verme yükümlülüğü bulunan kişi birim ya da kurumların görüşleri bilgi edinme kapsamına dahil edilmiştir. Eğer görüşler, kurum ve kuruluşların kararlarına esas teşkil ediyorsa, bu görüşlerin bir anlamda kararların gerekçesini oluşturduğu söylenebilir. İdari işler ve kararların bir özelliği de gerekçeli olmalarıdır. Gerekçesiz bir işlem ve karar hukuka aykırı olur.

Yine maddenin 2. fıkrası, kurum ve kuruluşların işlem ve kararlarına dayanak oluşturacak bilirkişi raporlarını kapsadığını söyleyebiliriz. Bilirkişi raporu sadece mahkemelere sunulan raporlar olarak algılanmamalıdır. Mahkemeler dışında da sıkça bilirkişi raporuna rastlanılmaktadır.

Maddenin ilk fıkrasında sözü geçen bilgi ve belgeleri bilgi edinme hakkı kapsamından çıkarma yetkisini idareye vermesi gerçek bir sınırlamayı oluşturacakken 2. fıkrada karar ve işlemler esas teşkil edecek bilgi ve belgeleri idarenin takdirine bırakmaması, sınırlamanın daha çok etkisiz bilgi ve belgeler için söz konusu olacağını ortaya çıkarmaktadır.

L- Tavsiye ve mütalaa talepleri

“Tavsiye ve mütalaa talepleri bu kanun kapsamı dışındadır.” (md.27)

Bu madde Bilgi Edinme Kanun Tasarısında bulunmamaktaydı. Meclis görüşmeleri sırasında değişiklik önergesi ile eklenmiştir. Kanımca gereksiz bir madde olduğu gibi yasa koyucunun bilgi ve belge tanımından çıkabilecek sorunları giderme endişesi ile eklediği bir maddedir.

Bu kanunun 7. maddesinde istenilecek bilgi ve belgenin niteliğini belirtirken “kurum ve kuruluşlar ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme, analiz neticesinde oluşturabilecek türden bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler” denilmektedir. Sayılan nitelikler tavsiye ve mütalaaya uymaktadır, dolayısıyla tavsiye ve mütalaanın zaten kapsam dışında olduğu söylenebilir.

M- Gizliliği kaldırılan bilgi ve belgeler

“Gizliliği kaldırılmış olan bilgi ve belgeler, bu kanunda belirtilen diğer istisnaların kapsamına girmiyor ise, bilgi edinme başvurularına açık hale gelir” (md.28)

Bazı bilgi ve belgeler devlet sırrına, ülkenin ekonomik çıkarlarına, istihbarata, adli ve idari soruşturmaya ilişkin olup “gizli” olarak nitelendirilmiş olabilir. Elbette bu gizlilik daimi olmayacaktır. Değişik süreler sonra gizlilik kalkacaktır. Bilindiği gibi bilgi edinme hakkının sınırlarından birini gizli bilgi ve belgeler oluşturmaktadır. Devlet sırrına ilişkin bilgi ve belge aynı zamanda özel hayatın gizliliğine, haberleşmenin gizliliğine, ticari sırda da ilişkin olabilir. Dolayısıyla devlet kendisi açısından gizliliği kaldırırsa bile, bilgi ve belgenin ilişkin olduğu kişiler açısından gizli kalmaya devam etmesi gerekebilir. İşte kanun maddesi de, devlet bakımından gizliliği kaldırılan bilgi ve belgenin diğer sınırlamalara konu olması durumunda bilgi edinme hakkının sınırlamasını oluşturmaya devam edeceğini ve bilgi edinme hakkı kapsamı dışında kalacağını düzenlemektedir.

4) Hakkın Muhatabı Ve Bilgi Verme Yükümlülüğü

A) Bilgi Verme Yükümlülüğü

Bu kanun bilgi edinme hakkı kanunu olarak tanımlanmıştır. Hakkı temel alma esasına dayanan bir yaklaşımdır ve yerindedir ancak bu kanun bilgi verme kanunu veya bilgi edinme hakkı ve bilgi verme yükümlülüğü kanunu olarak da nitelendirebiliriz. Çünkü kanun koyucu, kanunda ve yönetmelikte bilgi verme yükümlülüğüne önem vermiştir. Verilen önemin hangi alanlarda eksik olduğunu ilerde tartışacağız ancak burada hakkın yöneltileceği kişi, yer bakımından inceleme yapacağız.

“Kurum ve kuruluşlar bu kanunda yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuruların yararlanmasına ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere, gerekli idari ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdür.

Bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren diğer kanunlar bu kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.”

Görüldüğü gibi, madde hakkın muhatabının yükümlülüklerini düzenlemektedir. BEHK'nuna dayanılarak çıkarılan ve bilgi edinme hakkı kanunu uygulamasına ilişkin esas ve usulleri hakkında yönetmeliğin 6. maddesinde bilgi verme yükümlülüğü kapsamında alınacak tedbirleri etraflıca düzenlemiştir.

Yönetmeliğin bu maddesi, kurum ve kuruluşlara, bazı bilgi ve belgeleri hazırlanmak ve tasnif etmek, bazı bilgileri bilgi iletişim teknolojilerinden faydalanarak kamuoyunun bilgisine sunmak, bazı bilgi ve belgeleri de İnternet sayfalarında kamuoyunun bilgisine sunma görevi vermektedir. Yönetmeliğin bu maddesi şöyledir; “Kurum ve kuruluşlar ellerinde mevcut olan ve bilgi edinme başvurusuna konu olabilecek bütün bilgi veya belgeleri, bilgi edinme hakkının kullanımını kolaylaştıracak şekilde tasnif eder. Bu amaçla kurum ve kuruluşların belge kayıt, dosyalama ve arşiv düzeniyle ilgili gerekli idari ve teknik tedbirler alırlar.

BEHK'nın 5. maddesi bağlamında yönetmelik 3 ayrı ve ayrıntılı maddeye yer vermektedir. (md.6-7-8) Yönetmeliğin 7. maddesi ihtiyari olarak İnternet üzerinden yayınlanabilecek bilgi ve belgeleri düzenlemektedir. Bu maddeyle ilgilileri bilgi edinme başvurusu yapmadan yani idareye iş yükü getirmeden doğrudan kurum ve kuruluşun İnternet sayfasından bilgi edinmesini sağlamak amacı güdülmüştür.

Bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla kurum ve kuruluşlar;

a) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki bilgi veya belgelerin konularını ve bunların hangi birimde mevcut olduğunu ihtiva eden kurum dosya planlarını,

b) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporlarını,

c) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki kanun, tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu kararı veya diğer düzenleyici işlemlerin neler olduğunu, yayımlanmışsa hangi tarihli ve sayılı Resmi Gazetede yayımlandığını, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili mevzuatın değişiklikleri işlenmiş halini, bilgi iletişim teknolojilerini kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Kesinleşen faaliyet ve denetim raporları uygun vasıtalarla kamuoyunun incelemesine açık hale getirilir.

Kurum ve kuruluşlar, Kanun ve bu Yönetmelik hükümleri çerçevesinde, bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla kurumsal internet sayfalarını bu madde hükümlerine göre yeniden şekillendirir. Bu Yönetmelik kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, bu bilgileri tek tek birimler bazında, aynı kurumsal internet sayfası üzerinden; zorunlu hallerde kurumsal internet

sayfasından link verilmek suretiyle birime ait internet sayfası üzerinden kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Kurum ve kuruluşlar, görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki bilgi veya belgelerin konularını ve bunların hangi birimde mevcut olduğunu ihtiva eden kurum dosya planlarını, konuyla ilgili mevzuatta belirlenmiş ilkelere uygun olarak düzenlerler. Kurum dosya planları, kurum ve kuruluşların basın ve halkla ilişkilerle görevli birimlerinde oluşturulacak bilgi edinme birimlerinde bulundurulur ve bunlardan yeterli sayıda nüsha başvuru sahiplerinin istifadesine sunulur. Kurum dosya planlarının bir örneği de kurum ve kuruluşların kurumsal internet sayfalarından kamuoyunun bilgisine sunulur.

Bilgi edinme hakkının, elektronik ortamda kullanımını kolaylaştırmak maksadıyla, EK-1 ve EK-2’de yer alan başvuru formları ile kurum ve kuruluşların bilgi edinme birimlerinin elektronik posta yoluyla başvuru kabul edecek elektronik posta adresleri, kurum ve kuruluşların internet sayfalarında yayımlanır. Bu başvuru formları ayrıca, başvuru sahiplerinin istifadesi amacıyla bilgi edinme birimlerinde sürekli bulundurulur.

Yönetmeliğin 6. ve 7. maddeleri bilgi ve belgeleri işleme, tasnif etmek, kullanıma sunma, kamuoyunun bilgisine sunma gibi konuları düzenlemektedir. Peki bu bilgi belgeleri kim, nasıl hazırlayacaktır. İşte yönetmeliğin 8. maddesi de bunu düzenlemektedir. Kurum ve kuruluşlar yönetmeliğin 6. ve 7. maddelerinde gösterilen işleri yürütmek amacıyla yönetmeliğin 8. maddesine göre bilgi edinme birimlerini oluşturacaklardır.

Bünyesinde basın ve halkla ilişkilerle görevli birim olan kurum ve kuruluşlar, bu birimi yeniden yapılandırabileceklerdir, bu birim bulunmayan kurum ve kuruluşlar yeni birimleri yeterli sayıda ve donanımlı personelle oluşturacaklardır. Bu birimlerde görevli personel teknik bakımdan donanımlı olması gerektiği, bilgi edinme mevzuatı ve

kurum ve kuruluşun hangi birimlerden oluştuğunu ve bu birimlerin hangi faaliyetleri yürüttüğünü bilen eleman olmalıdır.

Kurum ve kuruluşlar 6. madde kapsamında oluşturdukları dosyaları, bilgi ve belgeleri bu birimlerde bulundurlar.

Bilgi edinme birimleri başvuru sahiplerini başvuru konusunda bilgilendirecek birimler olduğundan buradaki personel başvuru aşamasında ilgilileri bilgilendirmekle yükümlüdür. Yani bilgi edinme hakkının ilk evresi ve bilgi verme yükümlülüğünün başladığı an başvuru sahibinin bilgi edinme birimine gelmesiyle başlar. İlgiliyi başvuru konusunda aydınlatmak da bilgi edinme hakkı kapsamındadır denilebilir.

B) Bilgi Edinme Hakkının Muhatabı

Başından beri kurum ve kuruluşlar ibarelerini kullanmaktayız. Kurum ve kuruluşların hangi mercileri ifade ettiğini kanun kendisine bakarak verelim. Kanunun 3. maddesinde tanımlar verilmektedir. Bu maddeye göre kurum ve kuruluşlar kanun 2. maddesinde geçen ve kapsama dahil olan bilgi edinme başvurusu yapılacak bütün makam ve mercileri ifade etmektedir.

Kanun 2. maddesi ise aynen şöyledir: “Bu kanun, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde uygulanır”. Demek ki bilgi edinme başvurusunun yöneltileceği yani hakkın muhatabı kurum ve kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıdır.

Bilgi edinme hakkı kanun meclis gerekçesinde, 2. maddenin gerekçesi içerisinde yer alan en önemli ifade, hiçbir kamu kurum ve kuruluşu ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşunun faaliyetlerinin kapsam dışı kalmamasının amaçlandığının belirtilmesidir. O halde tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu

kurumu niteliğindeki kuruluşlardan bilgi edinebileceğini kesin bir dille söyleyebiliriz. Peki hangileridir bu kurum ve kuruluşlar?

1-Merkezi idare kapsamındaki tüm idareler ve bunlara bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar

a- Merkezi teşkilat

Cumhurbaşkanlığı-Sekreterliği-Devlet Denetleme Kurulu

ab) Bakanlar Kurulu, ac) Başbakanlık-bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar

ad) Bakanlıklar- bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar, ae) Taşra teşkilatı (Valilikler, Kaymakamlıklar, Bucak Müdürleri), b) Merkezdeki Yardımcı Kuruluşlar, ab) Danıştay, ac) Sayıştay, ad) Devlet İstatistik Enstitüsü, ae) Devlet Planlama Teşkilatı

2-Mahalli idareler ve bunlara bağlı, ilgili kuruluşlar

a) Yerinden Yönetim Kuruluşları: İl özel idaresi, Belediyeler

b) Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları: Üniversiteler, TRT

Kamu kurum ve kuruluşlardan olan ve başbakanlığa veya bir bakanlığa bağlı, ilgili veya ilişkili olanlar olan kamu kurumları için bir tereddüt hasıl olabilir. Bu kurumlar, idari iktisadi, sosyal, ve Bilimsel, Teknik ve Kültürel kamu kurumları olarak sınıflandırılmaktadır. İdari kamu kurumlarına Karayolları, Devlet Su İşleri, Köy Hizmetleri, Vakıflar, Çocuk Esirgeme Kurumu örnek verilebilir. Bunların hepsi genel müdürlük tarzında kurulmuşlardır.

“İktisadi kamu kurumları ise İktisadi Devlet Teşekkülü, Kamu İktisadi Kuruluşları, Müesseseler, Bağlı Ortaklıklar ve Kamu İştirakçileri olarak sınıflandırılmaktadır. Devlet Malzeme Ofisi, Ziraat Bankası, Türkiye Denizcilik Kurumu iktisadi devlet teşekkülleridir. TCDD, Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Posta İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türk Telekomünikasyonu kamu iktisadi kuruluşlarıdır. Müesseselere örnek olarak MKEK’e bağlı Silah Sanayii Müessesesi, TEKEL’e bağlı Tütün ve Sigara İşletmeleri Müessesesi, TCDD’ye bağlı Adapazarı Vagon işletmelerini verebiliriz. Bağlı Ortaklıklar ise Ziraat Bankasına bağlı Güven Sigorta Türk A.Ş ve Etibank’a bağlı Karadeniz Bakır İşletmeleridir. Kamu iştirakçileridir. Bağlı Ortaklıklar ve kamu

iştirakçileri anonim şirket olup kamu kurumu olarak nitelendirilmemektedir. Sosyal kamu kurumları ise Emekli Sandığı, SSK, BAĞ-KUR, OYAK gibi kurumlardır. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, TÜBİTAK, Türkiye Bilimler Akademisi, Türk Standartları Enstitüsü, TRT, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ise Bilimsel, Teknik ve Kültürel kamu kurumlardır.”¹⁰⁵

Yukarıdaki sınıflandırmayı ve kurumları isimleri ile belirtmeyi gerekli görmemin nedeni vatandaşların bunların özellikleri nedeniyle kamu kurumu olup olmadıkları konusunda bir tereddüt yaşayabileceğidir. Valiliğin veya hastahane, okul, karakol gibi kurumların kamu kurumu olduğundan şüphe yoktur. Kişiler kolaylıkla buralara bilgi edinme talebi ile başvurabileceklerini bilirler.

5) Değerlendirme

Haklar sınırları ve kapsamı başlığı altında A’ dan M’ ye kadar, hakkın sınırlarını inceledik. Bu sınırlamalardan bazıları gerçek bir sınırlama oluşturmazken, bazı sınırlamaların hakkın özü bakımından olmaması gerekir. Diğer bazı sınırlamalar da doğal olarak varolması gereken sınırlamalardır ve kanunda sayılmasa bile yine de bilgi edinme hakkına sınır oluşturabileceğini gördük. Bunların ışığında hakkın kapsamını belirtmek gerekirse; kanunda sayılan sınırlamalar dışında kurum ve kuruluşların elindeki tüm bilgi ve belgeler bilgi edinme hakkı kapsamındadır. Yani, devlet sırrı, çalışma hayatı ve mesleki onuru etkilemeyen yargı denetimi dışındaki idari işlemler, açıklanması veya zamanından önce açıklanması halinde devletin ekonomik çıkarına zarar verebilecek veya haksız rekabet ve kazanca sebep olacak bilgi ve belgeler, çalışma hayatını ve meslek onurunu etkileyecek nitelikte olmayan sivil ve askeri istihbarata ilişkin bilgi ve belgeler, adli ve idari soruşturmalarda, açıklanması veya zamanından önce açıklanması halinde kişisel veya kurumsal zararlara neden olacak bilgi ve belgeler, kişilerin izin verdiği haller dışında, özel hayata ilişkin bilgi ve belgeler

¹⁰⁵ GÖZLER, Kemal., İdare Hukuku Dersleri , Etkin yayınları, Bursa 2002, s.180-181

haberleşmenin gizliliğini ihlal edecek bilgi ve belgeler, tanımlarda ticari sır olarak nitelenen bilgi ve belgeler, kurum içi düzenlemelerden etkilenen personel hariç kurum içi düzenlemeler, tavsiye ve mütalaa talepleri bilgi edinme hakkının sınırlarını oluşturmakta, bunlar dışındaki bilgi ve belgeler kanun kapsamındadır. Kanunda bilgi edinme hakkının kapsamı verilirken, sadece kapsam dışında olan bilgi ve belgeler sayılmamıştır, aynı zamanda kapsamına dahil edilen bilgi ve belgeler de sayılmıştır. Gerçekten de “herkesin bilgi edinme hakkı vardır” denildiğinde sadece kapsam dışında bırakılan bilgi ve belgeleri saymak kapsamı bakımından mantıksız değildir. Çünkü zaten sayılan sınırlamalar dışındaki tüm bilgi ve belgeleri böylelikle kanun kapsamında değerlendirmiş olacaktır. Yani bilgi edinme kanununda sayılan nedenler dışında, bilgi edinme hakkına ilişkin başvurular reddedilemeyecektir. Dolayısıyla kanunda sayılan nedenler dışında bir nedenle başvuru reddedilse, başvurunun reddine ilişkin bu işlem hukuka aykırı olacaktır.

Ayrıca, özellikle kanun kapsamında olduğu zikredilen bazı bilgi ve belgeler sayılmış ki, bunların niteliği itibarı ile bilgi ve belge olarak değerlendirilmemesi sakıncasını gidermiş olmaktadır. Gerçekten de kurum içi görüş, bilgi notu ve tavsiyeler, esas itibarı ile bilgi ve belgenin sözcük tanımlarına girmemektedir. Yine aynı nedenle tavsiye ve mütalaa taleplerinde de kanun kapsamı dışında olduğu belirtilmiştir. Tavsiye ve mütalaa da bilgi ve belge niteliğinde değildir, daha çok yöneltilen kişinin değerlendirmesini ifade etmektedir.

Bilindiği gibi BEHK, bilgi ve belgeyi isteyen kişi ile ilgili olmasını aramamıştır. Kişiler kendileri ile ilgili olmasa bile, kurum ve kuruluşların elindeki bilgi ve belgeleri isteyebileceklerdir. İşte kanun bu genel esası ile çelişen hükümleri vardır. Yani bilgi ve belgenin ancak ilgiliye verilebileceğini düzenleyen bazı hükümleri vardır. Bu bilgi ve belgeler esas itibarı ile kanun kapsamı dışındadır ancak ilgili kişiler bakımından çeşitli hak ihlalleri oluşturma potansiyelleri yüksektir ve bu nedenle sadece ilgililer bakımından kanun kapsamına

sokulmaktadır. BEHK'nun 15. ,18. ve 25. maddesinde Őu dűzenleme vardır: Yargı denetimi dıŐındaki iŐlemler ve askeri ve sivil istihbarata iliŐkin bilgi ve belgeler, çalıŐma hayatını etkilediği ve meslek onurunu zedelediği kiŐiler bakımından, bilgi edinme hakkı kapsamındadır. Aynı Őekilde kurum içi dűzenlemeden etkilenen personel bakımından da kurum içi dűzenlemeler bilgi edinme kapsamındadır.

II-Bilgi Edinme Hakkının Kullanım Usulű

1-BaŐvuru Usulű

A-Başvurabilecek kişiler:

Burada hak sahibinin kim olduĐundan çok baŐvuruyu kimlerin yapabileceĐine deĐinilecektir. Kanunu 4. maddesine gűre herkes bilgi edinme hakkına sahiptir. Yabancı gerçek ve tűzel kiŐiler ise műtekebiliyet Őartı çerçevesinde ve yine ancak kendileriyle veya faaliyet alanları ile ilgili konularda bilgi edinme hakkına sahiptir.

a)Tűzel kiŐiler:

Tűzel kiŐiler de bilgi edinme hakkına sahiptir. Bu nedenle bilgi edinmek amacıyla kamu kurum ve kuruluŐlarına baŐvurabileceklerdir. Ancak Tűrkiye'de faaliyet gűsteren yabancı tűzel kiŐiler sadece kendileriyle ilgili ve faaliyet alanlarına giren konularla sınırlı olmak űzere ve karŐılılık kaydıyla baŐvuru yapabileceklerdir. Yabancı tűzel kiŐilerin baŐvurularını bu Őekilde daraltılması anlamsız ve gereksizdir. Kanunda yeterince sınırlama zaten vardır kaldı ki yabancı tűzel kiŐiler bir Tűrk gerçek veya tűzel kiŐiye ısmarlama bir baŐvuru yaptırabileceklerdir. Bűylece sınırlama bertaraf edilebilecektir. Kaldı ki insan haklarında műtekebiliyet Őartı aramak hukuk dıŐı ve antidemokratik bir tutumdur.

b)Gerçek kişiler:

Tüzel kişileri de gerçek kişiler oluşturmaktadır ve bütün hakların kaynağı ve öznesi gerçek kişiler olduğuna göre bu hakkın öznesi de gerçek kişilerdir. Kanunun 4. maddesi herkes derken kişi olan ve kişi sayılan herkesi ifade etmektedir. Ayrıca başvuru usulüyle ilgili 6. madde de öncelikle gerçek kişinin başvuru usulü açıklanmakta sonra tüzel kişi başvuruları için olabilecek ayırımlara girmektedir.

B- Başvuru şekli:

Bilgi edinme hakkına ilişkin başvuru yazılı şekle tabidir. Her şeyden önce başvuru sahibi belirli bilgi ve öğeleri taşıyan bir dilekçe ile ilgili kuruma başvurmalıdır. Kanunun 6. maddesi gereğince başvuru sahibinin vereceği dilekçe başvuru sahibinin adını ve soyadını, imzasını, oturma yeri ve iş adresini, başvuru sahibi tüzel kişi ise tüzel kişinin unvanını ve adresi ile yetkili kişinin imzasını ve yetki belgesini de içermelidir. Dilekçede istenen bilgi ve belgeler açıkça belirtilmiş olmalıdır. Kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmelikte ise başvurunun kısa sürede sonuçlandırılması için istenen bilgi ve belgenin varsa tarihi, sayısı, konusu ve kurum ve kuruluşunun hangi biriminden istendiği ve benzeri hususlar dilekçede belirtilmelidir.

Yine yönetmeliğin 8. maddesine göre teşekkül edecek bilgi edinme birimlerinin personeli bilgi edinme hakkını kullanacak kişilerin istemeleri halinde bu haklarını kullanmalarını kolaylaştıracak yardımcı yapmaları gerekir. Bu yardım dilekçenin içeriğine ilişkin olabileceği gibi başvurulacak kuruma ilişkin de olabilir. Başvuru 4 şekilde yapılır.

a)Şahsen:

Başvurucu dilekçesini şahsen ilgili kuruma verebilir. Tüzel kişilerin ise, yetkilisi gerekli yetki belgesi ile dilekçeyi şahsen ilgili kuruma sunabilir. Şahsen başvuru ve diğer tüm başvuru şekillerinde başvuru kendisine verilecek cevabın hangi yolla yapılmasını istiyorsa bunu belirtmelidir. Mesela şahsen başvuran bir kişi cevabın elektronik adrese postalanmasını isteyebileceği gibi ikamet veya iş adresine de gönderilmesini isteyebilir. Ancak başvuru hangi usulde olursa olsun

başvuruya konu olan bilgi ve belgenin masrafı ödenip makbuz ibraz edilmeden kendisine bilgi ve belge verilmez.

b)Posta yolu ile:

Başvuru sahibi gerekli bilgileri içeren ve gerekli belgeler ekli dilekçesini posta ile ilgili kuruma gönderebilir, dilekçe kuruma ulaştığında başvuru yapılmış sayılır.

ba) Gerçek kişiler tarafından yapılacak bilgi edinme başvurusu;

-Başvuru sahibinin adı ve soyadı, -İmzası, -Oturma yeri veya iş adresini içeren dilekçenin, Birliğimiz Bilgi Edinme Birimi'nin yukarıda belirtilen yazışma adresine gönderilmesi suretiyle yapılır.

bb) Tüzel kişiler tarafından yapılacak bilgi edinme başvurusu;

-Tüzel kişinin unvanı, -Adresi, -Yetkili kişinin imzası, -Yetki belgelerini,

içeren dilekçenin, Birliğimiz Bilgi Edinme Birimi'nin yukarıda belirtilen yazışma adresine gönderilmesi suretiyle yapılır.

c)Faks ile başvurma:

Dilekçe, faks yolu ile ilgili kurum yada kuruluşa gönderilebilir. Kanun 6. maddesi “.....ve diğer iletişim araçları ile yapılabilir” demek suretiyle başvurunun iletişim aracı olan faks ile de yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Tabi ki bu diğer iletişim araçları dilekçeyi ilgili kurum yada kuruluşa ulaştırabilecek nitelikte olmalıdır. Örneğin telefon da bir iletişim aracıdır ancak bu iletişim aracı ile başvuru dilekçesi verilemeyeceği için telefon diğer iletişim araçları için de kabul edilemez. Bilgi edinme hakkı kanununa dayanılarak çıkarılan yönetmeliğin 10. maddesinin 7. fıkrası da faks yolu ile yapılacak başvuruları düzenlemektedir. Faks ile yapılan başvuru dilekçelerine ek bilgi olarak başvuru sahibinin TC Kimlik Numarası da eklenmelidir. Başvurucu kendisine yine faks ile cevap verilmesini istiyorsa dilekçesi kendi faks numarasını da içermelidir. Başvurulan kurum yada kuruluş faks ile yapılan başvuruya yazı, elektronik posta veya yine faks yoluyla cevap verilecektir. Eğer faks yoluyla yapılan başvuruya karşılık ilgili kurum yada kuruluş istenen bilgi ve belgenin niteliğinden dolayı yukarıda saydığımız hiçbir yolla cevap veremiyorsa

ilgiliye yerinde inceleme, not alma veya izleme yollarından birini veya birkaçını sağlamalıdır. Faks ile yapılan başvurularda başvuru tarihi faksın kurum yada kuruluşa ulaştığı tarihtir.

d)Elektronik posta yolu ile başvurma:

Gerçek kişiler tarafından elektronik posta yoluyla yapılacak başvurularda;

-Başvuru sahibinin adı ve soyadı, -Oturma yeri veya iş adresi,

-T.C. kimlik numarası,belirtilerek, Bilgi Edinme Biriminin veya kurum veya kuruluşun elektronik posta adresine, form doldurulmak suretiyle yapılır.

Tüzel kişiler tarafından elektronik posta yoluyla yapılacak başvurularda;-Tüzel kişinin unvanı, -Adresi, -Yetkili kişinin T.C. kimlik numarası, -Yetki belgelerini içeren, yukarıda yer alan form doldurulmak suretiyle Bilgi Edinme Biriminin veya kurum veya kuruluşun elektronik posta adresine yapılır.

Bilgi edinme hakkı kanunu yürürlüğe girdiğinden beri ilgili tüm çevrelerin kafasındaki en önemli soru bu hakkın kullanımında bürokrasi hantallığı nasıl giderilebilir sorusudur. Gerçekten de bu hakkı kullanılmaz hale getirecek bin bir türlü bürokratik engelin olacağı aşıkardır. Ancak bu kanunun Elektronik posta yolu ile başvurma imkanını sağlamış olması çok önemli olup günümüz içinde zorunludur. Bugün artık neredeyse tüm kamu kurum ve kuruluşları bilgisayarlı sistemlere geçmiştir. İçinde yaşadığımız teknoloji çağı devlet örgütünün işleyişinden kaynaklanan bir çok sorunu peyderpey bertaraf edeceğe benziyor. Daha önce bir sabıka kaydı için günlerce beklemek gerekiyordu. Yine bir kamu kurum yada kuruluşunun hesaplarını binlerce evrak üzerinden incelemek gerekiyordu. Yazışmalarda belgeler kayboluyor yada değiştiriliyordu.

Bilgi edinme başvuruları için elektronik posta ile başvuru imkanını getirilmiş olması bu açıdan çok önemlidir ve başvuru yollarının en sağlıklısıdır. Başvuru tarihi üzerinde ilgili kurum yada

kuruluş personelinin bir inisiyatifi olmayacaktır. Dilekçe İnternet yolu ile gönderildiği tarihte ulaşacaktır. Başvurunun evrak yığını arasında kaybolması söz konusu olmayacaktır. Bunun gibi daha birçok önemli yararı olacağı ileri sürülebilir.

Elektronik posta yolu ile gerçek kişiler tarafından yapılacak başvuruda başvuru sahibinin adı soyadı, oturma yeri veya iş adresine ek olarak kimlik doğrulama amacıyla kullanılmak üzere başvuru sahibinin TC Kimlik Numarası da eklenmelidir. Elektronik posta yolu ile yapılacak başvurular için TC Kimlik Numarası kanımca sıhhat şartıdır. Bu şart hem kanunda hem de yönetmelikte zikredilmiştir. Dolayısıyla elektronik ortamda yapılan başvuruda TC Kimlik Numarası yok ise başvuru yapılmamış sayılır. Tüzel kişiler tarafından Elektronik posta yolu ile yapılacak başvurular tüzel kişinin unvanı ve adresi ile birlikte yetkili kişinin TC Kimlik Numarası belirtilmek suretiyle ve yetki belgesiyle birlikte yapılmalıdır. Burada da TC Kimlik Numarası ve yetki belgesi geçerlilik şartıdır.

Gerçek ve tüzel kişiler 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre elektronik imza kullanmışlarsa artık TC Kimlik Numarası istenmez. Elektronik posta yolu ile yapılan başvurularda başvuru tarihi, başvuruya ilişkin elektronik postanın, ilgili kurum yada kuruluşun Elektronik posta adresine ulaştığı tarihtir. Elektronik posta yolu ile başvuru imkanını sağlama görevi kamu kurum ve kuruluşlarındadır. Kamu kurum yada kuruluşları bilgi edinme birimleri oluşturacaklardır. İşte bu birimler kurum yada kuruluşun elektronik posta adresini oluşturarak İnternet sayfalarında yayınlayacaklardır.

C- Süreler

a)Başvuru tarihi:

Başvuru dilekçeleri veya formları ilgili kurum yada kuruluşların bilgi edinme birimlerince incelenir ve eksiklikler yok ise, evrak kaydı yapılır ve başvuru sahibine başvurunun tarih ve sayısını gösteren bir

makbuz verilir. (Yön. md.14) Başvuru tarihi diğer sürelerin işlemesi bakımından çok önemlidir. Çünkü çoğu zaman başvurunun yapılmış sayılabilmesi için bile uzun süreler geçecektir. Sözelimi Kanununun 11. maddesi ve Yönetmeliğin 17. maddesine uyan bir durum ortaya çıktığında başvuru tarihi, dilekçenin verildiği tarihten çok sonra olabileceği gibi, başvuru tarihi dilekçenin kayıt tarihi iken cevap verme süresi uzayacaktır. Eğer başvuru, yanlış yere başvurmuşsa, başvuru yapılan kurum yada kuruluş dilekçeyi bilgi ve belgenin bulunduğu kurum yada kuruluşa gönderecektir. Bu durumda başvuru tarihi, başvurunun bilgi ve belgeyi elinde bulunduran kurum yada kuruluşça alındığı tarih olacaktır. Eğer kendisine başvuru yapılan kurum yada kuruluş, başvuruya konu olan bilgi ve belge kendisinde olmakla birlikte, bu bilgi ve belge birden çok kurum veya kuruluştan doğuyorsa veya görev alanına giriyorsa, bu halde diğer ilgili kurum yada kuruluştan görüş alarak bilgiye erişimi sağlayabilir. Kurum ve kuruluşlar arasındaki görüş alışverişi cevap verme süresinin uzamasına neden olacaktır. Sürenin uzaması ve gerekçesi başvuru sahibine başvuru tarihinden itibaren en geç 15 gün içinde bildirilmelidir.

b)Cevap süresi:

Başvuru kesinleştikten itibaren bilgi ve belgeye erişim 15 gün içinde sağlanmalıdır.(Kan.md.11) (Yön.md.20) Daha önce de değindiğimiz gibi, yanlış yere veya eksik belgelerle yapılan başvuru, tam bir başvuru olmadığından cevap süresini başlatmaz. Örneğin MGK'dan istenmesi gereken bir bilgi ve belge MİT'ten istenmişse ve MİT bu başvuruyu MGK'ya göndermişse ve MGK'ya 30.08.2004 tarihinde ulaşırsa, başvuru tarihi de 30.08.2004 olacaktır. Cevap verme süresi de 30.08.2004 tarihinden itibaren işleyecektir. Yani 15.09.2004 tarihi cevap verme süresinin son günü olacaktır.¹⁰⁶

c)Cevap süresinin uzaması:

¹⁰⁶ Amerika Bilgi Özgürlüğü Yasası başvuruya cevap verilir verilmeyeceğinin 10 içinde ilgiliye bildirilmesini, nihai cevabın ise 20 gün içinde verilmesi gerektiğini hükme bağlamıştır. (Tesev Bilgi Edinme Hakkı Değerlendirme Raporu. s.10)

Cevap verme süresi 15 gündür ancak istenen bilgi ve belgenin, başvuru alan kurum ve kuruluş içindeki başka bir birimden sağlanması, başvuru ile ilgili olarak başka bir kurum ve kuruluşun görüşünün alınmasının gerekmesi veya başvuru içeriğinin birden fazla kurum ve kuruluşu ilgilendirmesi durumlarında bu süre 15 gün daha uzar. (md.11) Cevap süresinin uzaması halinde, başvuru tarihinden itibaren 30 gün içinde muhatap kurum ve kuruluş bilgi ve belgeye erişimi sağlamalıdır. Sürenin uzamasına bir neden varsa, bu durum başvuru tarihinden itibaren 15 gün içinde başvuru sahibine bildirilir. Ayrıca, başvuru sahibine sağlanacak bilgi ve belgenin maliyet tutarı, ilgili kurum ve kuruluş tarafından başvuru sahibine bildirilince de 15 günlük cevap verme süresi kesilir. Ancak başvuru sahibi 15 gün içinde parayı ödemezse talebinden vazgeçmiş sayılır. Bu durumda da sürenin kesilme tarihinden itibaren 15 gün uzadığı söylenebilir. Kurum yada kuruluş 60 gün içinde cevap vermezse başvuru reddedilmiş sayılır.

d)Kurula itiraz süresi:

Bu başlık altında kurula itirazın esası değil sadece süreleri incelenecektir. Sadece 16. ve 17. maddelere istinaden verilen ret cevaplarında karşı Kurula itiraz edilebilir. Başvuru reddedilirse ve başvuru sahibinin kurula itiraz hakkı varsa, başvuru, başvurusunun reddedildiği tarihten itibaren 15 gün içinde kurula itiraz etmelidir. Kurul itirazı 30 gün içinde karara bağlar, ayrıca kurulun istediği belge ve bilgiyi ilgili kurum ve kuruluş 15 gün içinde vermelidir. (md.13) İtiraz üzerine, başvuru sahibinin idari yargıya başvurma süresi durur.

e)Dava açma süresi:

İdari Yargılama Usulü Kanununun 7. maddesine göre idari işlem ve eylemlere karşı İdare Mahkemelerinde ve Danıştay'ta 60 gün içinde Vergi Mahkemelerinde ise 30 gün içinde dava açılmalıdır. Dolayısıyla bilgi edinme başvurusunun reddedilmesi ve bu ret işleminin başvuru

sahibine tebliğ edilmesinden itibaren 60 günlük dava açma süresi vardır. Bu kanunda zımni red için ayrı bir sürenin olduğu ileri sürülebilir. Çünkü başvuruya en geç 30 gün içinde cevap vermek gerektiğinden bu süre içinde cevap verilmemesi başvurunun red edildiği anlamı çıkmaktadır. Üstelik Başvurusu 16. ve 17. maddelere istinaden reddedilen kişi, önce kurula başvurabilir. Bu halde itiraz süresince 60 günlük dava açma süresi işlemez, durur ancak başvuru sahibi doğrudan dava da açabilir.

D- İtiraz

a)Kurula itiraz:

Bilgi edinme başvurusu 16. ve 17. maddelere istinaden reddedilen kişi, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'na¹⁰⁷ itiraz edebilir. Kanunun 16. maddesi devlet sırrına ilişkin bilgi ve belgelerin, 17. madde ise ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgelerin, bilgi edinme hakkı kapsamı dışında olduğunu düzenlemektedir. Bu iki maddeye dayanılarak, bilgi ve belgelerin niteliğine bakılmaksızın kolayca ret cevabı verilebilecektir. Gerçekten istenen bilgi ve belgenin devlet sırrına ilişkin olduğunun söylenmesi ile başvuru reddedilebilecektir. Kanun koyucu, bu iki maddenin suiistimale açık olduğunun farkında olduğundan, itiraz imkanı getirmiştir. Başvuru sadece bu iki madde nedeniyle reddedilmişse, itiraz hakkı vardır, burada itiraz hakkının dava açma hakkıyla birlikte varolduğu söylenmelidir. Kanunda yer alan diğer kapsam dışı nedenlerle dava reddedilirse, doğrudan ve sadece idari yargıda dava açılabilir.

b)İnceleme ve karar:

Bilgi edinme başvurusu 16. ve 17. maddelerde öngörülen sebeplerle reddedilen başvuru sahibi, yargı yoluna başvurmadan önce kararın tebliğinden itibaren 15 gün içinde kurula itiraz edebilir. Kurul, yapılan itirazı 30 iş günü içinde sonuçlandırır. Kurul, ilgili kurum ve kuruluştan bilgi ve belge isteyebilir. İlgili kurum ve kuruluş da 15 gün

¹⁰⁷ Batılı devletlerde Bilgi Edinme Hakkını garanti altına alma kapsamında anaysal güvence dışında komiserlik, komite veya kurul adı altında kurulmuş organlar bulunmaktadır. İşveç'te Datainspection, ABD'de Federal Trade Comission, Fransa'da Comission d'Acces aux Documents Administratives- CADA bunlardan bazılarıdır.

içinde bu bilgi ve belgeleri kurula vermek zorundadır. Kurul 9 üyeden oluşur ve tüm üyeler Bakanlar Kurulu tarafından seçilecektir. Kurul başkanı, kurulun üyeleri tarafından seçilir ve kurul en az ayda bir defa veya ihtiyaç duyulduğu her zaman başkanın çağrısı üzerine toplanır. Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, bilgi edinme başvurusu, bilgi edinme kanununun 16. ve 17. maddelerine istinaden ret edilenlerin itirazını inceler ve son kararı verir. Kurul, ilgili kamu kurum yada kuruluşun istemi ret etmekte haksız olup olmadığını inceleyecektir. Eğer kurum yada kuruluş talebi ret etmekte haksız ise yani istenen bilgi ve belge 16. ve 17. maddelerde bahsedilen kapsam dışında kalıyorsa, bu halde kurul, başvuru sahibine bilgi ve belgelerin verilmesine karar verir.

2-Başvuru Konusu Olan Bilgi Ve Belgeye Erişim

Bilgi Edinme Kanununun amacı olan şeffaf devlet ve açık topluma ulaşabilmek için toplum bireylerinin herhangi bir faaliyette bulunmadan, bir talep ileri sürmeden elde edebileceği bilgi ve belge dışında kalan ve devlet kurum ve kuruluşlarının elinde olan bilgi ve belgeye ulaşabilmesinin sağlanması gerekir. Bu anlamda esas olan başvuru sahibinin istediği bilgi ve belgenin kendisine sağlanmasıdır. “Sağlanması”ndan kastedilen bilgi ve belgenin mutlaka başvuru sahibinin eline verilmesi değildir. Zaten bilgi ve belgeyi eline verme imkanı oldukça, kişi bu imkandan yararlandırılmalıdır. Ama bu imkanın olmaması ek bir hak sınırlama nedeni olamayacaktır. Bilgi ve belge her türlü iletişim ve inceleme olanaklarından yararlanılarak başvurucuya sağlanmalıdır.

Bu başlık altında bilgi ve belgeye erişimi çeşitli açılardan incelemeye çalışacağım.

A-Bilgi verme yükümlülüğü:

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun “hak” unsuru ön plandadır. Ancak bu kanunun diğer önemli unsuru bilgi verme yükümlülüğü getirmiş olmasıdır. Yani kanunun hem başvurusu olabilecek kişiler açısından bir hak, hem de devlet için bir yükümlülük kanunu olduğu söylenebilir.

Devlet tüm örgütü ile bu yükümlülük altındadır ve bu yükümlülüğü yerine getireceği çeşitli esas ve usuller de kanun ve yönetmelikte düzenlenmiştir.

a) Alınacak tedbirler:

En başta kanunun uygulanabilmesi için “kurum ve kuruluşların kendi içlerinde gerekli hazırlıkları süratle tamamlamaları sağlanmalı, evrak akış ve karar alma süreçleri gözden geçirilmeli, vatandaşa yol göstermek ve yardımcı olmakla görevli birimler veya kişiler belirlenerek sorumluluğun gereği yapılmalıdır.”¹⁰⁸ Kanunun 5. maddesi, kurum ve kuruluşların kanunda yer alan istisnalar dışında her türlü bilgi ve belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmakla yükümlü olduğunu belirttikten sonra kurum ve kuruluşların bu hakkın etkin kullanılması için gerekli idari ve teknik önlemleri almakla yükümlü olduklarına yer vermiştir. Bu kanun maddesinin geniş açılımı 3 madde halinde yönetmelikte düzenlenmiştir. Alınacak tedbirlerin başında, bilgi edinme başvurusuna konu olabilecek bilgi ve belgelerin, bu hakkın kullanılmasını kolaylaştıracak şekilde tasnif edilmesidir. Bunun için de belge kayıt, dosyalama ve arşiv düzeniyle ilgili gerekli idari ve teknik tedbirler alınmalıdır. İkinci olarak kurum ve kuruluşlar bilgi edinme hakkının etkin kullanılması ve başvurulardan kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla bazı bilgi ve belgeleri re’sen kamuoyuna duyuracaklardır. Bu anlamda görev ve hizmet alanlarına giren bilgi ve belgelerin konularını ve bunların hangi birimde olduğunu içeren dosya planlarını, temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alım-satımlarını, projelerini ve yıllık raporlarını, yine görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki kanun, tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu Kararı veya diğer düzenleyici işlemlerin neler olduğunu, yayımlanmışsa hangi tarih ve sayılı Resmi Gazetede yayımlandığını, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili mevzuatın değişiklikleri işlenmiş halini bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak kamuoyunun bilgisine sunmalıdırlar. (Yön.md.6) Yine tedbirler içinde, kurum İnternet sayfasını yeniden düzenlemeli ve her birimin Linki’ni vererek her

¹⁰⁸ Kamu Yönetimde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık, Ankara, Ekim 2003, s. 155

birine ulaşılmasını sağlamalıdır. En önemlisi kurum yada kuruluş İnternet adresini yayımlamaladırlar. Bu İnternet sayfasında bilgi edinme biriminin adresi verilmelidir. Alınacak tedbirlerin biri de kanunun sonunda Ek1, Ek2 olarak yer alan başvuru formlarını kullanıcıların hizmetine sunmasıdır. Kurum yada kuruluş bu formları hem İnternet sayfalarında, hem de bilgi edinme birimlerinde kullanıma sunacaklardır. Bu formlar gerçek ve tüzel kişiler için aslında bir dilekçe örneğidirler. Başvurucuların bu hazır dilekçe örneklerinden yararlanmaları veya yararlandırılmaları hakkın etkin kullanımı bakımından çok önemli. Sözgelimi elektronik posta yolu ile başvuran bir kimse, TC Kimlik Numarasını yazmayı unutabilir. Bu da başvurunun yapılmadığı anlamına gelir, oysa kurum ve kuruluşun İnternet sayfasındaki matbu dilekçeyi kullanırsa, oradaki TC Kimlik Numarası başlıklı yeri görecek ve dolayısıyla zorunlu olarak yazacaktır.

b)İhtiyari olarak yayımlanabilecek bilgi ve belgeler:

Kamu kurum ve kuruluşları bazı bilgi ve belgeleri kendiliğinden İnternet sayfalarında kamuoyunun bilgisine sunabilirler. Kanun bu konuda herhangi bir zorunluluk getirmemekte, kurum ve kuruluşların kendi kararlarına bırakmaktadır. Kanunun bu yolu açık tutmasının nedeni, kanun ve yönetmelikte yer aldığı gibi bilgi edinme hakkının etkin kullanımı ve iş yükünün en aza indirilmesidir. Yönetmeliğin 7. maddesi ihtiyari olarak yayımlanabilecek bilgi ve belgeleri 8 madde halinde sıralamıştır. İhtiyari olarak yayımlanabilecek bilgi ve belgeler şunlardır:

- 1- Teşkilat yapısı, görevler, bütçe, gelir ve giderler hakkında bilgi ve belgeler
- 2- Personel sayısı
- 3- Verilen hizmetlere ilişkin belgeler
- 4- Karar alma, hizmet sunma ve politika oluşturma yöntemlerine ilişkin bilgiler
- 5- Kamuyu etkileyen kararlar ve gerekçeleri, politikalar, bunlar hakkında idare tarafından yapılan değerlendirmeler ve bu kararların alınmasına dayanak teşkil eden bilgi ve belgeler

- 6- Kayıt, dosyalama ve arşiv düzeninin tanıtımına ilişkin belgeler
- 7- Şikayet ve başvuruların yapılma usulü ve verileceği mercii veya yetkili kişi hakkında bilgiler
- 8- İstatistiği veriler, araştırma raporları, makaleler ve diğer belgeler...

Yukarıda maddeler halinde sıralanan bilgi ve belgelerin kamuoyuna sunulması, kurum ve kuruluşların şeffaf işleyişi gereğidir. Bu bilgi ve belgeler kamuoyuna İnternet sayfasında sunulduktan sonra bireyler herhangi bir başvuru yapmadan, sadece İnternet üzerinden kurum yada kuruluşun sayfasına girdiğinde bu bilgilere ulaşabilecektir. Dolayısıyla bu bilgi ve belgelere ilişkin başvurular bertaraf edilerek iş yükü de azaltılmış olacaktır. Aynı zamanda kanunun yükümlülük yönü yerine getirilmiş olacak ki zaten bu kanunun hedefi bilgi edinme hakkının mutlaka bir başvuru ile kullanılmasını sağlamak değil, tersine devletin bilgi edinme hakkı kapsamında yer alan bilgi ve belgeleri saklamasını engelleyip kamuoyu ile paylaşılmasını sağlamaktır.

B-Bilgi Edinme Birimleri

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 4. maddesinin kurum yada kuruluşlara getirdiği yükümlülük gereği alınacak tedbirlerden birisi de bilgi edinme birimlerinin oluşturulmasıdır. Kanuna dayanılarak çıkarılan Yönetmeliğin 8. maddesi oluşturulacak bilgi edinme birimleri konusunda ayrıntılı düzenlemelere yer vermiştir.

Öncelikle kurum ve kuruluşların basın ve halkla ilişkiler birimlerinde hakkın etkin ve zamanında kullanılması için bilgi edinme birimleri oluşturulacaktır. Basın ve halkla ilişkiler birimi yoksa, bilgi edinme birimi diğer bir birim bünyesinde veya doğrudan kurum ve kuruluş yetkilisine bağlı olarak oluşturulur.

Bilgi edinme birimleri yeterli sayıda personel ve teknik araç-gereç bakımından donatılmalıdır. Personel sayısı itibariyle yeterli olması gerektiği gibi birikim, bilgi ve tecrübesi ile de yeterli olmalıdır. Teknik bakımdan donanım için, bu birime faks, telefon, İnternet bağlantılı bilgisayar sağlanmalıdır.

Bilgi edinme birimlerinde görevli personel, başvuruçulara başvuru şekli, başvuru yeri ve başvuru işlemleri konusunda bilgi vermekle yükümlüdür. Yapılan bir başvuruyu işleme koyması ve gerekli işlemleri yapması en başta gelen görevidir. Ayrıca kurum yada kuruluşun elinde hangi bilgi ve belgelerin bulunduğunu gösteren kurum dosya planları da bilgi edinme biriminde, başvuruçuların hizmetine sunulur. Önceki başlık altında değindiğimiz ve ihtiyari olarak kamuoyunun bilgisine sunulacak bilgilerden, kurum ve kuruluşların teşkilat yapısına, görev ve hizmet alanlarına ilişkin bilgiler, tanıtım veya eğitim amaçlı broşürler ve yayınlar yıllık faaliyet raporları ile bütçe ve harcamalarına ilişkin raporlar bilgi edinme birimlerinde bulundurulabilir ve böylelikle başvuruçulara bu bilgi ve belgeler henüz bir başvuru yapılmadan ilgiliye başvuru konusunda bir fikir verir.

Kanun ve yönetmelik bilgi edinme birimlerinin kurulması ve bu birimlerde görevlendirilecek personelin niteliğini belirtmiş olmasına rağmen, bir çok kamu kurum ya da kuruluşu ne yazık ki bu birimleri oluşturmadan sadece internet sayfalarında belirginleştirilmiş ‘bilgi edinme’ başlığı altında kanuna, yönetmeliğe ve yayımlanan genelge ve tebliğlere yer vermekle yetinmektedirler. Bu halde vatandaşın bu haktan yararlanması için ciddi kolaylık sağlandığı söylenemez. Bu sayfalara girecek olan kişiler, internet üzerinden bir başvuru yapabilmeleri için bilgisayar konusunda ve internet konusunda muazzam bilgiye sahip olmalıdır. Ayrıca çoğunlukla doğru düzgün bir ‘bilgi edinme’ birimi oluşturmadıkları için kurum ve kuruluşlara gelen başvurular birimden birime dolaşmaktadır.

a-İstenecek Bilgi ve Belgenin Niteliği

Kanunun 7. maddesi ve Yönetmeliğin 12. maddeleri istenecek bilgi ve belgenin niteliği konusunda düzenlemeye yer vermiştir.

Öncelikle istenecek bilgi ve belgenin, başvuru kurum ve kuruluşun elinde bulunan veya görevi gereği elinde bulunması gereken bilgi ve belgelerden olmalıdır. Görevi gereği elinde bulunması gerekirken, elinde herhangi bir nedenle bulunmuyorsa, o kurum yada kuruluş istenen bilgi ve belgeleri temin etmek zorundadır.

Başvuru konusu bilgi ve belge, başvuru kurum yada kuruluş elinde bulunmuyorsa ve zaten görevi gereği elinde bulunması zorunlu değilse bu halde talebe olumsuz cevap verilebilir.

Başvuru ile istenen bilgi ve belgeye başvuru kurum yada kuruluşun ayrı ve özel bir çalışma, araştırma, inceleme yada analiz neticesinde ulaşacaksa, bu halde de başvuruya olumsuz cevap verilebilir. Hem kanun hem de yönetmelik “olumsuz cevap verilebilir” ibaresine yer verdiği için dolaylı başvuruya olumlu cevap da verilebilir. Yani konunun lafzından her iki nitelik cevap verilebileceği anlamı çıkmaktadır.

Kanunun 7. maddesinde, başvuru ile istenen bilgi ve belge, başvuru kurum veya kuruluştan başka kurum ve kuruluş elinde bulunuyorsa, dilekçenin bu kurum ve kuruluşa gönderileceği ve bu durumun ilgiliye yazı ile bildirileceği hükme bağlanmıştır. Bu durumda başvuru dilekçesi, bilgi ve belgeyi elinde bulunduran kurum ve kuruluşa ulaştığında başvuru yapılmış sayılır.

Yönetmeliğin, kanunun 7. maddesi ile ilgili 12. maddesine ek bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre “belli tarihte açıklanacağı, duyurulacağı önceden belirtilmiş olup, zamanından önce açıklanması halinde kamu yararını zedeleyecek veya kişisel menfaat temin etmek için kullanılacak bilgi ve belgelet belirtilen tarihten önce açıklanamaz ve bu belgelere erişim sağlanamaz”.

C-Yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi ve belgelere erişim (md.8)

Bu konudaki kanun ve yönetmelik maddesi aynıdır. “Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış veya yayın, broşür, ilan vb. yollarla kamuya açıklanmış bilgi ve belgeler, bilgi edinme başvurularına konu olamaz. Ancak yayımlanmış ve kamuya açıklanmış bilgi ve belgelerin ne şekilde, ne zaman ve nerede yayımlandığı veya kamuya açıklandığı başvurucuya bildirilir.”

Daha önce B1c başlığı altında bilgi edinme birimlerine değinmiştik. Bu başlık altında kurum ve kuruluşların zorunlu olarak ve ihtiyari olarak kamuoyunun bilgisine sunacağı bilgi ve belgelere değinmiştir. İşte o maddeler gereği bir çok bilgi ve belge yayımlanır. Zaten yayımlanması ve kamuoyunun bilgisine sunma amaçlarından biri iş yükünü azaltmaktır. Dolayısıyla önceki açıklamalar ışığında bu madde, yine de yayımlanmış veya kamuoyunun bilgisine sunulmuş bilgi ve belgeler konusunda olabilecek başvuruların iş yükü getiriyorsa olumsuz cevaplandırılabilceği gibi, iş yükü az ise cevaplandırılabilceğini hükme bağlayarak, karışıklığı gidermeye yönelik olmuştur.

D-Gizli bilgi ve belgeyi ayırarak bilgi ve belge verme

Başvuru konusu bilgi ve belge açıklanması yasaklanmış veya gizli bilgileri de ihtiva edebilir. Kanunun amacı mümkün olduğu kadar açıklık ve şeffaflık yaratmak olduğuna göre, eğer başvuru konusu bilgi ve belgede gizli veya yasaklanmış kısım dışında, başvuruya verilecek cevap için yine de anlamlı ise bu durumda gizli veya açıklanması yasaklanmış kısım çıkarılarak geriye kalan bilgi ve belge kısmı başvurana verilmelidir. Aynı zamanda bu ayırma işinin gerekçesi de başvurana bildirilmelidir. Kanunun 9. maddesi ve Yönetmeliğin 21. maddesi bu durumu aynı şekilde düzenlemiştir.

E-Başvuru ücretleri

Kanunun 10. maddesinin son fıkrası ve Yönetmeliğin 22. maddesi başvuru ücretlerini düzenlemektedir. Kanunun 10 maddesinin son fıkrası şöyledir; Başvurunun yapıldığı kurum veya kuruluş erişime olanak sağladığı bilgi veya belgeler için başvuru sahibinden erişimin gerektirdiği maliyet tutarı kadar bir ücreti gelir kaydetmek üzere tahsil edebilir”.

Maddeden de anlaşılacağı gibi ücret konusu bilgi ve belge değil, bu bilgi ve belgeyi sağlamadır. Bilgi ve belge sağlanırken fotokopi, faks, fotoğraf çekilebilir, dosya ve kağıt kullanılabilir. İşte ücret konusunu bunlar oluşturabilir. Yoksa bilgi ve belge bedeli bir ücret olamaz. Nitekim yönetmelik maliyet nedenlerini sayarken “inceleme, araştırma, kopyalama, postalama...” gibi nedenleri belirtmiştir. Kurum ve kuruluşlar her yıl bütçe konusunda belirlenecek ilkelere göre bilgiye erişim ücret tarifelerini belirlerler. Elektronik posta yolu ile erişimi sağlanan bilgi ve belgeler için de maliyetiyle orantılı bir ücret tahsil edilebilir.

Kurum ve kuruluşlar başvuru tarihinden itibaren 15 gün içinde başvurana, bilgi ve belgeye erişim karşılığında ödeyeceği ücreti bildirirler. Eğer sürenin uzama nedeni varsa 30 gün içinde başvurana bildirilir. Bu bildiri ile 15 ve 30 günlük süreler kesilir. Eğer başvuru sahibi bildiri kendisine tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içinde ücreti ödediğini bildiren belgeyi sunmadığı takdirde talebinden vazgeçmiş olur.

Başvuru ücretleri, ilgili kurum ve kuruluş bütçesine gelir kaydedilmek üzere saymanlıklara veya bu saymanlıklar adına bankalar ve diğer finans kurumları ile PTT şubelerinde açılan hesaplara yatırılır. Kamu kurum niteliğindeki meslek kuruluşları da erişimi sağladıkları bilgi ve belge karşılığında ücret talep edebilirler ve başvuranlar tarafından bu meslek kuruluşları adına açılan hesaplara yatırılır.

III) Kanunun Uygulanmasında Sorumluluk

Bu kanun bir taraftan vatandaş için “hak” getirirken öbür taraftan da kamu kurumları ve personel için “yükümlülük” getirmektedir. Yükümlülüğün yerine getirilmemesi doğal olarak yaptırımla karşılaşacaktır. Yaptırım adli veya idari veya her ikisi birden olabilir. Hak sahibi gerçek ve tüzel kişi de hakkı kötüye kullanma niteliğinde olan davranışlardan kaçınmalıdır. Elde ettiği bilgi ve belgeyi ticari amaçla kullanır veya çoğaltır veya yayımlarsa çeşitli kanunlarda düzenlenen hükümler devreye girer.

1) Cezai Sorumluluk

Bu kanunun uygulanmasında çıkabilecek cezai sorumlulukta memur kavramı devlet memurları kanununa göre değil ceza kanununa göre anlaşılmalıdır. Ceza hukukundaki memur kavramı ile İdare hukukundaki memur kavramı arasında fark vardır. Ceza kanunundaki memur kavramı İdare Hukukuna göre daha geniş ve kapsamlıdır. Türk Ceza Kanununun 279. maddesine göre, sürekli ya da geçici surette yasama, idari, yargısal bir kamu görevi gören devlet ya da öteki her türlü kamu kurumları memur ve müstahdemleri ile ücretli ya da ücretsiz, zorunlu ya da isteğe bağlı olarak bunlara benzer görevleri yerine getiren öteki kişiler memurdur. Görüldüğü gibi, Türk Ceza Kanununa göre, kamu görevinde bulunan herkes memur sayılmaktadır.¹⁰⁹ Söz konusu maddeye göre yasama, yürütme, yargı ve idari organların herhangi birinde yukarıda anlatılan niteliklerden biri ile görev ifa etmek memur sayılmak için yeterlidir.¹¹⁰

Kanununun 29. maddesi şöyledir: “Bu kanunun uygulanmasında ihmali, kusuru veya kastı bulunan memurların ve diğer kamu personelinin işledikleri fiillerin genel hükümler çerçevesinde ceza kovuşturması gerektirmesi hususu saklı kalmak kaydıyla, tabi oldukları mevzuatta yer alan disiplin cezaları uygulanır. Maddeye bakıldığında memurun ve diğer kamu personelinin işlediği fiil bir cezai kovuşturma

¹⁰⁹ GİRİTLİ, İsmet / BİLGİN, Pertev / AKGÜNER, Tayfun., a.g.e. s.573

¹¹⁰ PINAR, İbrahim., Memur Suçlarında İdari ve Adli Soruşturma Usulleri, Seçkin yayımları, Ank. 2003, s.57

gerektirmesi durumunda genel hükümler çerçevesinde işlem yapılacaktır. Yani kusurlu bulunan memur hakkında ceza kovuşturması açılacaktır. Ceza kovuşturması iki şekilde olabilir. İşlenen fiilin oluşturduğu suç bakımından ikili bir ayırım yapmak gerekir. Memurların ve diğer kamu personelinin yargılanması iki ayrı yasa ile düzenlenmiştir. Bunlar 4483 ve 3628 sayılı yasalardır. Yolsuzluk kapsamındaki suçlar için 3628 sayılı yasa geçerlidir ve bu gruba giren suçu oluşturan fiilleri işleyen memurlar ve diğer kamu personeli hakkında savcı doğrudan dava açabilir. Bu suçlara örnek vermek gerekirse; zimmet, rüşvet, irtikap bu suç tiplerindedir. Sözgelimi bilgi edinme talebiyle yapılan bir başvuruda talep edilen bilgi ve belge devlet sırrını oluşturuyorsa veya özel hayata giriyorsa memurun bu talebi ret etmesi gerekiyor. Buna rağmen memur rüşvet karşılığında bilgi ve belgeyi verirse ve bundan Cumhuriyet Savcısının (hangi şekilde ve yolla olursa olsun) haberi olursa memur hakkında doğrudan hazırlık soruşturması başlatıp kamu davası açabilir.

3628 sayılı yasa kapsamında olmayan diğer özgü suçların hepsinin kovuşturması 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Personelinin Yargılanması Hakkında Kanun uygulanacaktır. Bu kanun memurlar bakımından tam bir dokunulmazlık yaratmaktadır. Bu yasanın yol açtığı tahribatlar en az milletvekili dokunulmazlığınıninki kadardır. Bir memurun 4483 sayılı yasa kapsamındaki bir suçu işlediği haberi veya ihbarı üzerine Cumhuriyet Savcısı doğrudan dava açamayacaktır. Öncelikle kovuşturma sonucu hazırladığı dosyanın memurun bağlı olduğu en yüksek mülki amire “yargılamaya izin” verilmesi talebiyle sunacaktır. Mülki amir dosyayı incelemesi ve bir tavsiye raporu hazırlaması için bir muhakkik atar. Ön incelemede muhakkik raporunu sunduktan sonra yargılamaya izin konusunda aşağıdaki merciiler karar verir;

- a) İlçede görevli memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında kaymakam,
- b) İlde ve merkez ilçede görevli memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında vali,

c) Bölge düzeyinde teşkilâtlanan kurum ve kuruluşlarda görev yapan memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında görev yaptıkları ilin valisi,

d) Başbakanlık ve bakanlıkların merkez ve bağlı veya ilgili kuruluşlarında görev yapan diğer memur ve kamu görevlileri hakkında o kuruluşun en üst idari amiri,

e) Bakanlar Kurulu kararıyla veya bakanlıkların merkez teşkilâtında görevli olup ortak kararla atanan memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında ilgili bakan, Başbakanlık merkez teşkilâtının aynı durumdaki personeli hakkında Başbakan,

f) Türkiye Büyük Millet Meclisinde görevli memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreteri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreteri ve yardımcıları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı,

g) Cumhurbaşkanlığında görevli memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri hakkında Cumhurbaşkanı,

h) Büyükşehir belediye başkanları, il ve ilçe belediye başkanları; Büyükşehir, il ve ilçe belediye meclisi üyeleri ile il genel meclisi üyeleri hakkında İçişleri Bakanı,

i) İlçelerdeki belde belediye başkanları ve belde belediye meclisi üyeleri hakkında kaymakam, merkez ilçelerdeki belde belediye başkanları ve belde belediye meclisi üyeleri hakkında buldukları ilin valisi,

j) Köy ve mahalle muhtarları ile bu Kanun kapsamına giren diğer memurlar ve kamu görevlileri hakkında ilçelerde kaymakam, merkez ilçede vali soruşturma izni verebilir.”¹¹¹

Yargılamaya izin verildikten sonra memur hakkında dava açılabilir. Örneğin görevi kötüye kullanma, görevi ihmal suçları hep bu usule tabi olacaktır. Bu kanunun uygulanmasında memura özgü olan suçların çoğu işlenebilecektir ama çoğunlukla görevi ihmal suçunun işleneceğini söyleyebilir. Son yıllarda yukarıda saydığımız yetkili merciiler

¹¹¹ <http://www.yayin.adalet.gov.tr/kanun/4483.htm>

yargılamaya izin verme eğilimine girmişlerdir. Bu zihniyet değişikliği dokunulmazlık bakımından iyi bir gelişmedir ancak verilen iznin altında yatan başka nedenler bulunabilir. Bu bakımdan mahkemenin ön incelemedeki muhakkik raporuna itibar etmeden yeniden bilirkişiye inceleme yaptırması gerekir.

Hakkında ceza soruşturması yapılan ve kamu davası açılan memura disiplin cezası da verilebilir. Ayrıca görevden uzaklaştırma kararı da alınabilir. Özellikle soruşturmanın selameti ve kamu hizmetinde aksamalara meydan verilmemesi için görevden geçici olarak uzaklaştırma kararı verilmelidir.

2) İdari Sorumluluk

Cezai sorumluluk gerektirip gerektirmemesi bir yana memur ve diğer kamu görevlilerinin, idari disiplin cezasını gerektiren bir durumu ortaya çıktığında, gerekli idari soruşturma başlatılır ve bu soruşturmanın sonucunda (5) beş ayrı disiplin cezasından biri (uyarma, kınama, maaştan kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması, memurluktan çıkarma) uygulanır. İşte bu kanunun uygulanmasında da memurun yukarıdaki disiplin cezalarından birini gerektiren bir fiili olabilir. Bu halde idari soruşturma yapılır ve fiili hangi disiplin cezası gerektiriyorsa, o disiplin cezası verilir. Kamu hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacı ile kanunların, tüzüklerin ve yönetmeliklerin Devlet memuru olarak emrettiği ödevleri yurt içinde veya dışında yerine getirmeyenlere, uyulmasını zorunlu kıldığı hususları yapmayanlara, yasakladığı işleri yapanlara durumun niteliğine ve ağırlık derecesine göre 125 inci maddede sıralanan disiplin cezalarından birisi verilir. (md.124/2)

Devlet memurları kanununda sayılan disiplin cezaları ve bu cezaların verilmesini gerektiren fiilleri incelediğimizde bilgi edinme hakkı kanununun uygulanması açısından memuru göstereceği tutumların hangi fiili ve dolayısıyla disiplin suçunu gerektireceğine bakalım; Uyarma : Memura, görevinde ve davranışlarında daha dikkatli olması

gerektiğinin yazı ile bildirilmesidir. Uyarma cezasını gerektiren ve bilgi edinme hakkında ortaya çıkacak fiil görevine veya iş sahiplerine karşı kayıtsızlık göstermek veya ilgisiz kalmak olabilir veya verilen emir ve görevlerin tam ve zamanında yapılmasında, görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasların yerine getirilmesinde, görevle ilgili resmi belge, araç ve gereçlerin korunması, kullanılması ve bakımında kayıtsızlık göstermek veya düzensiz davranmak olabilir.

Kınama cezasını gerektiren ve bilgi edinme hakkının kullanımında ortaya çıkacak fiil ve haller verilen emir ve görevlerin tam ve zamanında yapılmasında, görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasların yerine getirilmesinde, görevle ilgili resmi belge, araç ve gereçlerin korunması, kullanılması ve bakımından kusurlu davranmak olabilir ki bu aynı zamanda uyarma suçunun da nedenidir.

Aylıktan kesme : Memurun, brüt aylığından 1/30 - 1/8 arasında kesinti yapılmasıdır. Aylıktan kesme cezasını gerektiren ve yine bilgi edinme hakkının kullanımında disiplin cezasına neden olabilecek fiil ve haller, kasıtlı olarak; verilen emir ve görevleri tam ve zamanında yapmamak, görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasları yerine getirmemek, görevle ilgili resmi belge, araç ve gereçleri korumamak, bakımını yapmamak, hor kullanmak olabilir.

Kademe ilerlemesinin durdurulması : Fiilin ağırlık derecesine göre memurun, bulunduğu kademedeki ilerlemesinin 1 - 3 yıl durdurulmasıdır. Bilgi edinme hakkı kanunun uygulanmasında memurun kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır: Görevi ile ilgili olarak her ne şekilde olursa olsun çıkar sağlamak, gerçeğe aykırı rapor ve belge düzenlemek, açıklanması yasaklanan bilgileri açıklamak, verilen görev ve emirleri kasten yapmamak olabilir.

Devlet memurluğundan çıkarma: Bir daha Devlet memurluğuna atanmamak üzere memurluktan çıkarmaktır ve bilgi edinme hakkı açısından önemli bir çıkarma nedeni vardır. Bilindiği gibi devlet sırrı olarak nitelendirilen ve gizli olan bilgi ve belgeler bilgi edinme hakkı

kapsamı dışındadır. İşte bir memur yetki almadan gizli bilgileri açıklamak devlet memurluğundan çıkarılma cezası ile cezalandırılır. Genel bir değerlendirme ile disiplin cezalarının devlet memurunu bilgi ve belge veremeye değil vermemeye yönelteceği söylenebilir. Çünkü vermediği zaman alacağı ceza çoğunlukla uyarı veya kınama olacaktır. Oysa özellikle niteliğini tam olarak bilemediği bilgi ve belgeyi verirse ve fakat bunlar bilgi edinme kanununda kapsam dışı tutulan bilgi ve belgelerden ise o zaman memur memurluktan bile atılabilecektir.

IV) Değerlendirme

Bilgi edinme hakkının muhatabı, kullanım usulü, bilgi verme yükümlülüğü, bilgi edinme hakkına konu olacak bilgi ve belgelerin niteliği ve bilgi edinme hakkının kullanımından doğabilecek sorumluluk yukarıda incelendi. Saydığımız başlıklarda yukarıda anlatılanlar dışında söylenecek şeyler vardır ancak bu değerlendirmede daha çok neyi geride bıraktığımıza bakalım. Yukarıda vurgulandığı gibi bilgi edinme hakkı kanunu bireye bu hakkı tanıırken kamu kurum ve kuruluşlarına da bilgi verme yükümlülüğü ödevini yüklemiştir. Bu anlamda birey bu hakkını kullanmak üzere talebini tüm kamu kurum ve kuruluşlarına yöneltebilecektir ancak talebe konu bilgi ve belge hangi kurum ya da kuruluşun elinde ise talebin ona yöneltilmesi gerekir ki eğer birey bu talebini yanlış yere yöneltmiş olsa bile başvurusu reddedilmeyecek, bilgi ve belgeyi elinde bulunduran kurum ya da kuruluşa yöneltecektir.

Bilgi edinme hakkının kullanım usulü karışık ve külfetli değildir ancak Uygulamada bu hakkın kanunda ki kadar berrak ve pratik kullanılmayacağı elbette rahatlıkla söylenebilir. Gerçek ve tüzel kişiler (tüzel kişiler için yetkili kişi veya organ) şahsen, posta, faks ve elektronik posta yollarından biri ile ilgili kurum ya da kuruluşa başvurabilirler. Dilekçenin kayıt edilmesi başvuru tarihi olacak, bu andan itibaren cevap süresi işlemeye başlayacaktır. Cevap süresi sadece iki nedenle, yani talebe konu olan bilgi ve belgenin bir başka kurum

elinde olması veya birden çok kurumun elinde bulunması durumunda 15 gün uzayacaktır ancak bunun ilk 15 günlük süre içinde ilgiliye bildirilmesi gerekir.

Bilgi edinme hakkı kanunu, hakkın kullanımında sadece iki nedenle ret edilen ve bu ret kararına yapılacak başvuruları değerlendirecek bir kurulun kurulmasını öngörmüştür. Bu iki neden kanunun 16. ve 17 .maddelerindeki kapsam dışı bırakılan bilgi ve belge konusunda, yani devlet sırrı ve devletin ekonomik çıkarlarına ilişkin bilgi ve belgelerdir. Başvurusu bu nedenle ret edilen kişi bu ret kararının kendisine tebliğ edilmesinden itibaren 15 gün içinde bilgi edinme değerlendirme kuruluna başvurabilecektir. Kurul da kendisine yapılan başvuruyu 30 gün içinde sonuçlandırmak zorundadır. Burada şu söylemek gerekir; kurula itiraz hakkının sınırlandırılmış olması kanımca yerinde değildir. Başvuru hangi nedenle ret edilirse edilsin kişiler itiraz edebilmeliydi. İdari yargıya başvurma süresi bu itiraz ile kesilmektedir. O halde mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve kısa sürede çözüm yaratmak amacına hizmet etmesi amacıyla bütün ret nedenleri için itiraz hakkı tanınmalıydı.

Bilgi edinme hakkı kapsamında kamu kurum ve kuruluşları kendiliğinden bir kısım bilgi ve belgeyi kamuoyu ile paylaşmak amacıyla çeşitli tedbirler almakla yükümlenmişlerdir. Ayrıca başvuruya cevap için hazırlanan, temin edilen bilgi ve belgenin kuruma maliyeti başvuruca dan bilgi ve belgeye erişim ücreti olarak alınacaktır. Bilgi edinme hakkının kullanımında sorumluluk için bu kanununa özgü bir yaptırım öngörülmüş değildir ve kanımca bu önemli bir eksiklik oluşturacaktır. Eğer sorumlu kişinin davranışı ceza suç oluşturuyorsa bu konuda ki genel hükümler saklı kalmak üzere davranışının gerektirdiği disiplin cezasının uygulanmasını öngörülmüştür.

SONUÇ

1-Herkesin bilmediği bir Şeyi bilmek bir ayrıcalıktır. Bu ayrıcalık yönetme gücü ve yetkisi ile birleŐince tasavvur edilemeyecek ölçüde toplum üstü bir statü elde edilmektedir. Bu üstün ve ayrıcalıklı statüde bulunanlar iktidarlarını paylaşmak anlamına gelebilecek olan bir yaklaşımı neden göstersinler, yani sadece kendilerinin bildiklerini neden toplumla paylaşsınlar? Nitekim devlet örgütünün uzun tarihsel geçmişine baktığımızda yönetim çeŐidi ne olursa olsun iktidar odaklı gizli bilgiler ve faaliyetler her zaman olagelmıştır. Günümüzde ise insan hakları ve hukuk devleti ekseninde devletlerin geçirdikleri değişim ile iktidar ve tüm devlet kurumları ŐeffaflaŐmaktadırlar. Bu Şeffaflaşma sürecinin en belirgin işareti bilgi edinme hakkı kanunudur. Yönetimin Őeffaflığının sağlanması meşru devlet için zorunludur ve bunu sağlayacak araçlardan biri bilgi edinme hakkıdır. İktidarın kötüye kullanılmasının önlenmesi noktasında ulaŐılan son nokta Őeffalıktır.

2-Doğru, tarafsız ve eleştirel bilgi, düşünce özgürlüğü için zorunludur. Diğer taraftan düşüncenin dışa vurulması olan ifade özgürlüğü de en az iç özgürlük kadar önemlidir. Düşünce ve bilgi birbirinin hammaddesidir. Edinilen bilgiler yeni düşüncelerin

üretmesini sağlar, Ki üretilen her yeni düşünce aynı zamanda yeni bilgi olacaktır. Dolayısıyla bu iki kavramı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bunun sonucunda bilgi edinme hakkı bireylere özgür düşünme olanağını sunacaktır. Bilgi edinme hakkı düşünce özgürlüğü için kaçınılmazdır. Bu noktada bilgi edinme hakkı insan haklarından biridir ama kaynağını önceki insan haklarına dayandırdığımız bu yeni hak temel bağına düşünce özgürlüğü ile kurmaktadır. Düşünce özgürlüğünden kasıt sadece genellikle kast edilen düşünceyi ifade özgürlüğü değil aynı zamanda kanaat oluşturma özgürlüğüdür.

3-Her hangi bir insan hakkı, kullanımını noktasında hak sahibine külfetler ve eziyetler veriyorsa veya kişi, bu hakkın kullanılmasını anlamsız hale getirecek engellerle karşılaşılıyorsa o hak ihlal ediliyor demektir. Bu noktada BEHK’i genel hatları ile değerlendirdiğimizde elbette bu nitelikte unsurlarla karşılaşmak mümkündür. Bilgi edinme hakkı kanununa çeşitli eleştiriler yöneltilebilir ki eleştirilecek yanları oldukça fazladır. Kanunun kendisinde varolan ve eleştiri konusu olabilecek unsurlar batılı demokratik çağdaş devletlerin bu nitelikteki kanunlarında da vardır. Bu durum elbette bu unsurlara meşruiyet sağlamaz. Yine de kanunun sağladığı kazanımları esas olarak uygulamada elde etme noktası önemlidir. Bilgi edinme hakkının yasal güvenceye alınmış olması önemli bir adımdır ancak tek başına yeterli değildir. Asıl önemli olan uygulamadır.

4-Son dönemde Türkiye olağanüstü bir değişim içindedir. Bu değişimi gerçekleştiren siyasi iktidar, bürokratik oligarşiden yakınırken devletin tüm kademelerinde uygulama sorunları ile karşılaşmaktadır. Demokratik bir süreç içinde baskı grupları çeşitli tepkilerle ortaya çıkmaktadır ama ülkemizde değişimden rahatsız olan bazı kesimler değişimin önünde şanlı bir direniş sergilemektedirler. Günümüzde kimse açıkça demokrasi ve insan hakları karşıtı bir tavır sergilemek istemez. Bu nedenle bu sürece direnç gösterenler toplumda kabul görececek söylemlerle ortaya çıkmaktadırlar. Bilgi edinme hakkının da bir parçası olduğu bu reform süreci bildik klişeler engellenmek

istenmektedir ancak bu kesimler BEHK neden çıkarıldı şeklinde bir tepki ortaya koymamışlardır. Bilakis neden bu kanunda hakkı sınırlayan bu kadar çok nedene yer verildi diye eleştirmekten geri durmamaktadırlar. Bilgi edinme hakkının yasal güvenceye kavuşturulması konusunda olumsuz bir ses duyulmamıştır ancak bu hakkı kullanacak olanlara karşı değişime direnenler pek hoşgörülü olmayacaktır.

5-Bilgi edinme hakkı kanununda çeşitli sınırlamalara yer verilmiştir. Bu sınırlamaların bazıları devletin ve ülkenin güvenliğini sağlama, bazıları kamu hizmetlerinin, kolluk faaliyetlerinin, yargı faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, bazıları ise bireylerin özel hayatını, diğer bazıları da ticari, mesleki ve sanatsal çalışmaların ve ürünlerinin korunması amaçlarına hizmet etmesi için getirilen sınırlamalardır. Hukuki bir değerlendirmede hiçbir sınırlamanın olmamasının savunulamayacağı gibi kanunda yer alan tüm sınırlamaların da kabul edilemeyeceği, bazı sınırlamaların hakkın kullanımını anlamsız hale getirecek nitelikte olduğuna vurgu yapılabilir. Şeffaf olması gereken birey değil, devlettir. Kapısını her vatandaşa açmayan bir devlet kötü yönetilen, garı meşru işler çeviren, kapalı kapılar ardında ulusal olmayan çıkarların hesabını yapan ve bunları topluma ulusal çıkar kılıfıyla sunan devlettir. Devlet tüzel kişidir ve özel hayatı yoktur. Dolayısıyla şeffaf olmalıdır.

6-1982 Anayasasının ilk halinde Türk Devletinin kutsal olduğu ifade edilmekteydi. Her ne kadar bu hüküm kaldırıldıysa da zihniyette bu kutsallık muhafaza edilmektedir. Bu toprağın insanı ekseriyetle devleti “baba” olarak nitelendiren “Taç giyen baş, akıllanır” diyen biri olarak kutsal olamayan bir devleti devletsizlikten kötü bir durum olarak değerlendirecektir çünkü o, tarihsel pratik nedeniyle devleti, değeri kendinden menkul bir varlık olarak ve iktidar kaynağını da aşkın evrenden bahşedilmiş olarak değerlendirmektedir. Zihniyet değişimi bu ülkenin her insanına gereklidir. Bu nedenle devlet değişmelidir ancak en az onun kadar vatandaşın da değişmesi gereklidir. Bilgi edinme

hakkı, edilgen bireyden edilgen devlete doğru gidişin en önemli adımlarından biridir. Artık devlet dairelerin kapısında, hangi hiyerarşik basamakta olursa olsun kamu görevlisi karşısında el pençe divan duran vatandaşlar yerine “ben vatandaşım” diyen ve ortalığı telaşa verenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

7-Bilindiği gibi “hukuk devleti”ni zedeleyen önemli noktalardan biri yargı dışı bırakılmış idari işlem ve kararların varlığıdır. Bir idari işlem ve kararı yargı denetimi dışında bırakmanın yegane nedeni olabilir; o neden de, o işlem ve kararların hukuka aykırı olduğunun onu yapan organ tarafından da bilinmesidir. Yargı organlarının tarafsız olmayacağını düşünmek ve bu endişe ile işlemleri yargıdan kaçırmak daha vahim bir durumdur. 1982 anayasası ile yargı dışı bırakılmış işlemler hala yargı dışında bulunmakla birlikte Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile karanlık nispeten aydınlanmıştır. Yargı denetimine açılmayan işlemlerle ilgili bilgi ve belgeler, kimin hakkında tesis edilmişlerse o kimse tarafından bilgi edinme hakkı kapsamında elde edilebilir. Bu kısmi iyileştirme de bireyi devlet karşısında güçlü ve etken kılan unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bir devletin katı bir resmi ideolojiden hareket ederek egemenliğini ve gücünü kendini koruma refleksi içinde kullanarak hukukun esasını dilediği gibi yorumlayıp şeklinin gereksiz formalite olarak görerek vatandaşına işlem yapması, o devleti insanlar için devasa bir tehlike haline getirir.

Bilgi edinme hakkı kanunu, tüm eksiklikler ve eleştirilecek yanlarına rağmen gerçekten yeni bir döneme işaret etmektedir. Türkiye, tek parti sisteminden askeri darbelere, ilkel şiddet girdaplarından aklı terk etmiş siyasi söylem ve örgütlenmelere, bulunduğu coğrafi yer nedeniyle sürekli dünya siyasetindeki bloklar arasında denge politikası yürütmeye ve sürekli ülkeyi çevreleyen düşmanlar üzerine odaklanmış bir eğitim modeline bağlı olarak insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda karnesi kırıklarla dolu, uluslar arası ilişkilerde karne kırıklarını içerdeki kendine özgü hassasiyetlere dayandıran, düşe kalka ilerleyen ve gelişim ve değişime

direnen bir ülke olarak muasır medeniyetler seviyesine ulaşma noktasında gerekli irade, azim ve zihniyetten yoksun iken son dönemde özellikle yasal düzenlemeler bakımından önemli hamleler yapmaya başlamıştır. Bilgi edinme hakkı da bu hamlelerin bir unsuru olması nedeniyle devlet ve toplum hayatında hissedilir etkileri olması dileğiyle bu çalışma tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

ACUN, Ramazan., Yeni Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, İLESAM Bülteni, 55(Ocak, Mart 2001)

AKAD, Mehmet., DİNÇKOL, Bihterin. Genel Kamu Hukuku, Der Yayınları İst. 2000

AKINCI, Müslüm., (Dr), Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, Beta yayınları, İst. 1999

CAN, Osman. Düşüncayı Açıklama Özgürlüğü, Anayasal Sınırlar açısından Neler Değışti? (Yayınlanmış makale olup kendisinden edinilmiştir.)

CİHANER, İlhan., İnsan Hakkı Olarak Bireysel Bilgi Edinme,(Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, YÖK'ten edinilmiştir.) Ankara

ÇELİK, Ahmet./TONTA, Yaşar. Düşünce Özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri

ÇELİK, Ahmet. Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri

DONNELLY, Jack., İnsan Hakları, Çeviren: Mustafa ERDOĞAN, Levent KORKUT, Yetkin yayınları

EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., Türk anayasa mahkemesinin hukuk devleti anlayışı, Hukuk Devleti, HFSA yayınları 4 Alfa Yayıncılık İst.

EKEN, Musa., Kamu Yönetiminde Açıklık ve Bilgi Edinme Hakkı,İzmir 1993

ERDOĞAN, Mustafa., Anayasa ve özgürlükler, Yetkin Yayınları, Ankara 2002

ERDOĞAN, Mustafa., Dersimiz Özgürlük, Pınar yayınları, 2. baskı

ERYILMAZ, Bilal., Bürokrasi ve Siyaset, Alfa yayınları, Bursa

İNALCIK Halil, Sultanizm Üzerine Yorumlar, Dünü ve Bugünüyle TOPLUM ve EKONOMİ, sayı:7 Ekim 1994 İst.

GAY, Paul Du., Bürokrasiye Övgü, Değışim Yayınları, 2002

GEKCAN, Hasan Tahsin., Açıklamalı Avukatlık Kanunu, Seçkin yayınları, Ank. 2001

GEMALMAZ, Semih., İnsan Hakları Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, 3.bası

GEMALMAZ, Semih, Türkiye’de Bilgi Edinme, Düşünce İfade ve İletişim Mevzuatı, <http://www.antenna-tr.org/>

GİRİTLİ, İsmet., (Prof. Dr) / BİLGİN, Pertev., (Prof. Dr.) / AKGÜNER, Tayfun., (Prof. Dr), İdare Hukuku, der yayınları, ist.2001

GÖKA, Erol. İçimizdeki Devlet, Birikim Dergisi 105-106

GÖZLER, Kemal., İdare Hukuku Dersleri , Etkin yayınları, Bursa 2002

GÖZLER, Kemal., Türk Anayasa Hukuku, Ekim yayınları, Bursa 2000

GÜRBÜZ, Ahmet., Hukuk ve Meşruluk, Beta Yayınları, 1. Basım Nisan 1998

KABOĞLU, İbrahim., Özgürlükler hukuku, Alfa Yayınları, 4. baskı

Kamu Yönetimde Yeniden Yapılandırma-1, T.C. Başbakanlık, Ankara, Ekim 2003,

KAPANİ, Münci., İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 3.baskı, Bilgi yayınevi,

KOÇAK, Mustafa. Siyasi partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları, Turhan Kitapevi

KUNTER/YENİSEY., Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta yayınları, 1.baskı, İst. 2000

OKTAY, Cemil.,Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İÜSBF Yayınları İst.1983

ÖKÇESİZ, Hayrettin., Hukuk Devleti, HFSA Yayınları 4 Alfa Yayınları İst

ÖKÇESİZ, Hayrettin., Düşünce Özgürlüğü Üzerine Düşünceler, HFSA, 6. kitap, Alfa Yayınları

ÖZAY, İL Han., Yolsuzlukla mücadelenin hukuksal ve yasal çerçevesi, HFSA Yayınları, Alfa Yayınları

ÖZAY, İL Han, Gunışığıında Yönetim,Alfa yayınları, İst. 2002

ÖZLEM, Doğan., HFSA 7. kitap, evrenselcilik, insan hakları ve liberalizm üzerine

PINAR, İbrahim.,(Av), Memur Suçlarında İdari ve Adli Soruşturma Usulleri, Seçkin yayınları, Ank. 2003

RADBRUCH, Gustav., Hukuk Devleti, HFSA Yayınları 4, Alfa Yayıncılık, İst

REİSOĞLU, Safa., (Prof. Dr), Uluslar arası boyutu ile İnsan Hakları, Beta yayınları, İst. 2001

SANCAR, Mithat., Devlet Akılı Kıskaçında Hukuk devleti, Birikim Dergisi, Aralık 1998 sayı:116

SARIBAY, Ali Yaşar., Kamusal alan, Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz, ALFA yayınları 2000

ŞAHİN, Haluk., Türkiye’de bilgi edinme hakkı Uluslar arası Konferans, 26.01.2004 Düzenleyenler İBÜ, TESEV)

TURAN, Müslüm., Modernite ve Postmodernite Tartışmaları Ekseninde Hukuk ve İktidar Sorunu, Yayımlanmış Doçentlik Tezi

ÜNVER, Yener. Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesinin düzenlediği “Tıp Ceza Hukukunda son gelişmeler” adlı konferans

<http://www.antenna-tr.org/.....>

<http://www.bilgilenmehakki.org/pages/devletSirlari.php>

<http://www.hukukcu.com/bilimsel/genelkanunlar/1136.html>

<http://www.yayin.adalet.gov.tr/kanun/4483.htm>

www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/3071vertum?OpenPage

<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss248m.htm>

<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=belge&GeriDon=0&EskiSoz>

http://www.tesev.org.tr/etkinlik/bilgi_edinme_anasayfa.php

[www.tesev.org.tr/bilgi edime hakkı değerlendirme raporu](http://www.tesev.org.tr/bilgi_edime_hakki_degerlendirme_raporu)

[www.tesev.org.tr/etkinlik/devletçilik_insanhakları.hph](http://www.tesev.org.tr/etkinlik/devletcilik_insanhaklari.hph)

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/garmagan.pdf>

[www.tuba.gov.tr/tuba'nın düşünce özgürlüğü konusundaki görüşü](http://www.tuba.gov.tr/tuba'nın_düşünce_özgürlüğü_konusundaki_görüşü)

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/beozgur.html>

<http://www.istanbul.edu.tr/yerkure/Cevhak.htm>

<http://www.ihm.8m.com/s3geh.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	:Hadi CİN
Doğum Tarihi ve Yeri	:Beytüşşebap/02.04.1977
Medeni Durumu	:Evli
<u>Eğitim Durumu</u>	
Mezun olduğu lise	:Torbalı Sağlık Meslek Lisesi
Lisans Diploması	:Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Yüksek lisans Diploması :Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tez Konusu :Bilgi Edinme Hakkı

Yabancı Dil :İngilizce

Bilimsel Faaliyetler :Avukatlık tezi:Görevi ihmal suçu, Antalya Barosu Bilimsel Eser Yarışması: Hukukumuzda Bilirkişilik Kurumu

Stajlar :Avukatlık stajı 2002/2003

Adres :Siteler Mah. Uncalı Cad. Mimoza Apt.
J Blok No:20 K:4 D:8

Tel. No Ev:2272263,Cep:05336490736,05057597141

ÖZET

Bu tezin amacı; 4982 sayılı yasa ile düzenlenen bilgi edinme hakkının insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti ekseninde incelenmek ve önemini ortaya koymaktır. Bilgi edinme hakkı, devlete yöneltilebilecek, hak sahibinin herkes (gerçek ve tüzel kişiler) olduğu, ödevli ve yükümlünün de kamu kurum ve kuruluşları olduğu bir haktır.

Bilgi edinme hakkının kaynaklarından ‘insan hakları’, ‘demokrasi’ ve ‘hukuk devleti’ en önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları neredeyse tüm dünyada yönetimin

meşruluğunun tek ölçütü olup, uluslararası ilişkilerde de prestijin belirleyicisidirler. Ayrıca İnsan hakları sürekli bir gelişim içinde çoğalmaktadır. Bilgi edinme hakkı da uzayıp giden insan hakları zincirinin bir halkası niteliğindedir.

Katılım, çağdaş demokrasinin en önemli unsuru olup, bilgi edinme hakkı ile daha etkin bir şekilde gerçekleşecektir. Hukuk devleti de kısaca hukukun üstünlüğüne dayanan toplum ve devlet hayatını ifade ettiğine göre vatandaşların devletin eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olup olmadığı konusunda bilgi edinmeleri kadar doğal bir hak olamaz.

Bilgi edinme hakkının, yönetimin şeffaflaşmasına hizmet edeceği şüphesizdir. Devlet teşkilatının uzak geçmişinden bu yana yönetim şu veya bu şekilde kötüye kullanılmıştır. Kötüye kullanmayı kolaylaştıran en basit yol yönetimin işlem ve eylemlerini bir sır halesi ile çevrelemektir. Bu sır halesini kaldırma konusunda bilgi edinme hakkı kanunu önemli olduğu kadar tüm idari işlemler ve eylemlerin yargı denetimine açılması da gerekli ve zorunludur.

Bilgi edinme hakkı batılı devletlerin hemen hepsinde olmak üzere bir çok dünya devleti tarafından yakın geçmişten bu yana yasallaşma sürecini devam ettirmektedir.

Bilgi edinme hakkı kanunu ile ilgili bazı kanunlar ve kanun hükümleri ve tasarılar bulunmaktadır. Bunlar Avukatlık kanununun 2. maddesi, Devlet Sırları Kanun Tasarısı, Ticari Sırlar Kanun Tasarısı, Dilekçe Hakkı Kanunu en önemlileri olarak sayılabilir.

Bilgi edinme hakkının, hem kanunda bulunan sınırlamalar hem de bürokrasiye egemen zihniyet nedeniyle etkin kullanılamayacağı ileri sürülebilir. Ayrıca bilgi edinme hakkının anayasal güvenceye alınmamasının hukuk tekniği bakımından bu hakkın yeni bir kanunla kaldırılabilmesine olanak tanıdığı açıktır ancak bunun pratikte kolay olmadığı da belirtilmelidir.

Bilgi edinme hakkı, kamuoyu tarafından yeterince tartışılmadığı için, bu hakkın mahiyeti ve kullanma usulü de yeterince bilinmemektedir. Beklide en önemlisi hakkın taşıdığı önemin anlaşılmasındır.

